

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HALKLA İLİŞKİLER VE ANABİLİM DALI

HALKLA İLİŞKİLER BİLİM DALI

**HALKLA İLİŞKİLER PERSPEKTİFİNDEN; YENİ MEDYA
TEKNOLOJİLERİNİN RİSK TOPLUMU KURAMI BAĞLAMINDA
BLACK MİRROR DİZİSİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TUĞÇE AYDOĞAN KILIÇ

İSTANBUL - 2019

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HALKLA İLİŞKİLER VE ANABİLİM DALI

HALKLA İLİŞKİLER BİLİM DALI

**HALKLA İLİŞKİLER PERSPEKTİFİNDEN; YENİ MEDYA
TEKNOLOJİLERİNİN RİSK TOPLUMU KURAMI BAĞLAMINDA
BLACK MIRROR DİZİSİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TUĞÇE AYDOĞAN KILIÇ

DANIŞMAN: DOÇ. DR. AYŞE GÜL SONCU

İSTANBUL - 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

HALKLA İLİŞKİLER Anabilim Dalı HALKLA İLİŞKİLER Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi TUĞÇE AYDOĞAN KILIÇ'ın HALKLA İLİŞKİLER PERSPEKTİFİNDEN; YENİ MEDYA TEKNOLOJİLERİNİN RİSK TOPLUMU KURAMI BAĞLAMINDA BLACK MIRROR DİZİSİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 31.10.2019 tarih ve 2019-38/14 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi18/11/2019.....

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

	Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
1.	Tez Danışmanı Doç. Dr. AYŞE GÜL SONCU	
2.	Jüri Üyesi Doç. Dr. EMEL POYRAZ	
3.	Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi ALİHAN LİMONCUOĞLU	

ÖZET

Bu çalışma Risk Toplumu kuramı çerçevesinde yeni medya teknolojilerinin hayatımıza sunduğu yeniliklerin yanında yarattığı riskleri Black Mirror dizisi üzerinden ele almaya çalışmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünü risk toplumu kuramının ortaya çıkışı ve gelişim süreci yer almaktadır. Ulrich Beck ortaya attığı Risk toplumu kuramını sürekli üretim yapan bir toplumun yarattığı yan etkilerle yüzleştiği bir toplum olarak kabul etmektedir. Bu toplumda risklerle er ya da geç tüm dünyanın yüzleşmek zorunda kalacağını iddia etmektedir. Bu sebeple risklerden kaçınmak imkansızdır ve tüm bireyler bu risklerle yaşamayı öğrenmek zorundadır. Çalışmanın ikinci bölümünde yeni medya teknolojilerinin ortaya çıkışı ve bugüne kadar gelen gelişim süreci ele alınmıştır. Yeni medya teknolojilerinin hayatımıza getireceği riskler için bazı temalar oluşturulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde yeni medya teknolojileri ve belirlenen temalar çerçevesinde riskler ile ilişkisi ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde yeni medya teknolojilerinin yaratması olası olan riskler Black Mirror dizisinde belirlenen temalar ile göstergebilimsel yöntem ile incelenmeye çalışılmıştır. Black Mirror dizisi yeni medya teknolojilerinin gelecekte yaratacağını iddia ettiği bir distopya ile izleyiciye sunmaktadır. Bu sebeple çalışmada risk toplumunun karşılaşacağı yeni medya teknoloji riskleri bu dizide temsil edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Risk, Risk Toplumu, Yeni Medya Teknolojileri, Black Mirror*

ABSTRACT

This study tries to address the risks created by new media technologies in addition to the innovations presented to our lives within the framework of Risk Society theory through the Black Mirror series. The first part of the study consists of the emergence and development process of risk society theory. Ulrich Beck considers the theory of Risk society as a society in which the production side is confronted with the side effects. It claims that the world will sooner or later face the risks in this society. It is therefore impossible to avoid risks and all individuals must learn to live with them. In the second part of the study, the emergence of new media technologies and the development process to date are discussed. Some themes have been created for the risks that new media technologies will bring to our lives. In the second part of the study, the relationship between New Media Technologies and risks within the framework of the identified themes was discussed. In the last part of the study, the risks that new media technologies may create were examined by the semiotic method with the themes identified in the Black Mirror series. The Black Mirror series presents the viewer with a dystopia that it claims new media technologies will create in the future. For this reason, new media technology risks that risk society will face in this study are represented in this series.

Keywords: *Risk, Risk Society, New Media Technologies, Black Mirror*

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
1.RİSK VE RİSK TOPLUMU KAVRAMININ TANIMLANMASI	5
1.1. TEHDİT VE RİSK'İN KISA KAVRAMSAL ANALİZİ	5
1.2. RİSK TOPLUMU TARTIŞMALARININ ARKA PLANI	8
1.3. RİSK TOPLUMU KURAMININ ORTAYA ÇIKIŞI.....	9
1.4. RİSK TOPLUMU KURAMI.....	12
1.4.1. Risk Toplumu Kuramının Özellikleri.....	17
1.4.2. Klasik Sanayi Toplumu Ve Risk Toplumu Arasındaki Ayrım.....	20
1.5. RİSK TOPLUMUNDA RİSKLERİN TEMEL KARAKTERİSTİKLERİ	21
1.5.1. Risklerin “Üretilen” Bir Karaktere Sahip Olması	22
1.5.2. Risklerin Üç Boyutlu Geçişken Yapısı.....	25
1.5.3. Risklerin Hesaplanamayan ve Sigortalanamayan Karakteri	27
1.5.4. Risklerin Sahipsizliği.....	30
İKİNCİ BÖLÜM.....	33
2.YENİ MEDYA TEKNOLOJİLERİ.....	33
2.1. YENİ MEDYA KAVRAMI	33
2.2. GELENEKSEL MEDYANIN YENİ MEDYAYA DÖNÜŞÜM SÜRECİ.....	36
2.2.1. Matbaanın İcadı ve 19.Yya Kadar Olan Süreç.....	38
2.2.2. 20.yy'dan günümüze kadar medyanın gelişimi.....	41
2.2.3. Yeni medyanın tarihsel arka planı.....	43
2.2.3.1. Yeni Medyanın Başlangıç Noktası: ARPANET ve İnternet.....	46
2.3. İLETİŞİM ALANINDA YENİ MEDYA ÇALIŞMALARI.....	47
2.3.1. Marshall McLuhan ve Yeni Medya.....	47
2.3.2. Pierre Lévy ve Yeni Medya.....	49
2.3.3. Elihu Katz ve Yeni Medya	50
2.3.4. Jurgen Habermas ve Yeni Medya.....	52
2.4. YENİ MEDYANIN ÖZELLİKLERİ.....	54
2.4.1. Dijitallik.....	54
2.4.2. Etkileşimsellik	55

2.4.4. Hipermetinsellik	56
2.4.5. Yayılım	57
2.4.6. Sanallık	58
2.4.6. Multimedya Biçimselliği	59
2.4.7. Kullanıcıların İçerik Üretim İmkânı	60
2.5. YENİ MEDYADA OLANAKLAR VE RİSKLER	60
2.5.1. Yeni Medya Teknolojileri ve Risk Toplumu Kuramı	62
2.5.1.1. Yeni İletişim Teknolojileri ile Gözetim ve Mahremiyet	64
2.5.1.2. Yapay Zekâ Teknolojisinin Yarattığı Riskler.....	68
2.5.1.3. Yeni Medya Manipülasyon ve Ötekileştirme.....	71
2.5.1.4. Yeni Medyada Sunulan Benlik.....	73
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	75
3.BLACK MIRROR DİZİSİ VE RİSK TOPLUMU KURAMI	75
3.1. Araştırma Konusu	75
3.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	75
3.3. Araştırma Yöntemi.....	76
3.4. Araştırma Kapsam ve Sınırlılıkları	78
3.5. Araştırma Örnekleme.....	79
3.6. Black Mirror Dizisi	79
3.6.1. Black Mirror Dizisinin Risk Toplumu Kuramı Çerçevesinde Belirlenen Temalar Üzerinden İncelenmesi.....	81
3.6.2. Yapay Zekanın Taşıdığı Riskler	83
3.6.2.1. Black Mirror Dizisi “Hated in Nation” Bölüm Konusu ve Yorumlanması	84
3.6.1.2. Black Mirror “Hated In Nation” Adlı Bölümün Göstergibilim Yönteminde Metaforik ve Metonimik Yöntem ile Çözümlemesi.....	85
3.6.1.3. Black Mirror Dizisi “Be Right Back” Bölüm Konusu ve Yorumlanması	90
3.6.1.4. Black Mirror “Be Right Back” Adlı Bölümün Göstergibilim Yönteminde Metaforik ve Metonimik Yöntem ile Çözümlemesi.....	92
3.6.3. Yeni Medya Teknolojileri Sonucu Ötekileştirme ve Manipülasyon Üzerine Kurulu Yeni Dünya.....	97
3.6.3.1. Black Mirror Dizisi “Men Aganist Fire” Bölüm Konusu ve Yorumlanması	99

3.6.3.2. Black Mirror “Men Against Fire” Adlı Bölümün Göstergebilim Yönteminde Metaforik ve Metonimik Yöntem ile Çözümlemesi.....	101
3.6.3. Yeni Medya Teknolojilerindeki Gözetim ve Mahremiyet Riski.....	106
3.6.3.1. Black Mirror Dizisi “Arkangel” Bölüm Konusu ve Yorumlanması.....	108
3.6.3.2. Black Mirror “Arkangel” Adlı Bölümün Göstergebilim Yönteminde Metaforik ve Metonimik Yöntem ile Çözümlemesi	109
3.6.3.3. Black Mirror Dizisi “Nosedive” Bölüm Konusu ve Yorumlanması	112
3.6.3.4. Black Mirror “Nosedive” Adlı Bölümün Göstergebilim Yönteminde Metaforik ve Metonimik Yöntem ile Çözümlemesi	113
3.6.4. Sosyal Medyada Sunulan Benlik	117
3.6.4.1. Black Mirror “Nosedive” Adlı Bölümün Göstergebilim Yönteminde Metaforik ve Metonimik Yöntem ile Çözümlemesi.....	118
3.6.4.2. Black Mirror Dizisi “Uss Callister” Bölüm Konusu ve Yorumlanması .	120
3.6.4.3. Black Mirror “Uss Callister” Adlı Bölümün Göstergebilim Yönteminde Metaforik ve Metonimik Yöntem ile Çözümlemesi	121
SONUÇ	124
KAYNAKÇA	128

GİRİŞ

1986 yılında Ulrich Beck tarafından ortaya atılan Risk Toplumu kuramı 1970'lerden başlayarak ilerleyen süreç içerisinde Batı Almanya gözleminin bir sonucudur. Ülkenin bir sanayi toplumu olduğu ve siyasalın içsel dinamiklerinin modernizme bağlantılı olarak bir değişim ve dönüşüm yaşanmasına sebep olduğunu iddia etmektedir. Fakat Almanya'yı çözümleyerek iddia edilen veriler tüm toplumlar için genellenebilir özellikte ifadeler içermektedir. Beck ortaya attığı tezinde üzerinde durduğu dönüşüm sürecinin ana sebebi olarak "*sanayi toplumu ile yaratılan modernite*"'yi göstermektedir. Fakat dönüşümde en büyük payı verdiği moderniteyi tamamen yok olmadan, sadece bazı kesintiler yapılarak sürekliliğine devam edilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Beck Risk Toplumu kuramının ortaya çıkma sürecini anlatırken en önemli rolü 'Risk' kavramına vermiştir. Riski detaylı bir biçimde çözümleyerek neden bir kuramı 'risk' kelimesi ile nitelendirildiğini ve neden yaşanan toplumu bu kadar keskin bir kavram ile tanımladığının sebebini gerekçeli bir biçimde açıklamıştır. Risk toplumunda karşı karşıya kaldığımız riskler sanayi öncesi dönemdeki risklerden oldukça farklı niteliğe sahiptir. Yaşadığımız toplumdan önceki dönemlerde sel felaketi, kuraklık, sağlık problemleri bir risk olarak görülmekteyken bugün teknolojik gelişmelerin yan etkileri, çevreye verilen ekolojik ve geri döndürülmesi imkansız ya da çok zor olan insan eylemleri risk olarak kabul edilmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi risk kavramındaki değişimin nedeni toplumların doğa ile giriştikleri mücadele ve sürekli üretim yapılarak toplumu bir sonraki noktaya taşımak için attıkları adımların bir sonucudur. Yani riskler artık bizzat *insan eli* ile oluşturulmaktadır. Bu sebeple klasik sanayi toplumunun başlangıcında her şey yolunda giderken bölüşülen '*refah*' bugün insanların doyumsuz ve sorumsuz üretim yapmaları ile '*risk*' bölüşümüne dönüşmüştür. Sürekli bir önceki döneme göre kendi ürettiğini eski olarak nitelendirilmesine neden olan bilgi teknolojilerindeki bu ilerleme ve iktidarların, riski ortaya çıkmasına sebep olan kurum/kuruluşların risklerin önemini küçümsemesi ya da tamamen yok sayması bugün yaşadığımız toplumun 'Risk Toplumu' olmasının ana nedenidir.

Bir risk toplumunda yaşadığımızı ifade eden Beck'in kuramından yola çıkarak, yeni medya teknolojilerinin gelecekte nasıl bir tehdit oluşturacağını Black Mirror dizisinde distopya olarak sunulan bölümlerin göstergebilimsel analiz ile gösterilmeye çalışılmıştır. Tezin en temel varsayımı Yeni Medya Teknolojilerinin yakın gelecekte hayatımızda birçok probleme sebep olacağı ve bizi birçok açıdan tehdit altında bırakacağıdır. Araştırma ele alınırken kullanılan metaforik ve metonimik göstergebilimsel yöntem "*Beden Ve İktidar İlişkisinin Sinoptikon Üzerinden İncelenmesi: Black Mirror Dizisi Örneği*" tezinden incelenmiş ve bu çalışmaya uyarlanmıştır. Bu çalışmanın önemi Risk Toplumu Kuramı çerçevesinde yeni medya teknolojilerine belirlenen temalar çerçevesinde eleştirel bakmasıdır.

Beck, Risk Toplumu kuramının tanımlamasını yaparken "*sanayi toplumunun bittiği yerde risk toplumu başlar. Alınan kararlar kararların sonucunda meydana gelen tehlikeler karşısında güvenlik normları sistemlerinin işlemez olduğu yerde risk toplumu başlar*" (Beck, 1999, s.38) şeklinde açıklamıştır. Çalışmanın ilk bölümünde Risk Toplumu'nun ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı ve özellikleri detaylı bir biçimde açıklanmıştır. Kendinden önceki dönemler arasındaki farkların ele alındığı çalışmada risk toplumu hakkında çalışmalar yapmış kuramcılarının düşüncelerine de yer verilmiştir. Bu sebeple çalışmanın ilk bölümünde risk toplumu kuramını ortaya atan Ulrich Beck'ten başlayarak literatür taraması yapılmıştır.

"Gündelik yaşamın hemen her alanında giderek daha yaygın bir şekilde kullanılan, yaşam pratiklerini köklü bir biçimde dönüştüren, toplumsal hayatın birtakım gerekleri yüzünden kullanım yoğunluğu sürekli artan ihtiyaçlar bağlamında düşünüldüğünde neredeyse insan bedeninin bir uzantısı haline gelen cep telefonu, bilgisayar, internet ortamı, tablet, bilgisayarlar kısacası sayısal teknolojilerin tamamı yeni medya altında toplanabilir" (Kara, 2013, s.9).

Tezin ikinci bölümünü oluşturan yeni medya teknolojileri hayatımıza girdiği günden itibaren çok önemli bir yere sahiptir. Hayatımıza getirdiği kolaylıklar, çaba harcamadan bize eğlenceli vakit sunması, gerçek dünyanın sorunlarından uzaklaşmak istediğimizde bize sanal bir dünyanın kapılarını açması gibi bireyi birçok yönden içerisine çekmektedir. Hayatımızda var olmaya başladığı süreçte; yanımızda taşınamayacak kadar büyük, etkileşim kurmamıza olanak sağlamayacak bir konumda olsa da kendisini kısa sürede *eski* diye nitelendirilecek kadar

hızlı gelişen yapısı sayesinde bugün adeta yanımızdan ayıramadığımız bir uzvumuz haline dönüşmüştür.

Yeni medya teknolojileri bize eşzamansız olma, kitlesizleştirme, etkileşim gibi özellikler sunan medyanın gelişimini toplumdan ayrı olarak kendi özelinde değerlendirmek doğru olmayacaktır. Medya tarihi insanlığın gelişim sürecinde ortaya çıkan toplumsal talepler gibi ekonomik/siyasi/kültürel dinamikler gibi çok önemli unsurlara entegre bir biçimde ilerlemektedir. Aslan'ın ifade ettiği şekliyle "*toplum ne kadar yeni ise medya da o kadar yenidir*". (Aslan, 2002, s.16). Tezin ikinci bölümünde yeni medya teknolojilerin ortaya çıkışını, ilerleme süreci ve özellikleri hakkında literatür çalışması yapılmıştır.

Risk toplumunda yeni medya teknolojilerinin sunduğu yeniliklerin bireylere getirdiği faydaların diğer tarafı yani madalyonun öteki yüzü vardır. Beck'in tezin ilk bölümünde ifade ettiği gibi bilimin ve teknolojinin yarattığı risklere karşı bilinçli olmak zorundayız. Çünkü yeni medya teknolojileri sunduğu kolaylıkların içinde birçok riski de barındırmaktadır. İnsanlığa sunduğu ikilemi ifade etmek için yeni medya teknolojilerinin hem özgürlüğün hem de tutsaklığın nedeni olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Çalışmanın ikinci bölümünde literatür taramasının yanında yeni medya teknolojileri ve risk toplumu kuramı ilişkisi de ele alınmıştır: Gözetim ve mahremiyet, yapay zeka teknolojisinin taşıdığı riskler, manipülasyon ve ötekileştirme ve son olarak yeni medyada sunula benlik başlıkları altında yeni medya teknolojilerinin yarattığı riskler ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü Black Mirror dizisinin göstergebilimsel yöntem ile incelendiği aşamadır. Bulgular kısmında tezin amacını daha net bir biçimde gözler önüne serilmesi için temalar belirlenmiş ve bu temalar çerçevesinde dizi ele alınmıştır. Black Mirror, yeni medya teknolojilerinin risk ve tehlikelerinin distopik bir dünya şeklinde sunulduğu çeşitli konuları ele alan dizidir. Çalışma da risk toplumu kuramı bağlamında yeni medya teknolojilerinin yarattığı riskler ele alınacağından bu dizinin seçilmesine karar verilmiştir. Dizin her bölümünde başka bir yeni medya teknolojisinin sunduğu tehlike insanlarla yüzleştirilmektedir. Fakat ana tema "*bu teknolojilerin yol açtığı ya da yakın gelecekte yol açacağı risk ve tehlikelerin gözler önüne serilmesi*"dir. Black Mirror dizisi incelenirken teknolojinin yaratması muhtemel riskler üzerinden belirli temalar belirlenmiştir. Bu temalar çerçevesinde dizi bölümleri içerisinde çalışma amacına uygun olanlar bölümler yer almış ve

değerlendirilmiştir. Halkla ilişkiler de yeni medya teknolojileri ile yakın ilişki içerisinde. Algıları yönetmek ve manipüle etmenin bir aracı olan bu teknolojiler bu sebeple bir risk oluşturmaktadır. Sonuç olarak Black Mirror evreninde distopya olarak sunulan teknolojik risklerin bazılarını şu an gerçekleştirmiş ya da gerçekleştirmeye çok yakındır. Risk toplumdaki yaşanan ve yaşanacak olarak tehlikelerden kaçmak olası değildir. Çünkü risk toplumunun en temel özelliklerinden biri risklerin sınıfsız bir yapıda olmasıdır. Teknolojik gelişmeler de sadece ortaya çıktığı endüstrilerde kalmayarak tüm toplumlara yayılacaktır ve sonuçlarını tüm toplumlar paylaşmak zorundadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.RİSK VE RİSK TOPLUMU KAVRAMININ TANIMLANMASI

Ulrich Beck'in Risk toplumu kuramının çerçevesinin daha net ortaya koyulması için öncelikle risk derken neyi kasteddiğini ve daha önceki dönemlerden farkını ortaya koymak daha doğru olacaktır. Bu sebeple tehdit ve risk arasındaki ilişki ve fark ele alınmıştır.

1.1. TEHDİT VE RİSK'İN KISA KAVRAMSAL ANALİZİ

Risk ve tehdit kavramlarının çoğunlukla eş anlamlı olarak kullanılmasına ve benzer anlamlar içermesine rağmen temelde farklı durumları betimleyen kavramlardır. Günümüz toplumlarında tehdit ekseninden risk eksenine nasıl geçildiğini anlayabilmek için öncelikle tehdit ve risk kavramlarının kavramsal olarak tartışılması yerinde olacaktır.

Tarihin her döneminde insan, toplumsal yaşam içerisinde farklı tehditlerle karşılaşmış ve bu sorunlarla mücadeleye girişmiştir. Modernite öncesinde savaş verdiği bu sorunlar çoğunlukla insanın elinde olmayan nedenlerden kaynaklanmaktadır. Sel, deprem gibi doğal afetler, salgın hastalıklar, kıtlıklar ve savaşlar bireylerin yaşamında her an yer bulan tehditler arasındadır. Risk toplumu tartışmaları çerçevesinde, Beck'e göre de tehdit olgusu her toplumda görülmüştür ve toplumsal yaşam, bireylerin karşılaştığı tehditlerle baş etme ve söz konusu tehlikelerin etkilerinin azaltılması yönündeki çabaları çerçevesinde devam etmektedir (Jarvis, 2007: 30).

Tehdit ve risk kavramlarının birbirinden ayrılmasını sağlayan en temel iki nokta 'belirsizlik' ve 'kontROLSÜZLÜK'tür. Tehditleri; mücadele edilebilen ve karşısında bir hazırlık yapılabilen durumlar olarak tanımlayabiliriz. Örneğin tüm dünyanın ortak tarihinde yaşanan 2 büyük savaşta bir tarafın diğerini durdurmasının en etkin yolu, düşmanı etkisiz hale getirmekten yani öldürmekten geçmektedir. Dolayısıyla kendi ülkesinin güvenliğini sağlamak için birilerinin canının alınması veya diğer zararların önceden tahmin edilebilmesi, savaşlardaki kişilerin can güvenliği açısından bir tehdit olarak algılanabilir. Başka bir örnekle açıklayacak olursak; doğa ile girilen mücadelede –sel, deprem gibi- belli ölçüde kayıplar verilmesi ihtimali önceden bilinebilir, tahmin edilebilir bir durumdur. Bu açıdan bakıldığında doğal afetler ya da salgın hastalıklar kişilerin gelecekteki yaşamları için birer tehdit olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla tehdit kavramını tanımlarken, yaşanan veya yaşama ihtimali olunan durumun sebep olabileceği potansiyel etkinin ve ortaya çıkacak sonuçların büyük oranda tahmin edilmesi etkili olmaktadır.

Risk kavramı, tehdit kavramının aksine, *bilinemezliği* ve bundan dolayı *engellenemezliği* yani kontrol edilemezliği ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal yaşamın her alanında farklı açılardan birçok risk barınmaktadır. Fakat risklerin boyutu modern yaşam sonrası değişmiştir diyebiliriz. Beck'in (Beck, 2014, s.24), ifadesiyle konuya açıklık getirecek olursak “ *Muhakkak ki Risk'ler Yeniçağın icadı değildir. Kristof Kolomb gibi yeni ülkeler ve kıtalar keşfetmek için yola çıkan herkes 'riskleri' göze almıştı. Ama bunlar kişisel risklerdi, nükleer füzyon ya da radyoaktif atıkların depolanması gibi tüm insanlığı tehdit eden küresel tehlikeler değildi* ”. Beck'in ifadelerinden de anlaşıldığı gibi modernite sonrasında bireysel alınan kararların sonuçlarındaki riskleri sadece bir kişi değil bir bölge, bir ülke hatta bir dünya olarak üstlenmek zorunda kalmaktadır. Beck'den bir örnekle açıklamak gerekirse;

“ *Ormanlar da yüzyıllardır yok ediliyor önce tarlalara dönüştürülerek daha sonra merhametsizce kesim yoluyla. Ama ormanların yok oluşu bugün küresel çapta son derece farklı toplumsal ve siyasi neticelerle sanayileşmenin örtük sonucu olarak ortaya çıkıyor. Norveç ve İsveç gibi, kirletici sanayi sektörlerinin çok sınırlı olduğu, ormanı bol ülkeler de bundan etkileniyorlar; ağaç bitki ve hayvan türlerinin yok olduğu diğer yüksek düzeyde sanayileşmiş ülkelerin zararlı madde faturalarını ödemek zorunda kalıyorlar*” (Beck, 2014, s.24).

Görüldüğü gibi bir olay üzerinde hiçbir seçim şansı olmamasına rağmen bir ülkenin verdiği kararın sonuçlarını onlarla birlikte üstlenmek zorunda kalınmaktadır. Bu doğa ile girilen mücadeledeki tehlikelerden çok farklı bir boyuttadır. Bu sebeple risk ile tehdit arasında ortak noktalar olmasına rağmen belirsizlik ve kontrolsüzlük noktalarında ayrılmaktadır.

Risk kavramı, ilk defa Orta Çağın son yılları ile modern dönemin ilk yılları arasında Avrupalı denizciler tarafından kullanılan ve “*bilinmeyen sulara açılırken karşılaşılabilecek tehlikeleri betimlemek*” amacıyla kullanılan Latince ifadesiyle *risco*, insanların (denizlerde karşılaşılabilecekleri) önlemede çaresiz kaldığı korkuları ve bilinmezlikleri ifade etmek için kullanılmıştır (Lupton, 1999, s.5). Bu dönemde denizciler, kendi aralarında bir sigorta sistemi kurmuşlar ve böylece (denizde) karşılaşılabilecekleri riskleri kontrol altına alarak, risklerin gerçek olması durumunda zararlarının tazmin edilmesini amaçlamışlardır (Luhmann, 1993, s.9). Aydınlanma sonrası modernleşme döneminde kapitalizmin sanayileşme ile beraber ayrı bir üretim biçimi olarak ortaya çıkmaya başladığı 18. ve 19. Yüzyıllarda risk kavramı, istatistik bilimindeki ilerlemelere bağlı olarak matematiksel hesaplamalar ile eşdeğer tutulmuştur. Banka ve yatırım sektöründe kazanmak ve kaybetmek arasındaki olasılıkların hesaplanmasında *risk*,

ekonomi ve kazanç ile ilişkilendirilen bir kavram olmuştur (Mythen, 2004, s.13). Dolayısıyla bir taraftan belli bir kazanç sağlama fırsatının yakalanması; fakat aynı zamanda potansiyel tehlikelerin üretebileceği belirsizlik ve kaybetme durumu, riskin tanımlanmasındaki temel değişkenler arasında yer almaktadır (Wilkinson“dan akt. Mythen, 2004, s.13).

Belirsizlik *riskin* doğasında vardır ve bir olayın doğuracağı sonuçların tam olarak nelere mal olabileceğinin bilinmemesi, söz konusu olayın *riskli* olarak değerlendirilmesi için yeterli bir gerekçedir. Dolayısıyla tehditlerden farklı olarak *riskler*, “nelerin olabileceğini belirtmek için kullanılan olasılık ifade eden senaryolardır”. Henüz meydana gelmemiş ama ihtimal olarak ileride meydana gelebilecek olaylar üzerine hareket etmek risk tanımlamalarının doğasında vardır (Beck, 2009, s.9) ve senaryolar üzerine kurgulanan bu risklerin varlığı, özellikle modern toplumsal yaşamdaki düzen açısından büyük önem arz etmektedir. Nitekim bilinmeyen bir durumun ya da olayın risk olarak algılanması ya da bu şekilde tanımlanmasının arkasında da; insanoğlunun doğa üzerindeki denetimini kaybetme korkusu ve bu çerçevede, modernist bir anlayışla gelecek zamanın kontrol altına alınması gerektiği düşüncesi yatmaktadır (Mythen, 2004, s.14). Bu çerçevede sosyolojik anlamda risk, modernite projesinin toplumda düzeni sağlamak için *kontrol edebilme duygusuna* karşı olan fetişist derecedeki bağımlılığı ile ilişkilidir.

Giddens riski ikiye ayırarak analiz etmektedir. Bunlardan ilki “Dışsal risk”lerdir. Dışarıdan kaynaklanan, insanın bir payı olmadığı, doğadan veya geleneğin kendisinden gelen risklerdir. Tüm toplumlarda –ister geleneksel isterse sanayi toplumu olsun- dış doğadan gelen risklerden dolayı zor durumda kalmaktadır. Ani sel baskınları, veba gibi salgın hastalıklar, açlık dönemleri gibi. İkinci risk “İmal Edilmiş Risk”lerdir. İnsanın doğa ile mücadelesinde üstünlük kurup doğaya hükmetme çabası sırasında oluşan risklerdir. Küresel ısınma insanın kendinin oluşturduğu çevresel birçok tahribata sebep olduğu, imal edilmiş bir risktir. İmal edilmiş riskler sadece doğa ile ilgili olayları kapsamaz. Sosyal alanlarda da bu riskler mevcuttur. Geleneksel toplumlarda evlilik sürecinde bireyler kendilerini nasıl bir sürecin beklediğinden haberdarlardı. Fakat geleneksel yapının çözülmesiyle birlikte insanlar evlilik ve ilişkilerinde yaptıkları şeyin ne olduğunu tam bilmedikleri yönünde bir duyguya kapılır oldular (Giddens, 2000, s.40-41). ABD ve Britanya gibi toplumlarda “ çok boşanma çok evlilik” toplumları adı verilmektedir (Giddens, 2000, s.73).

Belirsizlik ve kontrolsüzlük temelli risk toplumu kavramının ne olduğuna dair sağlam bir bakış açısı oluşturabilmek için ilk olarak risk toplumu tartışmalarının arka planına ve hangi nedenlerle ortaya çıktığına değinmek yerinde olacaktır.

1.2. RİSK TOPLUMU TARTIŞMALARININ ARKA PLANI

Ulrich Beck için risk post-modern toplumun tanımlayıcı özelliğidir. Yaşadığımız toplumun adı 'Risk Toplumu'dur. Beck riski ' ' *modernleşmenin yol açtığı ve yarattığı tehlikeler ve güvensizliklerle sistematik bir ilişki içinde olmak*'' biçiminde tanımlar (Statter, 1991, s. 454). Bireysel alınan kararların sonuçlarını bütün toplumlar göğüslemektedir. Beck yaşadığımız toplumu risk bağlamında tanımlamaktadır. Riskler günümüzde *bizzat insan eli* ortaya çıkarılmış ve küresel nitelikte oldukları gerçeğinden hareketle, modern toplumu sanayi öncesi ve sanayi toplumundan ayırır.

Beck'in ifadelerinden hareketle ikiye ayırdığı toplumları incelediğimizde şu farkı açıkça görmekteyiz. Sanayi öncesi toplumlarda risk adı altında yaşanan olaylara insan müdahalesi çok azdı. Toplumların yaşadığı riskler doğa ile girilen mücadeleden kaynaklanmaktaydı. Seller, kuraklık, veba gibi sorunlara toplumun verebileceği cevap sayısı çok azdı. Fakat sanayi toplumlarında insanoğlu yaşadığı doğanın kontrolünü ele geçirmeye çalışmaktadır. Beck'in sanayi toplumlarını tanımlamak için kullandığı gibi; insanlar doğal felaketleri engelleyebilmek için setler inşa etmiş, kendi yiyeceğini yetiştirerek ve ölümcül hastalıkları azaltmak ve onlardan korunmak için ilaçlar geliştirerek doğal felaketlerin üstesinden gelebilmiştir. (Statter, 1991, s. 455) Sanayi toplumunda yaşanan bu yenilik ve doğa ile mücadelenin sonucu olarak söylenebilir ki; artık insanoğlunun boğuşmak zorunda kalacağı tehlikeler bizzat insan ürünü tehlikelerdir. Örneğin, fabrikalar kurulup üretim arttırılırken insanlar bir yandan da kentlerin kirli havasını solumak zorunda kalmakta ve fabrika kaynaklı birçok kirlilikle yaşamaya çalışmak zorundadır.

Beck'in sanayi toplumu hakkında söylediklerine yer verirse ' ' *Günümüz post modern toplumunda toplumlar doğa ile girilen mücadelede üstün gelmek yetmemiş bizzat doğanın kontrolünü de ele geçirmeye çalışmış, sonucunda da kendi evrenini tam bir yıkım riski altına sokmuştur*'' (Statter, 1991, s.455). Beck'in ifadelerini bir örnekle pekiştirecek olursak; fosil yakıtlar iki yüzyıl sürecek küresel enerji sağlamıştır, fakat insan bu yakıtları kendi çıkarı için fütursuzca kullanması dünyayı küresel ısınmaya sürüklemiş ve yaşanan gezegeni yok etme tehdidi yaratmıştır.

'' *İnsan kendi evreninin kontrolünü daha fazla ele geçirdikçe, paradoksal olarak, hayata ve dünyaya yönelik risklerin Doğu veya Batı, Kuzey veya Güneydeki tek tek ulusları ve toplulukları değil, aynı zamanda bütün insanlığı etkilediği ve çok daha büyük olduğu görülmektedir*'' (Statter, 1991. s.455). Bu tanımlamadan da anlaşılacağı gibi kapitalist sistem içerisinde bir ülkenin yararına olacak teknolojik, siyasal, toplumsal bir gelişmenin sonuçlarını sadece o ülke

değil dünya üzerindeki bütün toplumlar yaşamaktadır. Bu süreç içerisinde servet-risk bölüşümündeki zengin toplumlar daha geç risklerle yüzleşmek zorunda olsa da mutlaka yüzleşmek zorunda kalacaktır. Riskler modern hayatın bir parçasıdır ve bireyler bundan sonsuza kadar kaçamamakta mutlaka bir yerde riskle yüzleşmek zorunda kalmaktadır.

“Modernleşmeyi bağımsızlaşmış (kendi başına buyruk hale gelmiş) bir yenilenme süreci olarak kavrayan herkes, modernliğinde eskidiğini hesaba katmaktadır. Sınai modernliğin eskime sürecinin diğer yüzü, Risk Toplumunun meydana gelmesidir. Bu kavram modern toplumun, yenilenme dinamiğinin yaratmış olduğu toplumsal, ekolojik ve bireysel risklerin git gide sanayi toplumunun denetim ve emniyet kurumlarının etki alanından çıktığı bir gelişme aşamasını imler” (Beck, 1999, s.33).

Beck’in ifade ettiği gibi modernleşme ile gelen yenilenmede bireyler daha özgür ve refah dolu bir yaşam sürecini umarken her geçen gün ekolojik, bireysel, siyasi krizler, mücadele edilmesi gereken farklı mücadele alanları olarak ortaya çıkmıştır. Bu da risk toplumun arka planını oluşturmakta ve yaşadığımız toplumu bir sanayi toplumunun ötesine taşımaktadır.

1.3. RİSK TOPLUMU KURAMININ ORTAYA ÇIKIŞI

Risk toplumu kuramı tüm toplumsal gelişmeleri kapsar bir kuram yerine modernleşme sonrası gelişmeleri kapsayan, yorumlayan bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Beck’in ortaya attığı düşüncenin esas vurgusu, modern toplumun gösterdiği gelişmeler olacaktır. Beck sanayi toplumunda alınan kararları, uygulanan siyasetleri sanayi toplumunun gösterdiği ilerleme ve gelişmeleri, risk toplumuna hazırlayıcı süreç olarak görecektir. Beck sanayi toplumunun sonunda geldiği aşama, aynı zamanda sanayi toplumunun izlerini taşıyan ‘Risk Toplumu’ olarak tanımlamaktadır (Çuhacı, 2004, s.50). Beck’in Risk Toplumu olarak adlandırırken ‘Risk’ tanımlamasında, modernleşme sürecinde var olan risklerin önceki yüzyıllarda var olan risklerden tamamen farklı bir boyutta olduğunu gözlemlemiş, kuramın temelini oluştururken günümüz toplumlarının yüzleştiği riskleri inceledikten sonra ‘Risk Toplumu’ kuramını oluşturmuştur.

Günümüz Batı toplumları farklı yazarlarca farklı disiplinler altında birçok farklı isimle tanımlanmaktadır. Kimi yazarlara göre yaşanan toplum sanayi toplumdur; kimisine göre

hizmet toplumdur; kimisine göre postmodern toplumdur. Bulunan duruma göre birçok tanımın oluşu, bunların farklı kesimlerce paylaşılması ve 19. Yüzyıldaki ulusal, sınıfsal görüntünün olmayışı ve yeni durumda toplum güçlerinin belirsiz konuşlanışı durumun kavramsallaştırılmasında çeşitli güçlükler oluşturmaktadır. Beck' göre ise yaşanan toplum ne sanayi toplumu ne hizmet toplumu ne de postmodern toplumdur. ' 'Bu toplumsal süreci ' 'İçinde kuşkuyu barındıran, kendinden kuşkulanan ve bu şekilde bir değişimin temellerini atan, kuşkular sayesinde özgürleşebilecek olan bir toplumdur'' şeklinde tanımlamaktadır' (Çuhacı, 2004, s.50).

Sanayileşme ve modernleşme dönemlerinde insani yaşam koşullarında büyük değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimler, üretici güçlerin gelişimi, piyasaların bütünleşmesi ve mülkiyet ile iktidar ilişkilerinin belirli aşamaları bağlamında ortaya çıkmıştır. Her seferinde farklı maddi sonuçlar ortaya çıkmıştır (Beck, 1999, s.73). Bu farklı sonuçlara örneklendirmek gerekirse; 19. Yüzyılda maddi yoksullaşma, fakirlik açlık, kalabalık; günümüzde ise hayatın doğal temellerinin tahribatı denilebilir. Bugün, çay, makarna gibi zararsız şeyler tehlike arz etmeye başladı. Gübreler uzun vadede tüm dünyayı etkileyen toksinlere dönüştü. İlk bulunduğu zamanlarda büyük bir coşkuyla karşılanan atom, kimya, yapay zeka vb. kaynaklar, korkulan, ne yapacağı belirsiz tehlike kaynaklarına dönüştü. Bu kaynakların tehdit olduğunun aşikarlığı, tehlikesizmiş gibi yapmanın karşısında daha büyük problemler çıkarmaktadır. Siyaset, teknolojinin temsilcileri, koşulların getirdiği kanıtlar yüzünden kendilerini ve ürünlerinin getirdiği sorunları savunmakta daha da zorlanmakta ve inkar edememektedir.

Risk toplumu kuramının ortaya çıkışı Beck'e göre *dönüşlü modernleşme* kavramıyla doğrudan bağlantılıdır. Bizzat modernleşmenin doğurduğu tehlikeler ve emniyetsizliklerle sistemli mücadele şeklinde bir risk toplumu tanımlaması yapılabilir (Beck, 1999, s.25). Risk kelimesinin 19. Yüzyılda karşılık geldiği 'yoksulluk riski' bütün yüzyıl boyunca diken üstünde geçmesine sebep olmuştur. Risk toplumunun bundan farklı bir niteliği vardır. Beck' göre ekoloji ve ileri teknolojinin yarattığı etkiler bakımından artık doğdukları yerde -sanayi tesisinde- kalmıyorlar. Doğaları gereği, gezegendeki tüm yaşam formunu tehlikeye sokuyorlar (Beck, 1999, s.26). Bunu bir örnekle açıklamak gerekirse, bir nükleer silahla yapılan bir faaliyet ya da kaza sadece kaza olarak görülememektedir. Bu kazaların neden olduğu tahribat meydana geldiği yerde ve zamanda yaşamayan, hatta uzak yerlerde, başka zamanlarda doğan kişileri bile etkilemektedir. Demek ki bir sanayi tesisinde alınan bir karar sadece orayı değil tüm dünyayı etkilemekte ve tehlikeye sürüklemektedir.

Beck, sanayi toplumunun gelişim sürecinin bir risk toplumunda yaşanmasının en önemli sebebi olarak görmektedir. Sanayi süreci ile toplumlarda meydana gelen teknolojik, bilimsel, toplumsal, ekonomik ilerleme ve gelişmelerin yeterince sorgulanmadan ve sonuçları hesaplanmadan uygulanması nedeni ile çevresel, bireysel, toplumsal riskler arttığını ileri sürmektedir. Ona göre sonuçları hesaba katılmadan sadece kar amaçlı uygulanan bütün gelişmeler, yenilikler içinde birçok öngörülemeyen riski barındırmaktadır ve bu da şuan yaşadığımız toplumu; bir risk toplumunu oluşturmuştur. Genel bir ifade ile Beck'in risk toplumu; sanayi toplumunda yetersiz kalan denetim ve güvenlik mekanizmalarının risklerin yayılması ve daha tehlikeli anlamlar kazanmasına neden olduğu bir modernlik sürecidir.

Beck, risk toplumunun sanayi modernliğinin eskimeye başlamasıyla ortaya çıktığını savunmaktadır. Sanayi toplumunun sürekli kar elde etmek için üretim tesisleri kurması, o tesislerden çıkan kirli havaların ve başka birçok sorunun göz ardı edilmesi ile oluşan ekolojik ve bireysel riskler sanayi kurumlarının başa çıkamayacağı boyutlara ulaşmıştır. Beck'in ifade ettiği gibi kurumlar denetleyemedikleri tehlikeleri sahiplenerek onların meşrulaştırıcıları ve savunucuları olduklarını iddia etmektedir. Sanayi toplumlarının denetim kurumlarının yetersizliği ve riskleri düşünmeden meşrulaştırmaları bu risklerin giderek daha da yaygınlaşmasına sebep olmuş ve bir noktadan sonra var olan sanayi toplumu bir risk toplumu haline gelmiştir (Çuhacı, 2004, s. 54). Sorumluların yalanlamaları, giderek daha gür sesle, ama daha zayıf kanıtlarla yapılıyor. (Beck, 1999, s.81)

“Risk toplumunda yaşandığının kabul edilmesinin gecikmesinin iki safhası bulunmaktadır. Riskin kendisi ve kamuoyu tarafından algılanışı. Vahimleşen riskler mi yoksa bizim onlara dair görüşlerimiz mi olduğu hiçbir zaman kesinlik kazanmıyor. Her iki safha eş zamanlı gerçekleşiyor, birbirini koşulluyor, birbirini güçlendiriyor; riskler bilgi dahilinde riskler olduğu için, risklerin algılanmasıyla riskler farklı şeyler değil aksine aynı şeyler ” (Beck, 2007, s.81).

Sanayi toplumunun denetimsiz ve öngörülemez yürüttüğü bu süreç ile artık risk tehditlerinin gecikme safhası sona yaklaşmıştır. İlk başlarda görünmeyen tehlikeler daha görünür olmaya başlamakta ve artık bu risklerle tüm toplumlar yüzleşmek zorunda kalmaktadır. Doğa ile girişilen mücadele ve doğaya hükmetme çabasının sonuçları artık sadece kişisel deneyimlerimiz dışında kimyasal, fiziksel, biyolojik etkileme zincirleri altında gerçekleşmiyor; aksine kulaklarımıza, burnumuza, gözlerimize tüm duyu organlarımıza daha çok çarpıyor. Daha

somut örneklerle açıklanırsa; en belirgin fenomenler; hızla yok olmaya başlayan ormanlar, petrole batmış şekilde bulunan hayvan kadavraları, kirli hava, toksit kaza zincirleri gibi.

Beck Risk toplumunu ortaya çıkaran aşamaları 5 madde ile açıklamaktadır:

1. Ekolojik, kimyasal ve genetik mühendisliği ile ilgili risklerin kişilerce alınan karar aşamaları sonucunda meydana gelişi. Tehlike ve tehditlerin doğa güçleri, tanrılar ya da cinlere atfedilemeyecek oluşu.
2. Kararlara bağlı oluşan risklerin denetlenememesi ve denetlenebilirliğin güvence altına alınamayışı. Riskleri denetlemek için oluşturulan mevcut kurallar ve denetim sistemlerinin başarısızlık göstermesi.
3. Kararlara bağlı bir yıkım ve denetimin oluşumu, ortaya çıkan belirsizliğe egemen olma iddiası ile risk toplumunun diğer çağlardan ayrılışı. Sanayi işletmelerinin aldıkları tehlikeli kararları sahiplenerek birbirlerinin en uzun süreli ve kalıcı düşmanı haline gelmeleri.
4. Risklerin sonuçları ve ortaya çıkaracağı tehlikeler karşısında kültürel değerlendirme ve algılama farklarının görülmesi
5. Risklerin toplumun tamamınca karara bağlanması, bu şekilde meşrulaştırıp güvence altına alınabilirlik sınırını aşmaları. Risk toplumunun göstergesi olarak kişisel ve teknik, bilimsel projelerin sigortalanamaz oluşu, uzmanlara bağımlılığın belirsizliğin ortaya çıkışı (Çuhacı, 2004, s. 55).

Beck sıraladığı bu maddeler ile risk toplumundan önceki dönem olan sanayi toplumundan ayıran çağ farkını vurgulamış ve neden bir risk toplumu içerisinde yaşadığımızı gözler önüne sermiştir.

1.4. RİSK TOPLUMU KURAMI

Toplumların riske bakış açısında, günümüze kadar gelen süreç içerisinde her zaman farklı niceliksel ve niteliksel değişimler ile karşı karşıya kalındığı rahatlıkla söylenebilmektedir. Bu söylemin içerisinde çok önemli bir etkenin varlığı söz konusudur; bu etken Küreselleşme'dir. Dünyadaki toplumlarla iletişim ve etkileşim kurma mesafemizin bilgi teknolojileri sayesinde son derece kolaylaştığı, sınırların kaybolduğu bir dönemde, riskler asıl önemini kazanmakta ve insanları etkisi altına alarak -riskin oluşmasında etkisi olmasa bile- sonuçlarına herkesin maruz kalmasına neden olmaktadır. Bir ülkenin bir tesisinde oluşturulan bir sorun artık sadece o ülkeye ait olmaktan çıkmakta küreselleşmenin etkisiyle tüm toplumların

sorunu haline gelmektedir. Beck'in ifade ettiği gibi “*Günümüzde riskin yol açtığı tahribat bütün toplumları, bütün toplulukları bütün sınıfları etkilemektedir. Hiç kimse muhtemel bir HIV, BSE veya biyolojik savaş riskinden tamamen kaçamaz*” (Slattery, 1991, s.456). Günümüz bu toplumlarını anlatmak için kullanılan bir tanımlama vardır; bu tanımlama Beck'e göre ‘Risk Toplumu’ kuramıdır. Beck' göre dünya risk toplumunda küreselleşmiş tehlike ve tehditlerin tüm toplumdaki derin etkileri eşitsizliktir. Varlıklı ülkeler ile yoksul ülkeler arasında risk bölümünde bir fark yoktur. Fakat ülkelere düşen kârlarda ve nimetlerde büyük farklar söz konusudur. Bu durum daha da artarak böyle devam ettikçe bundan kâr elde edenler ile sadece olumsuz kısmına ortak olanlar arasındaki nefret ilişkisi doruk noktasına ulaşmaktadır. Fakat risk toplumunda şu nokta unutulmamalıdır ki; sanayi modernliği sürecinde risklerin göz ardı edilmesiyle ortaya çıkan üretimde bir türlü görülmek istenmeyen yan etkiler kendilerini daha fazla saklayamadığında *bumerang etkisi* yaşanacaktır. Bu risklerin oluşmasına sebep olan ve dünyayı, toplumları tehlikeye atarak bu üretimden kar elde edenler sonunda bu risklere ortak olacaktır. Beck'in vurguladığı gibi *fail ve kurban* er geç aynı kişi olacaktır (Beck, 2014, s. 38).

Baylan'ın ifadesiyle “*Risk Toplumu kavramı, sanayi toplumunda şimdiye kadar sorumluluk bilinci, güvenlik, denetim, zararların sınırlandırılması ve zararların paylaşımı konusunda üretilen tehditlerin ağır bastığı modernlik evresi anlamına gelir*” (Baylan, 2002, s. 197). Beck risk toplumu evresine geçişte sistem ve dönem değişimi olarak 3 aşamanın olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki; modern sanayi toplumlarında modernleşme adı altında birçok doğa ve kültür kaynaklarının önemsenmeden tahribatıdır. İkincisi; sanayi toplumunda yaratılan sorun ve tehditlerin ekonomi, hukuk, bilim, siyasal eylem ve karar verme süreçlerinde önlenemez sorunlara yol açması. Sonuncusu ise; bireyselleşme adı altında sanayi toplumu kültürü; sınıf bilinci, yaşam tarzları ve güvenlik tasarımlarıyla ilgili her türlü tanımlamayı bireye bırakmıştır (Beck,1999, s.33-37). Aynı toplumda yaşayan insanlar birbirinden farklı küresel ve kişisel risklerle yüzleşmeleri istenmektedir. Bu açıdan ‘toplumsal tehditler’ (evlilik hakkında kafa karışıklığı, iş sözleşmeleri), ‘teknik tehditler’ (genetiği bozulmuş yiyecekler), ‘küresel tehditler’ (küresel ısınma) riskler, bütün çözümsüzlükleri ve handikaplarıyla tüm bireylerin katlanması gerekmektedir.

Risk toplumunun tarih içerisinde nasıl oluşup gelişmeye başladığına bakıldığında soğuk savaş döneminin sonrasında toplumların değişim gösteren risk algılamasından sonra ortaya çıktığını görülmektedir. Toplumların karşılaştığı tehditlerin giderek kitlesel bir boyuta ulaştığına vurgu yapan risk toplumu modeli özellikle yayılcı ekonomi politikasında tek

seçenek sanayi temelli modernliğin yine umut beslediği modernliğin kendi dinamikleri tarafından yok edilmeye doğru sürüklendiği rahatlıkla söylenebilir. Beck' göre sanayi toplumundan sonra post- modern bir dünyada değil, tehlike ve risk idaresince nitelendirilen özelliklerin olduğu bir “ikinci moderniteye” tüm eylemlerin olabilecek her düzeyde – bireysel, sosyal veya uluslararası düzeylerde- önceden bilinmeyen tesadüfi sonuçlar sahip olduğu bir refleksif modernleşme geçtik (Slattery, 1991, s.457).

Beck'in ifade ettiği gibi; Risk toplumu, kendi başına buyruk, sonuçları göremeyecek derecede kör, risk ve tehlikeler ile yüzleşmede son derece vurdumduymaz hale gelmiş modernleşme süreçlerinin kendiliğinden devinimi sırasında oluşur (Beck, 1999, s.34). Beck, dünya risk toplumunu “*kontrol eksikliği ile üretilen belirsizliklerin yol açtığı tehditkâr bir gelecek, bilgi ve bilinçsizlik, bilgi ve onun yol açacağı sonuçlar, doğa ve kültür arasındaki ikilem ve insan yapımı karışım bir dünya*” olarak tanımlamaktadır. (Beck, 1999, s. 147).

Sonuç olarak Beck, risk toplumunun olduğu dönemi post modern bir dönem olarak değil; modernleşmesinin eskimesinden sonra oluşan “düşünümsel modernleşme” olarak adlandırmaktadır. Düşünümsel modernleşme kavramına Beck'in yüklediği anlam; “*Sanayi toplumu sisteminin dahilinde, bu sistemin içinde kurumsallaşmış ölçütlerle işlenip hazmedilemeyen Risk Toplumuna özgü sorunlarla karşı karşıya gelmek anlamına gelir*”(Beck, 1999, s.35). Bu farklı modernleşmeyi Beck iki aşamada gelişim gösterdiğini iddia etmektedir. İlk aşama olarak sanayi toplumundan risk toplumuna geçiş sürecinde risklerin aslında var olduğu ama henüz kendini göstermediği dönemdir. Bu dönemde riskler vardır fakat daha toplum riskin varlığının bilincine ulaşamamıştır. İkinci aşama ise artık bir sanayi toplumunda değil risk toplumunda yaşandığının farkına varıldığı evredir. Bu modernleşme süreçlerinden sonra Beck'in modernleşme ile bilinçli modernleşme arasında gördüğü en temel ayrım ‘bilinç’ kavramda gizlidir. Sanayi toplumunda sahip olunan bilgilerin sorgulanmaksızın, eleştirilmeksizin sadece ilerleme düşüncesiyle hayata geçirilmesi toplumu tehlike altında bırakarak risk toplumuna dönüşmesine neden olmuştur. Sonuç olarak bilinçsizlik modernizmin bir kusurudur. Soydemir'in ifade ettiği gibi “*Sanayi modernleşmesi sürecinde risklerin bir sınırlamaya tabi olmaksızın üretilip daha sonra bu risklerle yaşamının değiştirilemez bir mecburiyet halinde olmasını Beck ‘risk kaderi’ olarak tanımlamaktadır*” (Soydemir, 2011, s. 173).

Düşünümsel modernleşme, sanayi toplumunun getirdiği bütün bilinçsiz gelişme ve yeniliğin karşı çıkılmasıdır. Çünkü bu yenilik ve gelişmeler Beck'e göre bilinçsizliği daha çok

sanayileşmeye sürüklenmektedir ve içerisinde daha sonra mutlaka yüzleşilmesi gereken riskler barındırmaktadır. Bu sebeple Risk Toplumu'nda meydana gelen tehlikelere karşı toplumdaki tüm bireylerin sorgulama, bilinçlenme kontrol mekanizmasına sahip olması gerekmektedir. Nedeni oldukça açıktır: riskler ve tehlikeler sanayi toplumunda olduğundan çok daha tehlikeli ve büyüktürler. O kadar büyüktürler ki, çoğunlukla duyu organları ile algılanamayacağı gibi bilimle de ortaya çıkarılamaz (Soydemir, 2011, s. 173). Bu sebeple risklere karşı çok boyutlu önemler almak gerekir. Önemlerin alınması ve uygulanması kısmının daha sağlıklı ilerleyebilmesi için Beck çok sesliliği önermektedir. Çok seslilik ve katılan çoğunluğun farklı birçok boyuttan incelemesiyle hayat bulan öneriler eskiden olduğundan daha kullanışlı, akla yatkın, yaratıcı ve mantıklı bir sistem oluşturması muhtemeldir. Beck bu nedenle düşünsel modernleşmeyi “mantık reformu” olarak da tanımlamaktadır.

Beck'e göre uygarlık sürecinde bir buluşun, yeniliğin tüm toplumu tehlikeye atma potansiyelinde toplumun mimarisi ve siyasi dinamikleri tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Beck bu argümanları beş tez halinde ortaya koymaktadır. İlk argümanda, geç modernite döneminde üretilen riskler, servet paylaşımından tamamen farklıdır. Bu dönemde riskler geri döndürülemez zararlara sebep olsa da özü itibarıyla gözle görülmediği ve nedensel yorumlarla var oldukları için onlar hakkında bilinen bilgi-bilgisizlik ile var olmaktadır. Risk toplumunda tehlikeler büyüdüğünde, onların üreticileri kendi çıkarları doğrultusunda onları inkar ve önemsizleştirme yoluna gitmektedir. Sahip olunan bilgi ile paralel değişebiliyor olduklarından riskin büyük ya da küçük olması da; tehlikesizmiş gibi lanse edilmesi de mümkün hale geliyor. “ Bu yüzden medya ile riskleri tanımlamayla görevli bilimsel ve hukuki meslekler, kilit toplumsal ve siyasi konumlara sahip oluyor” (Beck, 2014, s.27). Beck'in açıkladığı ikinci argümanda; ortaya çıkan risklerden tüm toplumlar aynı oranda etkilenmediğini iddia etmektedir. Riskin ortaya çıkıp büyümesinden ve paylaşımından bazı insanlar daha fazla etkilenmekte ve zarar görmektedir. Bu sebeple ortaya toplumsal risk konumları çıkmaktadır. Bunlar bazı noktalarda kesişse de temelde sınıfsal ve zümre konumlarındaki eşitsizliklerden farklıdır, farklı bir paylaşım mantığı devreye sokulmaktadır. İnsan kaynaklı sadece daha fazla kâr için ortaya çıkarılan tüm riskler eninde sonunda onları üreten ya da onlardan kâr elde edenlerin de yakasına yapışmaktadır. “*Sınıf modelini berhava eden bir bumerang etkisi yaratıyorlar*” (Beck, 2014, s.28). Ülke sınırlarını tanımayan ekolojik felaket ve radyoaktif serpinti dünyayı tehdit ediyor. Zenginler de artık tam anlamıyla kendilerini güvende hissedemiyor. Beck'in ifade ettiği gibi yoksulluk hiyerarşik bir düzene işaret edebilir fakat kirli

hava tabakası demokratiktir. Modernleşmenin hayatımıza getirdiği riskler arttıkça sosyal ayrılar ve sınıflar zamanla göreceleştirdi. Objektif bir şekilde değerlendirildiğinde riskler, kapsamı dahilinde ve onlardan etkilenen kişiler olarak değerlendirildiğinde eşitlikçi bir etki yaratmaktadır. Risk toplumunda yüzleşilen sorunlar sadece sağlığı değil mülkiyetleri, karları ve hatta meşruiyeti de derinden etkiliyor. Riskler, aynı zamanda gelişmemiş üçüncü dünya ülkeleri ile refah toplumları olan sanayi toplumlarında ve aynı zamanda sanayi toplumlarının kendi aralarında yeni uluslararası eşitsizlikler üretilmesine yol açıyor. *“Zararlı maddelerin dolaşımının evrenselliği ve ulus aşırılığı karşısında, Bayvere Ormanları’ndaki bir otun hayatı, nihayetinde uluslararası anlaşmaların yapılmasına ve bu anlaşmalara uyulmasına bağlı olabiliyor. Risk Toplumunu, bu bakımdan dünya risk toplumudur”*(Beck, 2014, s.28). Slattery’in ifade ettiği gibi *“ Beck’e göre sadece küresel bir topluma değil ‘dünya risk toplumunda’, yani ilerlemenin sağlanamayacağı ve her gelişmenin kendi riskleri, tehlikeleri ve karanlık yanını ürettiği bir modernite döneminde yaşamaktayız”*(Slattery, 1991, s.457). Beck’e göre üçüncü argüman risklerin varlığı ve sürekli yeni tehlikelerle yüzleşmek zorunda kalınması kapitalist gelişme mantığının kesintiye uğramasına neden olmuyor aksine bu mantığı yenileşen bir aşamaya taşıyor. Kazananlar açısından bu modernizm döneminde yaşanan riskler yeni ve büyük çaplı iş anlamına gelmektedir. Bu riskler, iktisatçıların uzun zamandır beklediği sürekli talep edilen şeylerin fazlalığına işaret eden hiçbir zaman bitmeyen ihtiyaçlardır. *“ Açık giderilebilir, ihtiyaçlar karşılanabilir, ama uygarlığın riskleri dipsiz bir ihtiyaç fıçısıdır, bitmez tükenmezdir, sonsuzdur, kendi kendini üretir”* (Beck, 2014, s.28). Buradan çıkarılacak sonuç: Sanayi toplumu kendi sebep olduğu risklerin ekonomik sömürsünü yaparak sürekli yeni riskler ve siyasi potansiyelinin üretilmesine olanak sağlamaktadır. Beck’in ifade ettiği dördüncü argüman, *“Zenginliklere sahip olunabilir ama riskler karşısında ancak mağdur olunur; tabiri caizse riskler uygarlığın atfettiği şeylerdir”* (Beck, 2014, s.28-29). Yani Beck’in ifadesini yorumlamak gerekirse bilinç kavramına vurgu yapmaktadır. Sınıf ve zümre söz konusu olduğunda varlık bilinci belirlemektedir fakat risk toplumlarında durum tam tersine dönmektedir. Beck’in ifade ettiği gibi birey artık bilinçli olmak zorundadır. İnsanlar hayatta kalmak için artık daha bilinçli ve kontrollü olmaları gerekmektedir. Kendi hayatlarının kontrolünü ellerinde tutmayı bilmek zorundadırlar. Risk toplumundaki birey risk ile nasıl baş edebileceğini ve riske rağmen nasıl yaşamaya devam edeceğini, mutlu bir yaşam sürebilmek için eylemlerinin sorumluluklarını nasıl alacaklarını öğrenmelidirler. Bu da risk toplumunda yaşayan her bireyde olması gereken bilinç kavramıyla ilgilidir.

Beck'in bahsettiği son argüman toplum tarafından kabul edilen risklerin taşıdığı apolitikten uzaklaşarak politik olmasıyla ilgilidir. Tüm riskler kendi içerisinde bir siyasi patlayıcı içermektedir. Çünkü kamuoyu ve politika ilgi alanını iktisattan pazarlamaya, teknik konulara kadar genişletmiştir. “ Bu yüzden risk toplumunda azar azar ya da hızla – kirli hava alarmında, toksit sızıntıda vs.- su yüzüne çıkan şey, felaketin siyasi potansiyelidir” (Beck, 2014, s.-29). Bunlardan en az hasarla kurtulma ve riskleri yönetme işi Beck'in de ifade ettiği gibi iktidarın ve yetkinin yeniden örgütlenmesini gerektirir. Sonuç olarak risk toplumu sanayi toplumunun hırslarına ve açgözlülüğüne yenik düşerek tüm toplumu uçurumdan ittiği bir felaket toplumdur. Bu toplumda normal durum diye adlandırılan şeyler felaketlerin insanların günlük yaşamlarında kabul görerek kendilerine yer bulmalarına denk düşmektedir.

1.4.1. Risk Toplumu Kuramının Özellikleri

Beck risk toplumunu sanayi döneminde yürünen yolda biliçli-bilinçsiz yaratılan tehlikelerin ağır bastığı bir modernlik evresi olarak tanımlamıştır (Beck, 2014, s.190). Gelişmek için doğa ile girişilen mücadeleden insanın galip olarak çıkması mümkün değildir. Kirli hava tabakasında hastalanan insanlar, yüksek radyasyona maruz kalarak ölen insanlar... Demek ki modern toplumlar, kendilerini durdurmadıkları, eylemlerinin sonuçlarını düşünmemeye devam ettikleri, sanayide sürekli tek taraflı fayda düşünerek ilerledikleri ölçüde kendi yapıtlarının temelleri ve sınırlarıyla karşı karşıya geleceklerdir.

Güvensizlik ve risklere sadece modern dönemlerde değil bütün kültürlerde ve dönemlerde karşılaşılmaktadır. Risk toplumunda yaşanan tehlikelerin önceki dönemlere benzememesinin nedeni; risklerin bizzat insanların verdikleri- ekolojik, kimyasal, teknolojik-kararlar sonucunda meydana gelmesi olgusudur. Bu anlamda, tehditler, insanlar üzerinde bir hakimiyet kurma ihtimali olmayan doğa güçleri, şeytanlar, cinler, ilahlara atfedilip, onların üzerine yıkılamaz. Eski dönemlerde toplumlar yaşadıkları yerleri sel baskını olma ihtimali az olan yere göre seçiyorlardı çünkü sel ile baş etme imkanlar yoktu. Gelen tehdit ve tehlikeler doğa üstü güçlere atfediliyordu. Fakat bugünkü tehlikelerin temelinde sanayideki aşırı üretim yatmaktadır. Bu yüzden, günümüzde karşılaştığımız tehlikeler ve riskler; tehdidin küresel etkisi ve riskin modernite kaynaklı olması sebebiyle derine inmeden bakıldığında genellikle benzer oldukları geçmiş dönem risk ve tehlikelerinden ciddi şekilde ayrıldıkları görülmektedir. Beck'in ifade ettiği gibi “ *Bu riskler modernleşmenin riskleridir*” (Beck,2014, s. 25).

Risk toplumunda risklerin denetlenebilirliği sorunu ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bir riskin var olabilmesi için bilimsel açıdan kabul edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde “var

olmazlar’’ hukuki, tıbbi, teknolojik, ya da sosyal olarak yok sayılırlar, bu yüzden de önlemek için çaba harcanmaz, muamele görmez, telafi edilmeye çalışılmazlar. Burada önemli bir ayrıntı su üstüne çıkmaktadır. Tehlikelere ve risklerine rağmen, kar elde eden bir nükleer santral ya da GDO’lu ürünler ile müthiş kar elde eden bir şirket ürünlerinin satışını durdurması için faaliyete geçilecek mi yoksa geçilmeyecek mi? Bu sorunun cevabı önem taşımaktadır. Günümüzde sağlıksız olarak adlandırılan bütün yiyeceklerin hala raflarda yerini alıyor olduğu düşünüldüğünde sorunun cevabı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Yapılması gereken öncelikle insan sağlığı olmak üzere çevrenin geleceğini de gözeten ekonomi-politik uygulamalara ihtiyaç vardır.

Risk toplumunda sınıfsal ayrım yoktur. Riskten etkilenenler ile etkilenmeyenler arasında mülkiyet sahibi olma ya da mülkiyetten mahrum kalma gibi bir kutuplaşma söz konusu değildir. Beck’in ifade ettiği gibi “ *Kıyaslama ile ifade edersek, riskten etkilenenler ‘sınıfı’ riskten etkilenmeyenler ‘sınıfına’ karşı değildir. Riskten etkilenenler ‘sınıfı’ olsa olsa ‘riskten henüz etkilenmemiş olanlar sınıfına’ karşı olabilir* ”(Beck, 2014, s.55) “ *Risk toplumları sınıfları yıkan, katılımcı demokratik bir gelişme dinamiği barındırır*” (Beck, 2014, s.68). İnsanlar, bu dinamik ile toplumun kendi oluşturduğu sorunlar karşısında bir araya gelmek zorunda kalır. Sınıflı toplularda eşitlik kavramı ön plana çıkarken; risk toplumunda güvenlik kavramı dikkat çekmektedir. Eşitsizlik ve adaletsizlik sorunlarıyla boğuşan toplumlar yerini, güvenlik için çabalayan bir toplum sistemine geçmek zorunda kalmıştır. Eşitlik kazanılması durumunda olumlayıcı ve pozitif çağrışımlar yaparken, risk toplumu tamamen var olandan daha kötüye gitmemesi için savunmacıdır ve negatif bir anlayışa dayanmaktadır. Beck’in deyişiyle “ Eşitsiz toplumun değer sisteminin yerini “emniyette olmayan toplumun değer sistemi” alır”. (Beck, 2014, s.71). Slattey’nin ifade ettiği gibi birey hiçbir çağda olmadığı kadar özgür olarak tanımlanmasına rağmen, ironik olarak, maddi, psikolojik ve ruhsal bakımdan kendini çaresiz ve aciz hissetmekte, kendi dünyaları ve çevresindeki dünyanın kontrolüne daha az sahiptir (Slattey, 1991, s.456). İnsanlar hayatta kalmak için daha bilinçli, kontrolü her an elinde tutan ve her eyleminde disiplinli olan ‘self-reklesif’ bireyler haline gelmek mecburiyetindedir. Risk toplumunda yaşayan birey tehlikelerle karşılaştıklarında onları nasıl değerlendirmesi gerektiğini, üstesinden gelmek zorunda olduğunu ve eğer hayatta kalmak ve mutlu olmak istiyorsa eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmesi gerektiğini öğrenmek zorundadır. Risk toplumu için denilebilir ki bireysel verilen kararlar toplumsal kararların temelini oluşturmaktadır (Slattey, 1991, s. 456). Artık hayatta kalmak için başta insanlar ve devletler

iyi sonuç verecek eylemlerden çok, en kötünün olmasını engellemeye çalışmaktadır. Beck'in ifade ettiği gibi sınıflı toplumlarda düşlenen pastadan herkesin az ya da çok pay alması iken; risk toplumunda en temel düş, herkesi zehirlenmekten kurtarmaktadır. Sınıf toplumunda dürtü motifi "açım" iken risk toplumunda bariz dürtü "korkuyorum" dur (Beck, 1992, s.49).

Risk toplumundaki tehlikeler algılamadaki farklılıklar yüzünde kültürlerde farklı anlamlara gelebilmektedir (Baylan, 2002, s. 200). Hayatlarını tehdit eden ve bireysel çaba ile düzeltme imkanı olmayan risklerle yüzleşmek insanların elinde değildir. Algılama farklılığı bağlamında; birileri teknolojik gelişmelerin sonucunu ya da gıdalara koyulan zehirli maddeleri kendisi için bir tehdit olarak görürken; kimileri bu zararların gündeme getiren kişileri bir tehlike olarak görmektedir.

Risk toplumunun başka bir göstergesi, eylemlerin, buluşların sigortalanamazlık niteliğidir. Beck'in ifade ettiği gibi; *'Risk toplumunun göstergesi, kişisel sigorta korunmasının bulunmaması hatta, sınai, ve teknik bilimsel projelerin sigortalanamaz oluşudur'* (Beck, 1999, s.42). Toplumun sigortalanabilirliğin ötesinde olarak adlandırılması, sürekli yaratılan tehlikelerin istemeden Risk Toplumuna dönüşmüş olan sanayi toplumunu dengeleyen bir ağırlıktır. Sigortanın sağlamaya söz verdiği koruma, toplumda tehlikeler büyüdükçe azalma göstermektedir. Luhmann'ın risk ve tehlike arasındaki farkı gözler önüne serdiği gibi; gelecekte karşılaşılması olası olan zararlar, eğer bizzat insan eliyle yapılıyorsa burada risk söz konusudur. Gemide olmayan bir kimse gemi battığında ölme ihtimali yoktur. Tehlikelerse tam tersine kaynağı bireysel karar vermenin dışında olan; kaynağı bizzat dışarıdan olan zararlardır. Gemi batarken orada yüzen insanların ölmesi gibi (Beck, 1999, s.42). Sigortalanma söz konusu olmayacak tehlikelerin yanı sıra sigortalanması gereken ancak öngörülemez olan tehlikeler birçok sigorta şirketinin sonunu getirmektedir. Örneğin uluslararası bazı sigorta şirketleri sera etkisinin felaket sonuçlarını çok yakından hissetmektedir. Greenpeace'in verilerine göre, Florida ve Hawaii'de kopan fırtınalar, dokuz sigorta şirketinin iflasına neden olmuştur. Dolayısıyla, sigorta şirketleri risklere kefil olmalarının bedelini ödemekte ve üstüne çok düşünmeden sistemli şekilde meydana getirilen tehlikelerin sonuçlarına katlanmaktadır. Sonuç olarak ABD'nin bazı eyaletlerinde ev sahipleri evlerini sigortalayamamaktadır (Beck, 1999, s.43).

Bilişim çağında ve risk toplumunda, teknolojiye ulaşım eşitsizliğin net bir şekilde gözler önüne serildiği verilere sahiptir. Bundan hareketle, gelişmiş ülkelerin oluşturduğu –ABD, Japonya, İngiltere, Almanya, Rusya gibi- G-8 grubu " Enformasyon Teknolojisi Şartı"

bağlamında, gelişmemiş ülkelere bilişim teknolojisinin ulaşmasının önemini oy birliğiyle kabul etmektedir. Fakat, burada gözden bilinçli olarak kaçırılan bir şeyler vardır: Gıda, eğitim, sağlık sorunları çözülmeden, bu insanların birçoğu 35 yaşında ölürken, kendi dillerine tam hakim konuşamaz, okuma yazma bilmezken, onlara son teknolojiyi götürmenin altında ne gibi bir iyi niyet yatıyor olabilir? (Bayhan, 2001, s. 76). Bilişim çağının risk toplumunda ortaya çıkardığı bir diğer problem, internette bir sınırlama olmaksızın herkesin her şeyi paylaşıyor ve geniş kitlelere ulaştırıyor olması çok büyük bilgi kirliliğine sebebiyet vermektedir. Denetim olmadan sunulan bilgiler, bilimsel olup olmaması, yasal bir niteliğe sahip olup olmaması ya da belki de en önemlisi doğru olup olmaması bağlamında sorun teşkil etmektedir. İnternette dolaşan ve bu nitelikleri göz ardı eden bilgiler risk toplumunun denetimsiz yanını daha çok güçlendirmekte ve daha büyük tehditlerin alt yapısını oluşturmaktadır.

1.4.2. Klasik Sanayi Toplumu Ve Risk Toplumu Arasındaki Ayrım

Beck'e göre modernleşme sürekli ilerleme gösteren bir süreçtir ve sanayi toplumu da risk toplumunun devamı niteliğindedir. Sanayi toplumunda yapılan hatalar ve bilinçli göz ardı edilen süreçler Risk Toplumu'nun temelini oluşturmuş ve düzeltilmeyen hatalar günümüzde Risk Toplumu'nda yaşamamıza sebebiyet vermiştir. İki toplum arasındaki farkları ele almadan önce anlamların çağrıştırdığı kavramlara gelince; Sanayi Toplumu daha çok üretim, refah, bolluk, zenginlik, iş sahası gibi kavramlarla kendini özdeşirmektedir. Fakat risk toplumu denildiğinde daha çok olumsuz tehdit, risk, tehlike gibi karamsar çağrışımları kapsamaktadır. Fakat burada önemi olan risk toplumunun nokta sanayi toplumunun devamı niteliği olduğudur.

Sanayi toplumu ile risk toplumu arasında bariz önemli farklar bulunmaktadır. İki toplum arasındaki farkları Beck'in ifadeleriyle tanımlamak gerekirse, analitik açıdan, iki toplumda alınan kararlar sonucunda "eğer meydana gelen tehlikeler karşısında güvenlik normları sistemleri etkisiz kalıyorsa Risk Toplumu ortaya çıkmıştır" diyebiliriz. Öncelikle buradan şu sonucu rahatlıkla çıkarabiliriz: Güvensizlik ve tehditler sadece modern dönemin sorunu değil, bütün kültürlerin ve dönemlerin sorunudur. Bu noktada modern olarak görülebilecek 2 şey vardır: günümüzde sağlıkları, hayatları tehdit eden ekolojik, kimyasal, genetik mühendisliği ile ilgili alınan kararlar bizi bu noktaya getirmiştir; bu da risklerin cinlere, tanrılara, şeytanlara yani doğa üstü güçlere atfedilemeyecek oluşudur. Bu noktada Beck'in bir örneğiyle daha açık hale getirmek gerekirse; 1755 Lizbon depreminden sonra bütün ülkeler isyan etmişti. Fakat Aydınlanmacılar, Çernobil'deki atom santrali felaketinden sonra yapıldığı gibi insanlar sanayicileri, mühendisleri, politikacıları değil, Tanrı'yı insan mahkemesine çıkarmıştır (Beck,

1999, s.38). Daha ayrıntılı anlatmak gerekirse: askeri ve savaş kararlarından daha farklı bir boyutta değerlendirilen teknik ve iktisadi kararlarda edinilen yarar dünyanın herhangi bir yerinde meydana getirdiği tehlike ve tehditler merkezi bir siyasal anlam taşımaktadır. Beck'in deyiimiyle güvencelerin zaten görev ve hukuk icabı sürekli yenilenmeye ve destek görmeye muhtaç olan yapısı, kamusal olarak deneyimlenmesiyle çürütülebildiği aşıkardır. Meşrulaştırmalar sert kayaya çarpılmaktadır. Artık bu eylemlerde karar verici konumunda olanlar sanık iskemlesine oturma tehdidi ile karşı karşıyadır. Hem dünyada hukuk, refah ve düzeni korumakla görevlidirler hem de dünyada yaşamları tehdit eden risklerin baş şüphelisi konumundadırlar (Beck, 1999, s.39). Beck'e göre, sanayi ve risk toplumu arasındaki farkları incelerken özellikle zenginlik ve risk üretimi üzerinde yoğunlaşmıştır. Klasik sanayi olarak adlandırılan dönemde servet üretiminin "mantığı" risk üretim mantığına baskınken; risk toplumu olarak adlandırılan dönemde bu ilişki tam tersine seyir etmiştir. (Beck, 2014, s.13).

Toplumda zenginlik bir sınıfa özeldir ve zengin olan kişiler toplumun en üst katmanını oluşturmaktadır fakat risk toplumu sınıflı bir yapıya sahip değildir ve tehlikeler herkese yöneliktir. Beck' göre risk toplumunu önceki dönemlerden ayıran belki de en bariz özellik tehlikelerle karşılaşma şeklidir. Önceki toplumlarda da tehlikeler, problemler ile karşılaşmıştır fakat risk toplumunda bu tehlike ve problemler bizzat insan eliyle meydana getirilmiştir. Yani risk toplumundaki tehlikeler tesadüfler sonucu değil insanların verdiği kararlar sonucunda oluşmuştur. (Beck, 2014, s. 13-25).

Gelişmiş batı toplumları tarihsel süreçte kendi geçirdikleri evreleri geçirmemiş, farklı tarihsel geçmişe ve gelişmişlik düzeyine sahip toplumları da modernlik adını verdikleri sürece dahil etmek istemektedir. Yaşadıkları olumlu gelişmelerin –bilim, teknoloji- yanı sıra sanayileşmenin getirdiği olumsuz sonuçlarda hiçbir kabahati olmayan toplumlarında bu sorunlar batı toplumlarıyla birlikte göğüslemesini istemekte olumsuzluklara ortak olmalarını istemektedir. Teknolojik gelişmelerin avantajlarından yararlanırken bu gelişmelerin sonuçlarından habersiz olan bu batı dışı toplumlar nükleer felaketlerle, çevresel yıkımlarla, savaşlarla karşı karşıya kalmak durumundadır. Sonuç olarak sanayi toplumlarının Risk Toplumu'na küresel boyuta dönüştürdüğünü açıkça ifade edebiliriz.

1.5. RİSK TOPLUMUNDA RİSKLERİN TEMEL KARAKTERİSTİKLERİ

Batı toplumu modernleşme olarak adlandırılan aşamaya gelene kadar ilkel toplumdan sanayi toplumuna kadar birçok aşama kat etmiştir. Sanayi Devrimi süreci üretimin egemen olduğu bir dönem olarak görüldüğü için devamlı övgülerle karşılanmış; hayranlık duyulmuştur.

Artık günümüzde sanayi toplumunun ilerisine gidildiği görüşü ortaya çıkmış; bu dönem farklı otoriteler tarafından farklı kavramlarla tanımlanmaya başlamıştır. Modernleşme ile toplumların ulaştığı aşamayı Beck, Risk Toplumu olarak adlandırmaktadır.

Beck, Risk toplumu tezini inşa ederken modern toplumların karşı karşıya kaldıkları risklerin temel karakteristik özelliklerini de açıklamıştır (Elmas, 2010, s.69). Bu riskler hakkında söylenebilecek ilk şey; bu risklerin “üretilmiş” nitelikte olmalarıdır. Bu riskler önceki dönemlerdeki risklerden tamamen farklı niteliğe sahiptir. Bizzat insan eliyle yaklaşık iki asırlık bir birikim sonucunda bazen kasıtlı bazen bilinçsizce üretilmişlerdir. İkinci olarak bir faaliyetin olumlu sonuçları sadece belirli bir kesimi etkilerken; risk olarak adlandırılan olumsuz sonuçları “ulus ötesi olma” niteliğine sahiptir. Bir felaket sadece üretildiği ülkeyi, ulusal sınırları değil tüm dünyayı etkisi altına almaktadır. Risk toplumunda servet bölüşümü yoktur ama risk paylaşımı vardır. Bu sebeple risk toplumu sınıfsız bir toplum olma özelliğine sahiptir. Bu süreçte riskler sadece buldukları zamanında ötesine geçerek gelecek nesilleri de etkisi altına alabilmektedir. Elmas’ın da dediği gibi “Çernobil örneğinde ortaya çıktığı gibi riskler, zamansal, mekânsal ve nesiller arası bir aşkınlığa da sahiptir. Felaketin etki alanı sadece facianın gerçekleştiği zaman, mekân ve nesiller ile sınırlı kalmamakta; riskler zaman, mekân ve nesilleri aşan bir nitelik göstermektedir” (Elmas, 2010, s. 69). Üçüncü temel karakteristik özelliği risklerin öngörülemez ve daha önce karşılaşılmamış olmasından dolayı “sigortalanamaz oluşu”, hesaplanması mümkün olmayan bir niteliğe sahip olmasıdır. Risklerin gerçekleşmesi halinde ortaya çıkan hasar düzeltilmesi mümkün olmayan boyutlara ulaşabilmektedir ve sigorta şirketlerinin bu felaketler karşısında bir şey yapamaması, yardım edememesi bu niteliği doğrular niteliktedir (Elmas, 2010, s.75). Son olarak risklerin temel karakteristiklerinden biri ‘sahipsiz bir niteliğe sahip oluş’larıdır. Riskler meydana geldiğinde -örneğin küresel ısınma- bu felaketlerin sorumlusunun kim olduğunu ortaya çıkarmak mümkün değildir. Bu risklerde tek bir sorumlu olmadığı gibi hukuk önünde yargılamak da mümkün değildir. “Beck”in ifadesiyle *örgütsel sorumsuzluk* olarak adlandırılan bu durum, modern üretim ve gelişim sürecinin tamamını risk üretiminin faili konumuna getirmektedir” (Elmas, 2010, s.77). Risk toplumu oluşturan temel karakteristik özellikleri tek tek incelenmesi çalışmanın daha iyi anlaşılmasına olanak tanıyacaktır.

1.5.1. Risklerin “Üretilen” Bir Karaktere Sahip Olması

20.yüzyıl birçok yazarın görüş birliğiyle ifade ettiği üzere Rus Devrimi ile başlayan dönemin adıdır (Çuhacı, 2007, s.135). Bu dönemin özelliklerinin değişmesi ve yeni bir

görünüm kazanması ile birlikte toplumların nasıl bir geleceği kucaklayacağı ile ilgili çeşitli senaryolar ortaya atılmaya başlamıştır. Beck tüm bu süreçleri gözlemlemiş bir sosyolog olarak karşılaşılan sorunları tek bir çerçeveye koymayı amaçlamıştır. Beck'in kuramının ana teması modernleşme sonrası gelişmeleri ele alarak, onları yorumlayan bir yaklaşımı hayata geçirmektir. Bu nedenle Çuhacı'nın dediği gibi *“Beck'in esas vurgusu, modern toplumun gösterdiği gelişmeler üzerinedir”* (Çuhacı, 2007, s.135). Beck, sanayi toplumunda yapılan üretimin göz ardı edilen risklerin bugün karşımıza çıktığını ifade etmektedir. Sanayi modernleşmesi, verdiği kalıcı hasarlarla yeryüzünde bulunun tüm canlıların hayatlarını tehlikede olmasına sebep olmuştur ve bu risklerin birçoğu –örneğin küresel ısınma- geri döndürülemez niteliğine sahiptir.

Beck'in ifade ettiği gibi kıtlık toplumunda refah bölüşümü mantığından geç modernite döneminde risk bölüşümü mantığına doğru zorunlu bir kayma söz konusudur (Beck, 2014, s.21). Bu değişikliklerin en önemli sebeplerinden biri insani teknolojik üretkenliği fazlalığıdır. Seri üretimin hakim olduğu bir dönem olan sanayi toplumunun sunduğu çerçeve şöyle ifade edilebilir: Batı'nın gelişmişlik düzeyine sahip tüm ülkelerde karşımıza ikili bir süreç çıkmaktadır. 20. Yüzyılın ilk yarısına kadar olan süreçte maddi geçim derdi ve açlık riskiyle boğuşan gelişmemiş ülkelere – üçüncü dünya ülkelerine- kıyasla *“hayatta kalma, açlıkla mücadele savaşı”* artık en temel tehlike olmaktan çıktı. Artık aç olmaktansa fazla tok olmak yani obezite, fazla kilo sorunu en temel sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna ek olarak çıkan bir başka sonuç da refah kaynaklarının kirletilmesidir. Bu sorun yeni bir sorun olmamasına karşın yeni dikkati çekmektedir. Çünkü yoksullukla mücadele sırasında dikkat çekmesi pek mümkün olmamıştır. Bu tehdidin hayatımızda yer bulması üretici güçlerin aşırı gelişmesiyle gerçekleşmiştir. Beck'in ifade ettiği gibi *“ Modernleşme sürecinde, yıkıcı güçler giderek daha fazla serbest kalıyor; insanın hayal gücünü şaşkınlığa uğratan güçler bunlar”* (Beck, 2014, s. 23). Bunu başlangıcını ve sonucunu tahmin etmek zor değildir: Modernleşme sürecinde sürekli üretimin getirdiği servet bölüşümü yapan bir toplum yine aynı sebeple sistematik üretiminle giderek risk bölüşen bir topluma dönüşmektedir. Beck'in risklerin üretilen karakterde olduğunu gösteren bir örneğinde; bir Ortaçağ şehrinin dar sokaklarında gezintiye çıkanlar, koku yüzünden burunlarını kapatmak zorunda kalıyorlardı. Her yerde dışkı yığınları, damlardan akan lağım... Buna karşın Ortaçağ'da yaşanan bu tehlikeler duyu organları tarafından algılanabiliyorken, bugün ki toplumların riskleri insanların algılama boyutlarını aşıyor, fiziksel ve kimyasal formüller alanında kalıyor.- nükleer tehditler, toksit atıklar- Bu

örneğe başka bir açıdan yaklaşacak olursak denilebilir ki Ortaçağdaki tehlikeler, hijyen teknolojisindeki yetersizlikle açıklanabilirdi. Fakat bugün ki tehlikelerin temelini aşırı üretim oluşturmaktadır. Bu yüzden, günümüzdeki riskleri ve tehlikeleri küresel doğasından dolayı ve riskin temel sebebinin modern olması nedeniyle diğer dönemlerden kolaylıkla ayrıştırabiliriz. Kapitalist sistemin temel mantığı sürekli tüketimin sağlanmasıdır. Bu sebeple risk toplumunda risklerin yayılması ve ticarileşmesi kapitalist mantık çerçevesinde kendine yepyeni bir yer buluyor. Toplumdaki oluşan her riskte kaybedenlerin yanında kazananlar da mevcuttur. Bu risklerden kazananların bakış açısı dikkate alındığında; modernleşmenin meydana getirdiği her yeni risk büyük kazanç getiren işe denk düşmektedir. Beck'in ifade ettiği gibi modernleşmenin getirdiği riskler iktisatçıların uzun zamandır arayıp durduğu bitmek tükenmez ihtiyaçlardır, sonsuzdur, kendi kendini üretir (Beck, 2014, s.28). Luhmann'ın dediği gibi risklerin artışıyla birlikte ekonomi, “kendine işaret eden” ve insani ihtiyaçların karşılanmasının doğal muhitinden bağımsız hale geldi (Beck, 2014, s.140).

Beck'in ifade ettiği gibi modernleşmenin getirdiği tehditleri ve riskleri gözler önüne serilmesine sadece eleştiri olarak bakılamaz. Bütün karşı kampanya düzenleme ya karalamalara rağmen aynı zamanda birinci derecede ekonomi canlandırma faktörüdür. Sanayi sektörü sebep olduğu felaketten sonra yarattığı durumdan kendi yine kendi faydalıyor. İhtiyaçlar, risklerin sürekli üretimi yüzünden doğal faktörlerle arasındaki organik bağından yani ihtiyacın sonlu olma olgusundan koparılıyor. Örneğin açlık, kıyafet, susuzluk gibi temel ihtiyaçlar giderilebilir fakat risk toplumunda tehlikeler dipsiz bir ihtiyaç kuyusu gibidir, giderilemez ve son bulmazlar. İhtiyaçlardan tamamen farklı yapıda olan riskler reklamlarla ortaya çıkarılır. Buna ek olarak getireceği kar göz önünde bulundurularak uzun vadeye yayılabilirler. Sürekli yeni risk tanımları ortaya çıktığı düşünüldüğünde tamamen yeni türden ihtiyaçlar, pazarlar yaratılabilir (Beck, 2014, s.82).

İnsanın doğaya hükmederek sürekli üretim sürecinde yüzleşilen çevresel risklerin ne kadarının doğal olduğu tartışmalı bir konudur. Bugün ki toplumu diğer toplumlardan ayrışmasını sağlayan en bariz özellik hayatımıza nüfuz eden tehdit ve tehlikelerin bizzat insan emeğinin bir ürünü oluşudur; teknolojinin yardımıyla üretilmiş olmalarıdır. Beck ve Giddens tarafından “üretilmiş belirsizlikler” (*manufactured uncertainties*) olarak kavramsallaştırılan bu tanımlamaya göre; bilimsel çalışmalar artık sadece laboratuvar şartlarında gerçekleştirilen deneyler ve testlerle sınırlı kalmamakta; bir anlamda tüm gezegeni büyük bir laboratuvar haline getirmektedir (Giddens, 1998, s.28). Sonuçları değerlendirilmeden alınan bu kararlar insanların

hayatlarını tehdit altına sokmaktadır ve insanlar bu riskin farkına tehlike ile burun buruna geldiğinde öğrenme şansı bulmaktadır. Sonuç olarak denilebilir ki teknolojik ilerlemeler, ileride hangi risklere sebebiyet vereceği düşünülmezsizin ilerlemekte ve hiçbir kontrole tabi tutulmadan modern hayatta kendine yer bulmaktadır. “*Bu çerçevede, modern genetik teknolojisinin ve modernist ideolojinin bilim alanındaki başarısı olarak kabul edilen bu gibi durumlar, aslında meydana getireceği sonuçlar itibariyle hukuksal, ekonomik, toplumsal ve etik açıdan tam bir yıkıma sebep olabilecek nitelikteki gelişmelerdir*” (Elmas, 2010, s. 71).

Sonuç olarak bu durumu Beck şöyle özetlemiştir:

“Bilimsel keşiflerin mantığı, pratikte uygulamaya koymadan önce -bulguları test etmeyi gerektirmektedir. Fakat bu mantık riskli teknolojiler çağında kaybolmuştur. Örneğin nükleer santraller -nükleer enerji üretiminin- işleyiş mekanizmalarının ve risklerin incelenebilmesi için inşa edilmesi gerekmektedir. Test tüp bebekler, biyoteknoloji varsayım ve teorileri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak için doğrulanmalıdır. Genetiği değiştirilmiş tarım ürünleri, teorileri test etmek amacıyla üretilmelidir. Dolayısıyla laboratuvar ortamındaki kontrol edilebilirlik risk toplumunda kaybolmuştur ” (Beck, 1998, s.14).

Bu çerçevede Beck’e göre sanayi toplumları tüm dünyayı laboratuvar olarak görmekte ve deney yapmadan, sonuçlarını düşünmeden sadece üretim yapmaktadır. Bu da yaşanan risk toplumunda risklerin kendiliğinden değil insan eliyle oluşturulduğunun kanıtıdır (Beck, 2014, s.87). Sonuç olarak risk toplumunda riskler, insanlar tarafından sonuçları düşünülmeden oluşturulmaktadır. Ve bir kesimin meydana getirdiği bu risklerin sonuçlarına tüm toplumlar başa çıkmak durumundadır.

1.5.2. Risklerin Üç Boyutlu Geçişken Yapısı

Risk toplumunda Beck’in ifade ettiği gibi, riskler, er ya da geç onlara sebep olanları ve onlardan kar elde edenleri yakalayacaktır. Risklerin ilerlemesi süreci bir bumerang etkisine sebep olur. Fakir ve güçsüzlerin yanında zengin ve iktidar sahipleri de risklere karşı kendilerini korumaya alamazlar. Yani denilebilir ki bir zamanların ‘gizli yan etkileri’ en sonunda üretildikleri noktalara da mutlaka dönmekte ve saldırmaktadır. Modernleşmenin baş aktörleri, kendi elleriyle meydana getirdikleri ve üzerinden fayda sağladıkları tehlikelerin girdabına kapılırlar (Beck, 2014, s.51). Örneğin; Federal Almanya Cumhuriyeti’nde 1951 ile 1983 yılları arasında yapay gübre tüketiminde hektar başına büyük bir artış yapıldı. Bunun sonucunda hektardan elde edilen mahsul de artış gösterdi. Fakat en büyük artış gübre ve böcek ilacın

masrafındaydı. Tahıl ürünlerinde artış olmasına rağmen gübre ve kimyasal kullanımına oranla çok düşük kalan ürün artışı, çiftçinin çilesini çektiği doğa yıkımıyla ters düşmektedir. Aynı zamanda hayvan bitki türlerinde de daha önce görülmemiş bir azalma söz konusu olmuştur. – örneğin Grönland’da yetişen 680 bitki türünden 519’u tehlike altıdadır- (Almanya Çevre Sorunları Uzmanları Meclis Raporu, 1985, s.20). Örnekten de görüldüğü gibi “görünmeyen ikincil etkiler” artık net bir biçimde görünür hale gelerek kendi var oluş üretim merkezlerine riske atmaktadır. Modernleşme adı altında alınan kararlar bumerang eğrisi takip etmekte ve bir gün mutlaka üreticinin yüzleşmek zorunda kalacağı bir tehlike olarak dönüş yapmaktadır. Günümüzde modern toplumsal yaşamdaki risklerin en temel özelliğinden biri bu tehlikelerin, risklerin ortaya çıkaracağı olumsuz sonuçlar tek bir ülkeyi, bölgeyi ya da zamanı değil; hem tüm toplumları hem de gelecek nesilleri riskle yüzleşmek zorunda bırakmaktadır. Beck’in verdiği bir örnek ile daha net ortaya koyacak olursak; milyarlar akıtılarak destek verilen yoğun sanayi tarımı, o merkeze uzak şehirlerde yaşayan kadınların anne sütünde ve çocuklarda rastlanan kurşun miktarını üst düzeye çıkarmakla kalmıyor, zirai üretimin doğal zeminini de birçok yönden baltalıyor. Yani toprağın verimliliğinin düşmesi hayati önem taşıyan hayvan ve bitki türlerinin sonunu getiriyor bu da toprağın erozyon tehlikesini arttırıyor (Beck, 2014, s.51). Yaşadığımız toplumda hayat bulan tüm yeniliklerin ve gelişmelerin yan etkilerini tüm insanlar yaşamaktadır. Bu durum, risk toplumunun sınıfsız bir toplum olduğunu kanıtlar niteliktedir: Tüm bireyler tehlikeler karşısında eşittir ve bu risklerin sınıf tanımazlığının bir göstergesi olarak görülebilir. “Artık sınırlar, riskler karşısında yok olmaya ya da giderek daha da belirsizleşmeye başlamaktadır” (Üvez, 2014, s.33). Sonuç olarak toplumda var olan zengin-yoksul eşitsizliği son bulmuştur. Bir örnekle açıklamak gerekirse; nükleer ve kimyasal kirlenme refah düzeyi yüksek olan ülkeler tarafından ortaya çıkarılan bir sorun olsa da risklerin küresel bir nitelik taşımasıyla bundan bütün ülkeler olumsuz etkilenmektedir. Beck’e göre uluslar, küresel bir hale gelmiş risklerle öyle kolay kolay karşı karşıya gelemezler. Peki, yaşanan nedir? Beck bu sorunun cevabını şu şekilde somutlaştırarak verir:

“Ulusların küresel risklerle tek başına başa çıkmaya çalışması ulus devletin karanlık bir gecede sokak lambasının ışığında kayıp cüzdanını bulmaya çalışan bir sarhoşa benzemesinden farksızdır. Cüzdanını burada mı kaybettin? Sorusuna, hayır; ama hiç olmazsa sokak lambasının ışığında arayabiliyorum.” diye yanıt verir (Beck, 2014, s. 364).

Sonuç olarak Beck'in ifade ettiği gibi risk toplumunda amaç iyi bir şeye ulaşmak değil, aksine en kötüsünün yaşanmasını engellemeye çalışmaktır. Sınıflı toplumunda amaç, herkese pastadan bir pay vermek iken risk toplumunda amaç herkesin zehirlenmekten korunmasıdır (Beck, 2014, s.72).

Risk toplumunda sınırların ortadan kalktığını, ulus aşırı bir niteliğe sahip olduğunu gösteren bir başka örnek de Macaristan'da yaşanan kimyasal tesisin sel sonucu zarar görmesi ve kimyasal atıkların Karadeniz'e karışması gösterilebilir. Macaristan'la sınır bağlantısı olmayan Türkiye'nin, sorundan Karadeniz'de meydana gelmesinden dolayı etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Verilebilecek bir başka örnek de Çernobil felaketidir. Çernobil'de nükleer tesisin sızıntı yapması uzun yıllar boyunca Türkiye'yi olumsuz etkilemiş, birçok insan kanser ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. 1980 ve 1990 yılları arası üretilen fındık, çay gibi ürünlerde kanserojen etkileri sürekli gündemi meşgul etmiş ve kanaat önderlerinin sık sık halkı sakinleştirici ve paniği azaltıcı konuşmalar yapması gerekmiştir (Koyuncu; Delibaş, 2012, s. 164). Dolayısıyla patlamanın etki alanı, sadece patlamanın olduğu yer değildir. Bu anlamda teknoloji temelli risklerin de etkileri itibariyle *zamansal* (temporal), *mekânsal* (spatial) ve *nesiller arası* (generational) bir aşkınlığa sahip olduğu söylenebilir (Ekberg, 2007, s.352). Toplumsal yaşamı üç boyutlu olarak tehlikeye atan bu risklerin sadece bir boyutunu oluşturan bölgesel önleme mekanizmaları ile önlenmeye çalışılması ise bu konudaki çabaların yetersiz kalmasının en önemli nedenleri arasındadır. Nitekim küresel ısınma, iklim değişikliği, sera etkisi, denizlerin kirlenmesi ve nükleer kazalar gibi birçok çevresel riskler, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarındaki fabrikalarda meydana gelen iş kazalarından farklı olarak belli grup ve bölgelerle sınırlandırılmamaktadır. Bu bağlamda Çernobil faciası sonrasında toplumsal anlamda farkındalık kazandığımız riskler ulusal sınırların dışına taşmış (Beck'den akt. Ekberg, 2007, s.352) ve uluslararası (*supra-national*) bir karakter kazanarak herhangi bir coğrafi sınır tanımamakta ve devamlı küreselleşme eğilimi göstermektedir (Beck, 1992, s.13). Buna rağmen riskleri engellemeye yönelik tedbir alınmamaktadır. Toplumla kazandırılan her yeniliğin gizli yan etkisi ortaya çıktığı toplumu aşarak hatta zamanı aşarak insanlar için tehdit oluşturmaktadır. Bu da risk toplumu bireylerinin her yeniliğe şüphe ile bakmasına sebep olmaktadır.

1.5.3. Risklerin Hesaplanamayan ve Sigortalanamayan Karakteri

Beck'e göre günümüzde bilimsel hakikat temeli ortan kalkmaya başlamıştır. Bir bilimsel bilgi halk ile paylaşılması öncesinde bilginin hangi bakış açısıyla paylaşılacağı ya da

hangi kesime hitap ettiği göz önüne alınıyor. Bilimsel bilgilerin kutsal sayılmaktan çıkmış gündelik hayatın tartışma konularından biri haline gelmiştir. Teknoloji çağında yaşayan bireyler ile uzmanlar arasında bilgiye ulaşma durumu yavaş yavaş eşitlenmeye başlamıştır. (Beck, 2014, s.254). Bu da “*Aydınlanmamış aşağı tabakalar ile aydınlanmış yurttaşlar ya da daha modern tabirlerle sıradan insanlarla uzmanlar arasındaki fark azalarak, farklı uzmanlar arasındaki rekabete dönüşüyor*” (Akt Beck, 2014,s. 254; Weingar, 1983, s.328). Böylelikle uzmanlar, yurttaşlar ortaya atılan bir bilimsel iddiayı bertaraf etmek için yine bilime başvuruyor. Her bilimsel bir veri ortaya çıktığında aynı zamanda onun bilimsel itirazı da ortaya çıkıyor. Bunun sonucunda Beck’in ifade ettiği gibi 1960’lı yıllarda bilime inanan ve saygı duyan bir kamuoyu vardı fakat bugün bilimin her adımı güvensizlikle takip ediliyor. İnsanlar artık daha bilinçli hale geldiği için söylenmeyenin altında mutlaka yatan bir şey olduğunu seziyor, bir yan etki açıklandığında bunun yanına bin yan etki daha ekliyor ve başlarına hep daha kötüsünün gelmesine hazır bekliyor. Modernleşmenin ürettiği olumsuz sonuçların öngörülmez olduğu artık kabul görülmemektedir. Bu sonuçlar kendiliğinden oluşmuyor; birileri bu sonuçları üretmektedir. Tehlikelerin hesaplanamaz niteliği olsa da bu riskler bilimlerin içinde üretilmektedir. Beck’in ifade ettiği gibi gerçek dışsal sorunların hesaplanabilirliği ile bünyevi tahmin edilebilirliği arasında sistematik bir ayırım yapıldığında bu durum görünür hale gelmektedir. En baskın bakış açısına göre, bilimsel araştırmaların yan etkilerinin hesaplanamaz olma dozu bilimlerin birbirinden farklılaşması ile birlikte artmaktadır (Beck, 2014, s.257). Bilim insanları kendi çalışmalarından koparılmakta ve bu çalışmalarda nüfuz sahibi olamamaktadır. Bunun yetkisi bu araştırmayı yaptıran ellere düşmektedir. Bu sebeple kimse analitik olarak hesaplanan buluşların uygulamadaki sonuçlarını bilim insanından sorması beklenemez. Birçok alanda ortak bir dil kullanılmasına rağmen teori ve pratik arasındaki mesafe azalmamış aksine artmıştır; bunun yanında uygulayıcılar sonuçları kendi yararlarına göre kullanma imkanları da artmıştır (Beck, 2013, s. 120). Bu değerlendirmelerde “hesaplanabilirlik” olgusuna da değinilmektedir. Klasik bilimselleşme teorilerinde en temel kavramlarından biri, hesaplanabilirliktir. Fakat günümüzde hesaplanabilirliğin anlam içeriği ve uygulanma şartları şüphe uyandırmaktadır. Başka bir deyişle modernleşmenin en gelişmiş aşamasında ortaya hesaplanamazlık ve denetlenemezlik sorunları çıkmıştır. Riskler ortaya çıktığında yapılmaması gerekenleri gözle görülecek kadar nettir fakat yapılması gerekenler belirsiz kalmaktadır. “*Bu belirsizlik ve hesap edilemezlik, ulusal, yerel, sınıfsal, bireysel... vb. tüm alanları etkilemektedir. Risklerin öngörülememesi, tanınamaması, “sigortalanamazlık” kavramını ortaya çıkarmaktadır*” (Akt Çuhacı,2007,

Beck, 1988, s.44–50) Tıbbi önlemler almak zorlaşmıştır. Atomik tehlikeler, nükleer kazalar önceki “kaza” tanımına girmediği için sigorta kapsamına da girememektedir. (Akt Çuhacı,2007, Beck, 1988, s.48). Risk toplumu Beck’ göre belirli aşamalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu sebeple riskler cinlere, perilere, doğaüstü güçlere atfedilemez. Her risk bir karar sonucu meydana gelmiştir. Riskler karar aşamasında denetlenememektedir ve denetlenebilirliği herhangi bir güvence altına alınamamaktadır. Bazı durumlarda denetlenmek için kullanılan mevcut kurallar ve denetim sistemleri de başarısız olmaktadır. Bu sebeple de risk toplumunda verilen kararlar hiçbir sigorta şirketi tarafından sigortalanamaz niteliktedir.

Sigorta şirketlerinin varoluş mantığı teknik risk ve iktisadi risk arasındaki ayrımına dayanmaktadır. Örnekle açıklamak gerekirse, risk olarak kabul edilen kimi olayların gerçekleşme ihtimali düşük, fakat gerçekleştiğinde meydana getireceği sonuçların yüksek olması halinde; teknik olarak risk sifıra yakındır, buna karşın iktisadi olarak ise risk (neredeyse) sonsuzdur. Bu noktada modernleşmenin sebep olduğu risklerin teknik anlamda meydana gelme olasılığı da oldukça düşük olmaktadır. Fakat meydana geldiğinde sebebiyet vereceği yıkımlar ise iktisadi anlamda tahmin ve tazmin edilemez boyutlarda olabilmektedir (Akt. Elmas, 2010, s.75 Beck, 2005, s.42). Bir örnekle açıklamak gerekirse dünyada büyük felaketlerden biri olarak sayılan Çernobil vakasından sonra bütün nükleer santraller daha büyük bir dikkatle, titizlikle varlıklarını sürdürmektedir. Bu sebeple yeni bir facianın yaşanması düşük bir ihtimal olarak görülmektedir fakat imkansız değildir. Teknolojik gelişmeler sonucunda nasıl bir sonuçla yüzleşilmek zorunda kalınacağı ve bunun boyutunun ne olacağı bilinmemektedir.

Sonuç olarak, Çernobil felaketinde olduğu gibi modern riskler için teknik olarak risk sifıra yakın olsa da iktisadi olarak risk sonsuzdur. Bu sebeple sigorta şirketlerinin hiçbiri bu tarz risklerin sonuçlarını üstlenmeye hevesli değildir ve tehlikelere karşı sigortalama yapmaktan kaçınmaktadır belli küçük oranlarda sigorta yapmayı dahi kabul etmemektedir. Bir önceki başlıklarda değindiğimiz gibi risklerin üç boyutlu olması, zaman, mekan ve nesilleri etkileyecek yıkım gücüne sahip olduğu için modern toplumların sigortalama sistemi, modern riskler karşısında iflas etmiş (Mythen, 2004, s.17); gerçekleşmesinden korktuğumuz bu riskler, maddi anlamda karşılanamaz bir boyut kazanmıştır (Elliot, 2002, s.296). Hatta daha da ileri gidilirse Beck’e göre tehdit ve risklerin toplumsal boyutlarının yeniden göz önüne alınmasına sebep olan bu Çernobil felaketinden zarar görenler henüz doğmamıştır.(Beck, 2014, s.100).

Sonuç olarak Beck' e göre risk toplumlari, sigorta edilemezler ve tehditlerin büyüklükleri arttıkça paradoksal olarak sigorta yapilma oraninin da düştüğü güvensiz toplumlardır (Beck, 2009, s.27).

“20. yüzyilin ortalarından itibaren sanayi toplumunun kurumsal yapisi, tarihte o güne kadar hiç karşılaşılmamış büyüklükteki yıkımlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, bizim [yaşadığımız şimdiki] dönemi, sadece sanayi devrimi öncesi dönemden ayırmakla kalmaz; aynı zamanda, ne kadar aykırı olursa olsun, tüm diğer kültürel yapılardan ve toplumsal formlardan ayırır. Bir yangın çıkarsa itfaiye hemen gelir; bir trafik kazası olursa sigorta şirketi gerekli ödemeleri yapar...[fakat] olayların öncesi ve sonrası arasındaki bu ilişki ve en kötü senaryoya göre alınan bu önlemler nükleer, kimyasal ve genetik teknoloji çağında [ne yazık ki] hükümsüz kalmaktadır. [Modernliğin] enfes mükemmel yapisi içinde [!], nükleer güç santralleri[nin ürettiği riskler] sigortalama prensiplerini sadece ekonomik değil, medikal, psikolojik, kültürel ve dini anlamda alt üst etmiştir. [İşte tüm bunlardan geriye kalan] risk toplumu da paradoksal olarak tehlike büyüdükçe korunma oranının azaldığı, sigortalanamayan bir toplumdur” (Beck, 1999, s. 53).

Sonuç olarak risk toplumunun temel niteliklerinden biri de risklerin hesaplanamaz ve sigortalanamaz oluşudur. Beck'in son olarak ifade ettiği gibi bir belirsizlikle karşı karşıya kalındığında tehlike mi yoksa risk mi diye şüpheye düştüğünde sigorta şirketlerinin bu belirsizlik karşısındaki tutumuna dikkat edilmelidir (Beck, 2009, s.27). Bu tutum belirsizlik hakkında büyük ipuçları sunacaktır. Eğer sigorta şirketi sigortalamayı kabul ediyorsa denilebilir ki o risk tanzim edilebilir risk kategorisine girmektedir. Fakat tam tersi kabul etmiyorsa belirsizliğin kontrol altına alınmasının imkansız oluşu kanıtlanmıştır bile denilebilir.

1.5.4. Risklerin Sahipsizliği

Beck' e göre teknolojik ilerlemelerin ve tekniğin hız kazanması üzerinde yeterince düşünülmeden alınan kararlar sonucu gerçekleşmektedir. Risklerin, tehditlerin, tehlikelerin artması bunun doğal bir sonucudur. Beck toplumun bu aşamasına “örgütlenmiş sorumsuzluk” demektedir. Sanayi toplumunda sorun olan şeyler “görünmeyen yan etkiler” adı altında nitelendirilmekte ve göz ardı edilmektedir. Sorumluluk kimse tarafından üstlenilmek zorunda kalınmayarak örgütlenmiş sorumsuzluk halini almakta ve göz ardı edilen o sorun daha sonra tüm insanları ve doğayı tehdit eder boyuta ulaşmaktadır (Beck, 2014, s.108). Beck'in tanımladığı riskler, modern toplumların yaşadığı riskler ve üstesinden gelme şekillerinden

büyük farklılıklar göstermektedir. Sanayi toplumlarında teknik alanlarda gerçekleşen son sürat ilerlemeler ve bunun sonucu ortaya çıkan tehlikeler, riskler için getirdiği çözüm önerisi “teknğin gelişme hızının yavaşlatılması ve bu şekilde ilerleyişin tekrar gözden geçirilmesi imkanının doğru kullanılması”dır. İnsanların yaşamlarının tehlikelerden arındırılmasının ve ekonomik felaketlerden kurtulmanın tek yolu “teknğe evet, kullanımına hayır” diyebilmektir. *“Sosyologların toplumu bir deney tüpüne koyup inceleyemeyecekleri gibi mühendislerin de dünyayı bir laboratuara dönüştürmeleri imkânsızdır. Nükleer reaktörlerin güvenlik teorileri de ancak onlar kurulduktan sonra öğrenilebilir, daha önce değil.”* diyen Beck, mühendislerin doğrudan uygulamayı seçtiğini, politikacıların ise ikna, oyalama aşamalarından sonra zorlama yolunu seçtiklerini belirtmektedir (Çuhacı, 2007 s. 150).

Beck’ göre kendi faaliyetlerinin sonuçlarının toplumu riske attığını görmezden gelerek onları sahipsiz bırakan sanayi toplumlarının ilgisizlikleri tam olarak örgütsel sorumsuzluk kavramına denk düşmektedir. Aynı zamanda modernleşmenin getirdiklerinin başarı olduğu iddia eden durumların ise günümüzde yaşanan tüm krizlerin sebebi olduğunu söylemektedir (Beck, 2009, s.213). Sanayi döneminde yaşanan gelişmelerin kılıfı olarak gelişmekte olan ülkelerin refah düzeyine erişmesi, herkesin kazanç sağlaması olarak adlandırılarak; sebep olunan çevre sorunlarına bunun bir bedeli olarak bakılmıştır. Bu bakış açısının doğal sonucu olarak sebep olunan felakete, yıkımlara bir çözüm arayışına gidilmemiştir. Sanayi toplumlarının tek amacı olan ekonomik ilerlemenin, sorumsuzca doğaya her açıdan zarar vererek temel çevre problemlerinin çıkmasına neden olmuşlardır. Fakat bu sorumsuzluğun düzeltilmesi çabası görülmediği gibi devlet, şirket ya da hükümet gibi hiçbir kurum sorumlu tutulmamış, bu belirsizlik sorumsuzluğu daha da körükleyen nedenler arasında yerini almıştır (Beck, 1992, s.2).

Bir örnekle örgütlenmiş sorumsuzluk daha net açıklamak gerekirse; şu ana kadar yaşanmış en büyük kimyasal facialardan biri olan Hindistan’da Bhopal felaketi verilebilir. 1984 yılında Hindistan’ın Bhopal kendinde faaliyet gösteren Union Carbide şirketine ait kimya fabrikasında bir patlama meydana gelmiştir. Zehirli Methyl Isocyanate adlı tarım ilacı olarak kullanılan madde bir konteynırın içinde su ve diğer kimyasalların içinde saklanması gerekmektedir. Ancak şirketin karını arttırmak için konteynırların sınırlarını zorlayan oranda koyulması sonucunda bu kimyasal, fabrikaları soğutmak amacıyla kullanılan su tanklarıyla tepkimeye girmiş ve çok büyük bir patlama yaşanmıştır. Zehirli kimyasal özellikler “yoksul ailelerin” yaşadığı gecekondu bölgesine buharlaşarak akmaya başlamıştır. Acımasız sonuçları

olan bu faciada sadece bir gecede üç bin ile altı bin arasında kişi hayatını kaybetmiştir. Olayın suçlusu Unicorn Carbide'nin mahkeme sürecinde uzun mücadeleler sonucunda bölge halkının karşı karşıya kalacağı kanser ve diğer akciğer problemlerine karşı ortalama 500 dolar ödemesiyle sonlanmıştır (Akt Elmas, 2010, s.80; Walters, 2009, s.329). 1999 yılında yapılan incelemelerde patlayan fabrika etrafındaki bölgenin çok ciddi derecede zehirlenmiş olduğu ortaya çıkmış ve bölgedeki karbon tetraklorid gibi kanserojen maddelerin yoğunluğunun Dünya Sağlık Örgütü'nün belirlediği standartlardan ortalama 1700 kat daha fazla olduğu belirlenmiştir (Akt Elmas, 2010, s.80; Rsharma, 2009, s.323). Bhopal Sağlık Araştırması Uluslararası Komisyonu'nun raporuna göre de kromozomol ve genetik değişiklikler nedeniyle bölgede yaşayan gelecek üç ya da dört neslin ciddi doğum kusurları ile dünyaya geleceği öngörülmektedir (akt. Rsharma, 2009, s.322). Methyl isocyanate yerine daha zararsız kimyasalların kullanılması mümkün iken, kar amacıyla diğer kimyasallar tercih edilmemiş (Walters, 2009, s.324-325); olay bununla da son bulmayıp, zararlı kimyasallar sınırı aşan oranlarda konteynırlar içinde saklanarak böyle büyük bir felaketin oluşmasına zemin hazırlanmıştır. (Elmas, 2010, s. 80). Örnekten de görüldüğü gibi sanayi toplumunda önemli olan karın en yüksek düzeylere ulaşabilmesidir. Riskleri birçoğunda bir şirket, devlet, hükümet tarafından sahiplenilmediği gibi suçlunun belli olduğu durumlarda bile yaptırım çok azdır. Modern teknolojilerin sorumsuzca kullanılmasının risklerinin hayat bulmasıyla ortaya çıkan zararlar, örnekten de anlaşılacağı gibi hukuk, adalet sistemi içerisinde telafi edilemeyecek kadar büyüktür. *“Asıl problem, modernleşmenin ekonomik ve ideolojik amaçları bağlamındaki sorumsuz gelişim dinamikleri ve ilerleme kültürüyle ilişkilidir”* (Elmas, 2010, s.82).

Risk toplumun temel karakteristik özellikleri modern toplumun ne gibi tehdit oluşturduğu gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Modernleşme nasıl 19. Yüzyılda tarım toplumunu yok edip sanayi toplumunu ortaya çıkardıysa, bugün de yukarıda saydığımız nitelikler ve özellikler sonucunda kendi çizgilerini yok ederek toplumu başka, yaşanmayacak bir topluma doğru sürüklemektedir. Bu toplumun adı Beck'in ortaya attığı gibi Risk Toplumu'dur.

İKİNCİ BÖLÜM

2.YENİ MEDYA TEKNOLOJİLERİ

Yeni medya teknolojileri hayatımızda önemli bir yer edinmiştir. Bu teknolojilerin tarihinden başlayarak bugüne kadar ele almak bu teknolojilerin hayatımızda yarattığı devrimi gözler önüne serilmesini sağlayacaktır. Bu bölümde öncelikle yeni medya kavramının ne olduğu ele alınmıştır. Yeni medya teknolojilerinin tarihi, bu alanda önemli çalışmalara imza atmış isimler ve yeni medya teknolojiler ile rijs toplumu kuramının yarattığı riskler çalışmada yer almaktadır.

2.1. YENİ MEDYA KAVRAMI

‘‘Havada asılı kalmış gibiyiz. En etkileyici sözlerimiz ve düşüncelerimiz bize ihanet etmekte, onlar bize ancak geçmişı anlatabiliyorlar, geleceği değil. Elektrik devreleri, insanları kuvvetlice birbirine bağlamakta. Enformasyon adete anlık ve sürekli olarak başımızdan aşığı dökülüyor. Bir enformasyon alınmaya görsün, çok çabuk şekilde eskiyerek yerine yenisine bırakıyor. Elektriksel olarak yapılandırılmış dünyamız bilgileri sınıflandırma alışkanlığını bırakıp kalıpları tanıma yoluna gitmemize sebep oldu’’ (McLuhan, 2005, s.63).

McLuhan bu düşüncelerini adeta geleceği okuyarak söylemiştir. Birbiri ardına hızlı bir şekilde hayatımıza giren teknolojik gelişmeler, adeta çıktıkları an eskiyerek yerlerini kısa sürede daha ileri teknolojiye bırakmak zorunda kalmaktadırlar. Günümüzde bizden ayrılmaz bir parça olarak düşünölen cep telefonları, tabletler, bilgisayarlar, her an her işimizi hallettiğimiz internet olanakları yani bu ve daha fazla sayısal teknolojiler bugün yeni medya olarak adlandırılmaktadır. Yeni medya kavramı ele alırken başındaki ‘yeni’ kavramı dikkate alınarak açıklanmalıdır. Her gün dünyada sürekli yeni teknolojik buluşlar gerçekleşmektedir. Bu teknolojik buluşlar da sabit kalmamakta her gün, her saat daha da gelişerek hayatımıza etki etmektedir. Bu buluşlar arasında en büyük ilerlemelerin ve teknolojik gelişmenin yaşandığı ‘‘iletişim’’ evrenin her bir noktasında varlığını hissettirmiştir.

Sonuç olarak ‘‘medya’’ kavramını niteleyen yeni sıfatı bu gelişim ve dönüşüme vurgu yapmaktadır. Bugün teknoloji ile buluşmayan çok az öлке, toplum bulunmaktadır. Bu sebeple teknoloji bütün toplumlara mutlaka bir dokunuşta bulunmuş ve değişim dönüşüme yol açmıştır. Kültürel, ekonomik, toplumsal yaşamda meydana gelen bu değişim ve dönüşümler sabit kalmamakta her gün yenilenmektedir. Bir önceki günün eski diye adlandırıldığının aksine yeni medya, geleneksel medya düzenini eski diye nitelendirmez. ‘‘Buradaki ‘yeni’ teknolojik

gelişmelerin medya üzerindeki yansımaları ve değişimleridir’’ (Girginer, 2015, s. 56). Yeni medya diye adlandırılan kavram iki yönlü melez bir medya olarak tanımlanmaktadır. Yeni medyanın bir bölümü bilgisayarlara (bilgi-işlem) özgü işlemler, diğeri ise iletişim araçlarına(haberleşme-telekomünikasyon ve yayıncılık) özgü yapıların olduğu bölümdür. Bu nedenle yeni medya kavramı, her dönemde farklı olmak üzere, sürekli kendini yenileyen iletişim araçlarının daha çok yaşanılan döneme özgü olanları temsil etmektedir (Törenli, 2005, s.87). Yeni medya kavramı içerisinde yer alan web, sosyal medya gibi kavramlar birer alt tür olarak sınıflandırılmaktadır.

En yalın hali ile ifade edildiğinde yeni medya bilgisayar teknolojilerine karşılık gelmektedir. Fakat daha yakından incelendiğinde bilgisayar teknolojilerinin yeni medya kavramının sadece bir kısmını yansıttığı anlaşılmaktadır. Yeni medya kavramının tanımlanmasında tek ve net bir düşünce ortaya atmak mümkün değildir. Yeni medya çalışmaları literatürde önemli yer edinen Monovich’in de ifade ettiği gibi yeni medya tanımları daha çok, kavramın kapsadığı teknolojik unsurlar, endüstriyel, sosyal ve kültürel etkiler çerçevesinde biçimlenmektedir. Bunun en temel sebebi, yeni medya kavramı, tarihte gelişmeleri birbirini izleyen fakat yolları kesişmeyen iki ayrı alanı bir araya getirmektedir. Bu alanlar “iletişim ortamı” ve “bilgisayar teknolojileri”dir. Yeni medya kavramının var olmasını sağlayan şey, iletişim ortamının ve bilgisayar teknolojilerindeki gelişmelerin kesişmesidir (Manovich, 2006, s.22). Yeni medya kavramına yapılan tanımlamalara baktığımızda;

“Yeni medya kavramı, bilişim teknolojilerinde yaşanan devrimsel yeniliklere paralel olarak, 2000’li yıllarda doğru “multimedya” (çoklu ortamlar) kavramının yerine kullanılmaya başlanmıştır. Multimedya; veri, metin, görüntü ve ses gibi farklı iletişim biçimlerini tek bir şebeke içinde bütünleştiren bir platformken; bilişim teknolojilerinin ürünü olan yeni medya, dijital bir medya olmanın çok ötesinde, etkileşimli (interaktif) bir enformasyon dağıtım aracıdır. Kompleks özellikteki multimedya içeriği ve interaktif yapısı, onu önceki tüm iletişim biçimlerinden farklılaştıran karakteristik özelliğidir” (Aydın, 2011, s.105).

Yeni medya kavramını tanımlarken çok geniş bir alanı içerisinde barındırdığı anlaşılmaktadır. Yeni medya teknolojilerinin tümünü içerisinde barındıran yeni medya; “*genel olarak var olan medyayı, etkileşimli olarak, sayısal veriye dönüştürmeye yönlendiren ve bilgisayar aracılığıyla üretim, dağıtım ve paylaşım sağlayan ortamlar*” (Widmer, 2007, s.11-13). Widmer’in tanımlamasından da görüleceği üzere yeni medya ile birlikte geçmişteki

geleneksel medya biçimlerini sayısal teknoloji ile (0 ve 1) bütünleşmesi söz konusudur. Sayısal teknoloji ve 0 ile 1'deki bu ortalık yeni medyanın geniş kitlelere ulaşılabilirliğini kolaylaştırmaktadır.

Yeni medya tanımlanırken Thompson'un görüşlerine değinmek yerinde olacaktır. Thompson'un yeni medyaya bakış açısı kitle iletişim araçları üzerindedir. Thompson'a göre yeni medya; *"Bilgi işlem teknolojisi aracılığıyla yetenekleri artmış, kullanımı kolaylaşmış veya olası genişletilebilirlik potansiyelini bünyesinde barındıran iletişim araçlarıdır."* (Thompson, 1995, s.132-139). Thompson yeni medyayı tanımlarken devamlı bir değişim ve dönüşüm sürecinin işlediğini vurgulamaktadır.

Yeni medyayı tanımlayan bir başka isimde Bruce A. Williams'dır. O, yeni medyayı etkileşim açısından değerlendirmiştir. Williams'a göre yeni medya teknolojileri ile birlikte keskin sınırlar ortadan kalkmıştır. Aynı zamanda yeni medyada ortak değer yargılarının yer alabildiğini ve yeni medya teknolojileri ile eş zamanlı haber, içerik, bilgi, dosya paylaşım olanağının da olduğunu altını çizmiştir. Williams'a göre, farklı düşünce ve fikirler yeni medya sayesinde kitle iletişim araçlarına yansımaya başlamış ve böylelikle çoksesliliğe zemin hazırlanmıştır (Williams, 2003, s.180).

Mişçi, yeni medya kavramına olumlu yaklaşmıştır. Yeni medya aracılığıyla sunulan bilgilerin güvenliği konusunda büyük tartışmalar yaşansa da Mişçi, yeni medyanın iletişim sürecini hızlandığını ve paylaşılan bilgilerin arşivlenebilmesinde büyük kolaylıklar sağladığı görüşünü savunmuştur. Böylece hem bilgiye hızlı bir şekilde ulaşılma imkanı yakalanmış hem de erişim kolaylığı sağlanmıştır. Mişçi de görüşlerini ifade ederken Williams gibi etkileşim olgusunun üzerinde durmuştur. Miçi'ye göre etkileşim imkanı yeni medyanın etkin olmasının sebebidir..(Mişçi, 2006, 108).

Yeni medya kavramını Geray, *"kitle izleyicisini bireysel kullanıcı olarak da kapsayabilen, kullanıcıların içeriğe veya uygulamalara farklı zaman dilimlerinde ve etkileşim içinde erişebildikleri sistemler"* olarak tanımlamaktadır (Geray, 2003, s.20).

Yeni medyanın en belirgin 3 özelliği olduğunu vurgulayan Everett M. Rogers' göre;

Etkileşim(Interactivity): Yeni medya aracılığıyla kurulan iletişim sürecinde etkileşimin varlığı gereklidir. Buna göre, yeni medyanın etkileşim kabiliyeti sayesinde geleneksel iletişim sistemleri bir dönüşüm geçirmiştir. Bu sayede gönderici ve alıcı arasında karşılıklı olarak içeriklerin manipüle edilebildiği bir iletişim sürecine imkan tanınmaktadır.

Kitlesizleştirme (Demassification): Bu özellik sayesinde farklı nitelikler taşıyan alıcılara aynı kitlesel içerikler göndermektense; farklı özelliklere sahip kitlenin her bireyine özel içerikler gönderilme imkanı bulunmaktadır.

Eşzamansız(Asenkron) Olabilme: Yeni medyaların gönderici ile alıcının etkileşimi sürecinde farklı zaman ve yörüngeler üzerinden sürdürülebilmesidir. Bu sayede yeni medyalar, birey ne zaman mesajı alacağına karar verebilme hakkı tanımış olur. Sonuç olarak mesajın hedefe mesaj ulaşma olasılığı bir hayli artmakta ve birey mesaj üzerinde bir yetkiye sahip olmaktadır (Rogers, 1986, s.5-6).

Yeni medya kavramının tanımlarının tam olarak anlaşılması ve günümüzde kavramın karşılığını tam olarak bulması için bahsedilen teknolojik gelişmeleri açıklamak gerekmektedir. Bu amaçla “yeni iletişim teknolojileri”ne kısaca değinmek faydalı olacaktır. Yeni iletişim teknolojilerine yakınlık bakmak ve tarihsel kökenlerine değinmek için Atabek’in “teknoloji” tanımını incelendiğinde;

“Tekne” ve “logos” kelimelerinin bir araya gelmesi ile oluşmuş bir kelime. “Tekne” dediğimiz de, bir şeyi yapmanın, bir şeyi üretmenin, bir şeyi elde etmek anlamında kullanılan, eski/antik Yunanca, bir kelime. Dolayısıyla bir şey yapma, becerme, elde etme ile ilgili bir kelime. “Logos” ise, mantık (lojik) kelimesinin kökü olmakla birlikte, daha çok bilmek anlamında kullanılıyor, yine antik Yunanca’da. Bir kelimenin sonuna logos geliyorsa, o biraz bilim gibi anlaşılabilir bir kelime oluyor. Başka anlamları olduğu halde, sonradan bir anlam kayması ile bilgi anlamını kazanmış bir sözcük olarak da kullanılır olmuş, “logos”, “loji” halini almış ve günümüzde artık biyoloji, fizyoloji, psikoloji gibi kullanımlar ortaya çıkmış” (Atabek, 2003, s.56).

Atabek’in üstünde durduğu “yeni iletişim teknolojileri” terimi, sürekli kendini yenileyen ve dönüşüm geçiren bir yapıdadır. Daha yakından bakıldığında belki 10- 15 yıl önce iletişim teknolojisi kavramına yüklenen anlam uydu yayınlarının yapılması, telekomünikasyon hizmetinden yararlanılmasıydı. Şu ana baktığımızda ise teknoloji adına çok daha farklı şeyler konuşmaktayız. Buradan anlaşılmaktadır ki; yeni iletişim teknolojileri sürekli kendini yenileyen dinamik bir yapıdadır ve her dönemde farklı anlamları içerisinde barındırmaktadır.

2.2. GELENEKSEL MEDYANIN YENİ MEDYAYA DÖNÜŞÜM SÜRECİ

Yeni medyanın bugün ki geldiği noktaları daha iyi anlayabilmek ve toplumsal, ekonomik anlamını kavrayabilmek için gelişim sürecine değinmekte fayda vardır. Ancak matbaadan başlayan medya iletişim sürecinin bugün geldiği boyutlarla karşılaştırıldığında

yaşanan ilerleme net bir şekilde görülebilmektedir. Törenli'nin yeni medyayı evrensel olarak ele aldığı ve kapitalizm ile ilişkisini ortaya koyduğu gelişim süreci;

“On yedinci yüzyılda önemli bilimsel keşiflerle başlayan ve yirminci yüzyılın ortalarına kadar giderek artan bir hızla ivme kazanan kapitalizm, temelde sanayi devrimiyle ve bu devrimi olanaklı kılan buhar gücünün üretim teknolojileri alanına verdiği destekle zirveye ulaşmıştır (...) On sekizinci yüzyılı mekanik üretimin sırrının çözüldüğü yüzyıl olarak değerlendirebilirsek, on dokuzuncu yüzyılı da iletişimin sırrının çözüldüğü ya da bu yönde temel adımların atıldığı yüzyıl olarak değerlendirebiliriz. Bu bağlamda basım (dizgi-baskı-sayfa düzeni), görüntü-fotoğraf ve ses (telgraf) alanında makineleşmiş (analog) iletişimden elektronik (sayısal) iletişime geçiş sürecinde yaşanan temel gelişme, telsiz, telefon ve radyonun, ardından da görme-görüntü aktarma gereksinimine yanıt verme, tutku uyandıran sıcak mesajların taşıyıcısı olma anlamında görüntüyü devreye sokma amacıyla geliştirilen televizyonun “kanaat oluşturucu” bir iletişim aracı olarak devreye girmesidir. İletişimde elektronik uygulamalar olarak adlandırabileceğimiz bu süreç, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bilgisayarlarla ve yeni medyayla farklı bir boyut kazanarak devam etmiştir” (Törenli, 2005, s. 67-68).

Yeni medya kavramının gelişim sürecinde şu ayrıntının göz ardı edilmemesi gerekmektedir: En son buluş olan kitle iletişim aracı kendinden önceki ‘teknoloji’ için son derece yeni ve eşsizdir. Yeni buluş olan aracın, kendinden önceki iletişim sürecine çığır açan bir yenilik sunmasının yanında bazı kullanım pratiklerinde farklılıkların da kendini gösterdiği söylenebilmektedir. Aslan'ın da altını çizdiği üzere, *“Medya tarihsel bir özne olarak toplumun geçirdiği aşamalar paralelinde evrimleşmektedir. Bu noktadan bakıldığında, medya, toplumdan izole edilerek kendi içindeki değişkenler üzerinden analiz edilmemelidir. Bu sebeple, dönemsel olarak ortaya çıkan toplumsal talepler, teknolojik yenilikler, ekonomik, siyasi ve kültürel dinamikler medyanın yapılanmasını ve bu toplumsal yapıya nasıl entegre olması gerektiğini belirler. Bu perspektiften bakıldığında denebilir ki, toplum ne kadar yeni ise medya da o kadar yenidir” (Aslan, 2002, s.16).*

Medyalar tarihini incelenirken; tüm iletişim sistemlerinin topluma, mesaj ve bilgilerin saklanması, uzaktan iletilmesi ve kültürel siyasi pratiklerin güncelleştirilmesi olarak 3 temel

işlevin yerine tamamen/kısmen gerçekleştirilmesi olarak kabul etmekteyiz. (Barbier, Lavenin, 2001, s.9) Aslında başlangıcından itibaren tüm toplumlar iletişim kurmaktadır. Birbirleriyle anlaşabilmek için enformasyon ve sembolik içerik alışverişi yapmaktadır. Thompson'un ifade ettiği gibi jestlerle kurulan ilk iletişimde, konuşarak kendini ifade etme de ya da son teknoloji bilgisayarlarla enformasyon ve sembolik içeriğin üretiminde, saklanmasında ve dağıtılmasında, toplumsal yaşamın merkezi yanı görülmektedir. Fakat 15.yüzyılın sonlarından itibaren bugüne kadar gelişen medya araçlarıyla üretim, depolama, dağıtım süreçlerinin büyük bir dönüşüm geçirdiği yadsınamaz bir gerçektir (Thompson, 2008, s.28). Gerçekleşen dönüşümü yalnızca “medya araçları” için ele almak doğru değildir. Aynı zamanda tüm toplumda siyasi, kültürel, ekonomik dönüşüm gerçekleşmektedir. Medya araçları toplumu ileri taşıyan, dönüştüren bir önceki yeniliğini tamamen geliştirerek yenilenir. Topluma her dokunuş bir etkiye karşılık geldiğinden dolayı medyada yenilik; “yeni bir insan, toplum, gündelik alışkanlıklar, politikalar, üretim, tüketim, dağıtım” pratiklerinin oluşumuna sebebiyet verir. Örneğin televizyonun yükselişiyle birlikte radyo kendi değerini muhafaza etmiş; matbaanın gelişimiyle birlikte el yazması eski popülerliğini yitirmiş olsa da önemini korumuştur. Medya sürekli kendini yenileyen, değiştiren, dönüşüm geçiren bir sistem olarak düşünülmelidir (Briggs, Burke, 2001, s.13). İçinde bulunduğumuz çağ da bir yıl öncesinin teknolojisi eski olarak adlandırılmasına neden olan bir hızla ilerlemektedir. Bu teknolojik dönüşme daha yakından bakmak ve temelden anlayabilmek için matbaanın icadından itibaren tarihsel sürecini incelemek yerinde olacaktır.

2.2.1. Matbaanın İcadı ve 19.Yya Kadar Olan Süreç

Tarih boyunca teknoloji, toplumların değişimi için gerekli olan itici güçlerden biri olarak görülmektedir. Matbaa'nın bulunuşundan önceki süreç ele alındığında, ortaya çıkan her yeni teknolojinin insan yaşamı üzerindeki etkisi, bireylerin fiziki yeteneklerini ve iş kapasitelerini arttırmak ile sınırlı kaldığı görülmektedir. Matbaa insanların ilk kitle iletişim aracı olarak kabul görmektedir. Aynı zamanda matbaaya bireyin algılama biçimi üzerinde doğrudan etkiye sahip ilk araç/medyum'dır. Matbaadan önceki dönemlerde, insanların algısı ve yaşam biçimi sözlü iletişimin kapasitesi ve özellikleri çerçevesinde şekillendirmiştir.

“Gutenberg Galaksisi” nde Marshall McLuhan, matbaanın toplum ve birey dönüşümünü gözler önüne sermiştir. McLuhan, “*Araç insanın uzantısıdır*” ve matbaanın bulunuşu ile birlikte, sözlü kültürün gerekleri doğrultusunda kulak duyusunu ön planda tutan insan, görsel alana geçmiştir: “*Fonetik alfabe teknolojisinin içselleştirilmesi, insanı, kulağın büyülü*

dünyasından, tarafsız görsel dünyaya taşır” (McLuhan, 2001, s.29). Matbaanın icadıyla birlikte dinlemeye dayalı kulak duyusunun ön planda olduğu işitsel iletişimden görsel iletişime geçmiştir. Bu değişim asırlara yayılan bir süreç olarak seyir etmiş ve insan yaşamını kökten değiştirmiştir.

Her yeni teknoloji insanlara yeni bir yaşam biçimi ve örgütlenme tarzı sunmuştur. Matbaa, iletişim medyası için önemli bir başlangıç noktasıdır. Matbaanın bulunuşu ortaçağın son dönemleri, modern dönemin başlangıcına denk gelmektedir. Böylelikle Avrupa’da basımcılık ve süreli yayınların başladığı dönem olmuştur. Modern dönemin başlamasında en önemli adımlardan biri olarak kabul görmektedir. Febre ve Martin’in ifade ettiği gibi; el yazması dönemden matbaa dönemine geçiş diğer aşamalardan daha hızlı olmuştur. İlk matbaa makinesinin kullanılış tarihinin üstünden elli yıl geçtikten sonra Avrupa’da – özellikle üniversite kentleri başta olmak üzere- pek çok kentte kurulan irili ufaklı matbaalarda ‘o döneme göre değerlendirilirse’ kitap basımı rekor seviyeye ulaşmıştır (Febre, Martin. 2000, s.150). Buradan da anlaşılacağı gibi matbaanın icadıyla modern dönemin yaşanmaya başlamasıyla birlikte; modern birey de tarih sahnesinde kendine yer bulmuştur. Bireyin matbaa ile tanışmasıyla; okuryazarlık, özgür düşünme biçimi, bilgiye ulaşmada ve yaymada demokratik bir süreç başlamıştır.

Thompson’a göre matbaanın gelişmesinin arka planında geç Ortaçağ ve erken modern Avrupa’daki kapitalist ekonomik büyüme de yatmaktadır. Fakat matbaalar, hem yeni ortaya çıkan ulus devletlerin siyasal kurumları ile hem de sembolik iktidarın uygulanmasıyla ilgili o anki otorite iddiasında bulunan dinsel kurumlarla gerilimli ilişkileri olan yeni sembolik iktidar kurumlarıdır aynı zamanda (Thompson, 2008, s. 187). McLuhan’a göre de matbaa, milliyetçilik kavramının öne çıkmasında başat bir rol oynamıştır. İlk bakıldığında birbirinden farklı 2 kavram olarak görünmelerine karşın, matbaanın anadillere uygulanmasının sonucu olarak *“Anadillere uygulanan matbaa, onları kitle iletişim araçlarına dönüştürdü; bu, hiç de garip değildi”* (McLuhan, 2001, 319-321). Ted Greenwald da yeni medya düzenine nasıl geldiği üzerine yaptığı çalışmalarda 1436“da matbaanın bulunuşunu yeni medyanın başlangıç noktası olarak kabul etmiştir (Greenwald, 2002, s.18)

Matbaanın kitapların insan emeğine dayalı ve sermaye gerektiren yapısı, kitap basımının seri üretim biçimi bazı düşünürler tarafından kapitalist sürecin başlangıcı olarak görülmüştür. Bunu destekleyen bir örnek olarak ilk grevlerin matbaa işçileri tarafından çalışma koşullarını düzenlenmesi gösterilebilir (Batuş, 2011, s. 187).

Matbaalar, hızla Avrupa şehirlerin eve İngiltere'ye yayılmıştır. Bu kentlerin ekonomik, toplumsal, kültürel yaşamlarını bir daha eskiye dönülmeyecek bir şekilde değiştirmiştir. Matbaada bilgi edinme ve bilgiyi paylaşım konusunda yaşanan süreç sözlü iletişimden çok daha farklı seyir etmiştir. Bilgiyi edinirken bir başkasına ihtiyaç olmaması okumayı bireyselleştirme, entelektüel çevrelerin bilgiye erişimi ve paylaşım pratikleri de farklılık göstermektedir. Bireyin bilgi edinirken bir başkasına ihtiyacı olmaması tek başınalık ve özgürlük duygusunu getirmiştir. Böylelikle modern birey, kendi istediği yerde ve zamanda köşesine çekilerek okuma şansı edinebilmiştir. Matbaa öncesi konuşma ve hitabetin önemini matbaa ile birlikte yazı diline devretmeye başlamıştır.

Ong'a göre matbaa ile birlikte kelimeler insanlar arası etkileşimden kaynaklanan ses dünyasındaki köklerinden kopartılıp görsel yüzeye kapatılmıştır. Ayrıca matbaa bilginin yönlendirilmesi için görsel yüzeyi başka biçimlerde kullanmıştır. Böylelikle insanların bilinç ve bilinçdışı veri elde ettikleri kaynaklarını daha nesnemi, kişisellikten uzak ve dinsel açıdan tarafsız görmelerine yol açmıştır. Matbaa, aynı zamanda, zihnin sahip olduğu şeyleri hareketsiz bir zihinsel mekanda korunuyormuş gibi algılanmasına da yol açmıştır (Ong, 1994, s.156). Medyalar yalnızca enformasyon aktaran araçlar olmalarının yanında toplumsal olarak kurulu biçimleri de aktardıkları için, toplum genelinde oluşan değişimlerde ana işlevlerinin payı büyüktür (Barbier, Lavenir, 2001, s. 13).

Matbaanın insan düşüncelerini hızlı ve olay çoğaltabilme özelliği enformasyonun kentlerdeki kitlelere ulaşması ve yayılmasını kolaylaştırmış ve düşüncesinin özgür; bilginin yayılmasının ise demokratikleşmesinin yolunu açmıştır. Sonuç olarak 15. Yüzyılda matbaanın bulunuşu ilk Avrupa devletlerinden başlamak üzere büyük bir kültürel devrime zemin hazırlamıştır. Sözlü iletişimde bilginin kulaktan dolma edinilmesi matbaa ile çok farklı bir boyuta taşınmıştır. Bir başkasından dinleyerek öğrenme, ulak, anlatıcı ya da katiplik yerini matbaa ile birlikte bilgi gereksinim karşılama kendi kentine yetmeyi mümkün kılmıştır.

“Bir devrim olarak kabul edilen matbaanın icadı; hurafe kültürünün yerini basılan kitapların çoğalması ile birlikte bilimsel bilgiyle beslenen yeni modern bireyin oluşturduğu siyasal, kültürel ve toplumsal yapı almıştır” (Kıpçak, 2016, s.22). Matbaa ile atılan bu büyük adım kitlelere ulaşma yolunda önemli bir adımdır. Bu gelişmeyi sürekli devam eden buluşlar sürdürmüştür.

2.2.2. 20.yy'dan günümüze kadar medyanın gelişimi

1500'lü yıllarda basılan kitaplar oldukça yeni bir güç olmuştur. Bu dönemdeki büyük olay, sıradan insanların daha önce sadece aristokrasinin eriştiği kültürel mirasa, öğrenim dünyasına birdenbire çok daha fazla girebilmeleri olmuştur. Bu sebeple bu dönem “*Gutenberg Devrimi*” olarak anılmaktadır. 1980’lerde bilgisayar kullanımının bireyselleşmesiyle tek başına toplumun tamamı için devrimci bir rolle anılmaktadır. 1990’ların başları da, aynı şekilde, veri süperotoyolu olduğu söylenmiştir (Cook, 2006, s.11-18).

19. yüzyıl, tüm dünyayı etkileyen ve ilk kez insanların hızlı enformasyon deneyimi kazanabilecekleri şebekelerin ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Giderek yaygınlaşan bu şebekelere birçok anlam yüklenmiştir. Bu şebekeler, dünyayı bir küresel köye dönüştürmüş aynı zamanda doğrudan ve dolaysız bir etkileşim, iletişim ve katılımı amaç edinen bir demokrasi hayalinin taşıyıcıları olmuşlardır (Barbier, Lavenir, s.14-15).

Yeni medya üzerine yapılan tartışmalarda öne çıkan isimlerden biri Daniel Bell’dir. Bell’ e göre 1950’de büyük bir değişim yaşanmıştır: Sanayi sonrası toplumdaki enformasyon toplumuna geçilmiştir. Enformasyon toplumuna geçiş ile birlikte sanayi dönemi sona ermiştir. Ayrıca sanayi sonrası toplumdaki “bilgi ve enformasyon” sanayi toplumdaki “mal üretimi” ile yer değiştirmiştir. Sanayi sonrası toplum bilgi toplumdur. Bu dönem iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişim ve dönüşümler ile bilgisayarların stratejik önem kazanmasıyla ortaya çıkmıştır. Bell’in ifade ettiği üzere yeni medyanın bu noktaya ulaşmasında bilgi toplumunun oluşumu son derece önemlidir (Aydoğan, 2010, s.6).

Dilmen, 1970’li yılları yeni medyanın oluşum süreci olarak kabul etmektedir. “ Yeni Medya” kavramını bilgi ve iletişim alt yapısıyla desteklenmiş çalışmalarda, “sosyolojik, kültürel, psikolojik, ekonomik, politik” çalışmalar otaya atmış araştırmacılar tarafından yaratıldığını iddia etmektedir. Ona göre; “yeni medya” oluşum ve gelişim sürecinden sonra 1990’lı yıllarda ivme kazanmıştır. Bu yıllarda internet teknolojisi ile bir bütünleşme içerisine girmiştir ve farklı boyutlar taşınmıştır. Dilmen yeni medya teknolojisini yorumlarken; internet ve bilgisayar teknolojisinin başat konuma geldiğini iddia etmiştir. Böylelikle de kitle iletişim araçlarının taşıdıkları anlamlar değişmiştir. Tam olarak bu aşamada sayısal sıkıştırma teknolojilerini de yeni medyanın oluşum sürecindeki yerine dahil etmek gerekmektedir. Çünkü Dilmen’e göre yeni medyanın gelişim sürecini bilgisayar, internet ve sayısal teknolojilere borçludur (Dilmen, 2007, s.114).

1980’li yıllarda, kitle iletişim dünyasına yeni teknolojilerin adım atmasıyla bir dönüşüm yaşanmıştır. Gazeteler, seçilen birkaç bölgeyi içine alan baskılar yapılmasına imkan sağlayacak şekilde, uzaktan yazılıp, düzenlenip basılabiliyordu. Örneğin Walkman, kendi zevkine göre seçilmiş müzikleri seyyar işitsel ortamda, insanların –özellikle gençlerin- dış dünyadan soyutlanarak kendini müziğe kaptırabiliyordu. Radyoda tematik ve alt temalarda yayın yapan istasyonlarda uzmanlaşma ortaya çıktı (Alvarado, 1988, s.105-120). İnsanlar, kendi hayatlarına yaşadıkları keyifli anları –aile kutlamaları- kaydetmeye başladılar. Böylelikle fotoğraf albümlerinin bir adım ilerisine geçerek kendi görüntülerinin üretimini yapmaya başladılar. Bu üretim, bütün sınırlı imkana karşın, görüntü elde etmenin tek yönlü akışını değiştirdi. Bunun sonucunda hayat deneyi ve ekran bütünleşmesi yaşandı (Castells, 2008, s.453).

Yeni medya çağı hakkında önemli fikirleri olan Manuel Castells, yeni medya oluşum sürecinde teknoloji kadar ekonomik düzenin/kapitalizmine de önem verilmesi gerektiğini savunmuştur. Castells, yeni medyaya adım atılan çağı ekonomik boyutlarıyla ele almış ve incelemiştir. “Information Age” aslı üç ciltlik eserinde yeni medyanın geçirdiği dönüşüm ve değişimi devrim niteliğinde olduğunun daha yakından irdeleyerek görülmesine olanak tanımıştır. Castells bir teknolojik devrimden söz edildiğinde aynı zamanda yeni medya çağından bahsedildiğini çünkü devrimin yeni medya çağında meydana geldiğini iddia etmektedir. Bu devrimle birlikte toplumun maddi kaynaklarının yeni baştan şekillendiğini söylemektedir. Yeni medya çağında 1980’li yıllarda “Bilgi Kapitalizmi” kavramını kullanmıştır. Castells, bu kavramın teknolojik gelişmelerin arttığı ve sanayide yaşanan değişim ve dönüşümün yaşandığı dönemde karşılık bulduğunu savunmuştur (Alioğlu, 2011, s.59).

Tam olarak bu noktada değinmek gerekir ki birçok düşünür enformasyon toplumunu ağ toplumu olarak kavramsallaştırmayı tercih etmiştir. Van Dijk’a göre yeni medyayı etkileyen en önemli yapısal değişikliğin telekomünikasyon, veri iletişimi ve geleneksel ile yeninin bütünleşmesidir. Bu enformasyon devreleri içerisinde bir birleşme söz konusudur. Telefon sistemleri, televizyon ve internet birleşerek iletişimi sayısallaştırmıştır. Aynı zamanda Dijk’in değindiği ikinci nokta çift yönlü etkileşim olanağı sunan medya araçları yoluyla gerçekleşen iletişimdir. Bahsedilen bu iki nokta ile birlikte görülmektedir ki; ağ toplumuna geçiş ile birlikte kapitalist ekonominin farklı bir modelini, iletişim ve siyaset arasındaki ilişkinin tekrar gözden geçirilmesini ve kültürel hayatımızda karşılaştığımız değişimlerin dikkatle incelenmesi gerekmektedir (Stevenson, 2008, 298).

Amerikalı enformasyon toplumu teorisyeni Herb Schiller'e göre sayısı her geçen gün hızla artan radikal internet heveslisinin yeni medyanın küresel çapta faaliyetlerini yürüten kapitalist ekonomi sistemiyle nasıl bir bütünleşme içerisine girdiğini gözden kaçırmaktadır. Buna Jullian Stallabrass'ın örneği üzerinden açıklamak gerekirse; “süper enformasyon otoyolu” ve “siberuzam” ütopyik özgür iletişim alanı sunmaktansa tek bir düğme uzaklıktaki zaman ve mekan boyunca işleyen kusursuz pazar yeri sağlamaktadır (Stevenson, 2008, s. 302). Schiller aynı zamanda yeni iletişim teknolojilerinin arka planında işçi sayısının azaltılması ve üretim sürecine rasyonel bir altyapı hazırlanması olduğunu iddia etmektedir (Geray, 2003, s.81). Yani yeni medya teknolojilerindeki bu teknolojik gelişmeler ekonomik düzenle yakın bağlantı içerisindedir.

Toplumsal yaşamın her alanına nüfuz eden bilimsel, kültürel, teknolojik gelişmelerin yaşandığı bu dönemlerde yeni medya araçları da önceki dönemlerde görülmemiş bir hızla kendini göstermeye başlamıştır. Fotoğraf sinema, televizyon bu yeni medya araçları arasındadır. Aralarında fotoğraf kendinden sonra gelen tüm iletişim araçlarını etkileyecek ve devrimsel bir buluş olma özelliğini taşımaktadır. Elektronik ortamda yaşanan gelişmelerin önem kazanma noktasında; bu gelişmelerin haberleşme sektörüne yansımaları önemli bir yer tutmaktadır. Bu şekilde kitle iletişim araçları da tamamen yenilenmiştir. Özçağlayan'ın ifade ettiği gibi sayısal etkileşimli televizyon yayıncılığı, internet teknolojisi ve uydu sistemleri bilgi iletişim çağının hızla tırmanışını sağlamıştır. Bilgisayar teknolojileri ve kitle iletişim araçlarındaki birleşme ve bütünleşme yeni medyaya güç katmıştır (Özçağlayan,1998, s.24-25). Sonuç olarak bugün ki medyanın temelleri matbaadan başlayarak atılmış ve bilgisayar teknolojilerinin bu denli gelişimi ile birlikte kendini geleneksel olarak adlandırılan medyadan ayırarak; dijital bir çağda yaşamamıza olanak tanımıştır.

2.2.3. Yeni medyanın tarihsel arka planı

Yeni medyanın tarihsel serüveni analiz edilirken ortaya çıkmaktadır ki; yeni medya saf bir teknoloji değildir. Yeni medyanın iki kolu vardır denilebilir. Bir kolu bilgisayarlara özgü işlemleri yaparken; diğer kolu iletişim araçlarına özgü yapıları barındırır. Yeni medya için melez bir yapıdır ifadesi rahatlıkla kullanılabilir (Törenli, 2005, s.87). Bu noktadan yola çıkarak “Yeni Medya”yı Mutlu Binark'ın ifadeleriyle tanımlarsak;

“İnternet'e erişerek, e-posta dolayısıyla iletişim kurmak, MSN'de sohbet etmek, web sitelerinde enformasyon aramak, e-alışveriş yapmak, çevrimiçi veya çevrimdışı dijital

oyun oynamak, mobil Messenger, ipod kullanmak vb. sanal uzamda gerçekleşen edimler gündelik yaşamımızda geleneksel medyanın kapladığı yeri ve zamanı almakta ve yaşamın akışının doğal bir parçası haline gelmektedir. Yeni medya yaşamın her alanında yer almakta ve her alanında kullanılmaktadır: Kişilerarası iletişim, ticaret, siyaset, sağlık, kariyer ve oyun. Yeni medya kavramsallaştırılmasıyla geleneksel medyadan (gazete, radyo, televizyon, sinema) farklı olarak dijital kodlama sistemine temellenen, iletişim sürecinin aktörleri arasında eş anlı ve çok yoğun kapasitede, yüksek hızda karşılıklı ve çok katmanlı etkileşimin gerçekleştiği multimedya biçimselliğine sahip iletişim araçları kastedilmektedir” (Binark, 2007, s.5).

Yukarıda bahsedilen teknolojinin insanlar için bir devrim niteliği taşıdığı açıkça anlaşılabilir. Bu devrimin daha net görülebilmesi için insanlar arasındaki iletişimin farklılaşmasına göz atmak doğru olacaktır. Batuş’un ifade ettiği gibi insanların gelişiminde, iletişimindeki ilk devrim olarak İ.Ö. 4. yy’da yazının bulunması, 15. yy’da matbaanın faaliyete geçirilmesi, 19. yy’da insan yaşamına giren telgraf, radyo, televizyon, sinema, bilgisayar gibi teknolojilerin hayat bulması sayılmaktadır. Bugün günümüzde yaşanan ve tüm toplumu müthiş bir hızla değişime uğratan son devrim ise iletişim biçimlerinin uydular sayesinde gerçekleşmesidir (Batuş, 2011, s.265).

Enformasyon ve iletişim teknolojilerinin farklı bakış açılarından bakılarak farklı birçok tarihi yazılabilir. Yeni medya alanının tarihini incelemek için bilişim ve teknolojilerini ele almak doğru olacaktır. Bu şekilde yeni medyanın toplum üzerindeki etkileri daha net bir şekilde gözler önüne serilebilecektir. Tam olarak bu noktada bilişim ve iletişim teknolojilerinin ortaya çıkışı ve gelişimi, iş yaşamında etkin kullanımı ve toplumda boş zaman aktivitesi olarak kabul edilmesi şeklinde ilerleyen süreç yeni medyanın tarihidir. Yeni medya bilginin yayılması sırasında eşik bekçisinin olmaması, düşüncelerin ifade edilmesinde araçların sağladığı demokratik ortam ve özgürlük hissi toplum tarafından büyük bir coşku ile kucaklanmasını sağlamıştır. Yeni medya kendinden önceki icatları yok sayan bir devrim değildir. Kendinden önceki tüm medya gelenekleri ve yapıları yeni medya içerisinde de barınmaktadır.

Yeni medyanın özelliklerine dikkat edildiğinde Akar’ın ifade ettiği gibi; 1990’ların ortalarındaki yeni medya terimi, işletme ve sanat alanlarında multimedyanın yerini almaya başlamıştır. Bu noktada söylenmelidir ki yeni medya -öncellerinden farklı- uyumlu değildir. Yani, diğer medyayı eski ya da ölü olarak tanımlar. Ayrıca çoklu değil birleşiktir. Bir kitle

iletişim aracı olan televizyon gibi yığın medya değildir. Yeni medya, “değişkenlik”, “bireyselleştirilmiş bağlanabilirlik”, “bağımsız ve kontrollü dağıtan” bir ortam olma özelliklerini bünyesinde taşır. Yeni medya bilgisayarlaşmaya son derece bağlı olmasına rağmen sadece dijital medya olarak tanımlamak mümkün değildir. Yani yeni medya diğer medyanın -resim, video, metin- dijitalleşmiş formu değildir. Bundan ayrı olarak yeni medya bilginin yayıldığı, bağımsız interaktif ortam ya da dağıtım biçimidir (Akar, 2011, s.9).

Lev Manovich yeni medyanın ortaya çıkış sürecindeki gelişmelerin 1830'lara kadar geri götürebileceğini ifade etmektedir. Charles Babbage'in “analitik makine” ve Louis Dagurre'in “dagerotip”i icadıyla başlatarak, 20. Yüzyılın ortasında modern dijital bilgisayarların geliştirilmesine kadar olan süreci içerisine almaktadır. Bir taraftan analitik makine ile bilgisayar teknolojilerindeki gelişim başlamışken, aynı zamanda dagerotip ile başlayan süreç ile medya teknolojilerinde görüntünün, hareketli görüntünün, sesin, metnin daha önce var olmayan formatlarda kullanılarak saklanmasına olanak tanınmaktadır. Bu iki tarihi gelişimin bir araya gelmesiyle var olan medyaların tümünün sayısal dataya çevrilmesiyle “yeni medya” ortaya çıkmıştır (Manovich, 2006, s.25).

Manovich, Borges'den HTML'e başlıklı makalesinde; yeni medyanın kültürel çevreyle bütünleşmiş bilgisayar temelli sanatsal etkinlik alanından çıkarak yaygınlık gösterme sürecinin on yıl gibi bir süre olduğunu ifade etmektedir. 1970'den itibaren bilgisayar teknolojisini temel alan sanat yapan kişiler ABD ve Avusturya'da her sene bir araya gelmektedir. Fakat yeni medya gerçek şeklini 1980'lerin sonunda almaktadır. Bu gelişim süreci içerisinde Avrupa'da “yeni medya” sanatına destek veren birçok kurum kendini göstermeye başlamıştır (Manovich, 2003, s.13). Bu noktada söylenebilir ki yeni medya kavramı hayatımıza bir anda girmemiştir. Bu bir süreçtir ve zamanla toplumun en temel dinamiklerinden biri haline gelmiştir.

Manovich yeni medya kurumlarına örnek olarak 1989'da kurulan ZKM; 1990 yılında kurulan Yeni Medya Enstitüsü; 1990 yılında ISEA'yı göstermektedir. Bunların yanı sıra yine 1990 yılında Tokyo'da var olan “İletişim Merkezi”nde de yeni medya sanatı üzerine çalışmalar ortaya konulmaya başlamıştır. Bu örnekler de göstermektedir ki 1990 yılı sürecinde Avrupa ve Japonya yeni medya çalışmalarının kendine yer bulduğu ve bu yeni alanla alakalı tartışmaların rahatlıkla izlenebileceği yerlerdir. Örneğin, ISEA'nın, Ars Electronica'nın ve DEAF'ın düzenlediği festivaller, interaktif yerleştirme festivalleri, bilgisayar müzisyenleri, bilgisayar ile çalışan koreograflar, medya küratörleri, eleştirmenler ve 1990'lı yılların ortalarında kendilerini

ön plana çıkarmış internet sanatçıları için her yıl düzenli olarak gelinen kutsal mekanlardan biri haline geliyor (Manovich, 2003, s.13).

Sonuç olarak yeni medya kavramı bilgisayar teknolojisi ile yakın bir ilişki içerisinde. Bu yeni alana ilgi duyan araştırmacılar 1990'lı yıllarda medya kavramını hızla geliştirmişlerdir. Bugün gelinen noktada yeni medya hayatımızın bu kadar içinde ve bizim bir parçamız gibi hareket etmekteyse bunun geçmiş tarihsel serüvenine göz atmak önemlidir. Yeni medyanın tarihsel gelişiminde de görülmektedir ki Avrupa ülkeleri kavramın tarihsel gelişiminde son derece vazgeçilmez bir yere sahiptir.

2.2.3.1. Yeni Medyanın Başlangıç Noktası: ARPANET ve İnternet

İnternette bahsederken “bir bilgisayar ağı” olarak kabul etmek gerekmektedir. Bilgisayar sayesinde kurulan iletişim göz önüne alındığında denilebilir ki bilgisayarı birbirine bağlayan ağlar yeni iletişim ortamlarının oluşmasına olanak tanımıştır. İnternetin hayatımıza girişine hazırlayan geri plandaki süreç çok hızlı ve bir o kadar da kapsamlı olmuştur. Atabek'in ifade ettiği üzere askeri amaçla kullanılmak için doğan internet bugün; *“hem bir özgürlük coğrafyası yaratması bakımından demokratik açılımlar sunan, hem de askeri kökenine yaraşır bir biçimde çok güçlü denetim olanağı sağlayan bir teknoloji”*dir (Atabek, 2003, s.63). Bilgisayar ağları ve internet hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında söylenebilir ki; modern anlamda bilgisayar teknolojileri buluşunun gerçekleşmesinden 15 yıl kadar sonra “bilgisayar ağları”na yönelik araştırmalar kendini göstermeye başlamıştır.

Bilgisayar ağını içeren araştırmalar 1960 yılları boyunca devam etmiştir. 1968 yılına gelindiğinde İngiltere’de “Ulusal Fizik Laboratuvarı”nda paket anahtar teknolojisi kullanılmaya başlanmıştır. Bu teknoloji birden çok kullanıcının aynı bağlantıya erişimini sağlamaktadır. Bulunan yöntem ile birlikte bilgisayarların birbirine bağlanması olanaklı hale gelmiştir. 1960'lı yıllarda ABD’de de paket anahtarlama teknoloji adına denemeler yapılmaktadır (Timisi, 2003, s.122).

1 Eylül 1969 yılında güçlü sponsoruna atıf yapan bir isimle ARPANET ilk bilgisayar ağı bağlantısı, ağın gerçekleştirdiği ilk dört bağlantısı Los Angeles'ta California Üniversitesinde Stanford Araştırma Enstitüsü'nde Santa Barbara'da California Üniversitesinde ve Utah Üniversitesinde kurulmasıyla devreye girdi. Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı ile girişilen işbirliği içerisinde bulunan araştırma merkezlerine açıldı. Fakat işadamları bu ağı, bilim kurgu tutkunlarının mesajlaşma ağı da dahil olmak üzere kendi iletişim amaçlarını gerçekleştirmek için kullanmıştır. Bunun doğal sonucu olarak askeri odaklı

araştırmaları bilimsel iletişimden, kişiler arası kişisel sohbetlerden ayırştırmak olanaksızlaştı. Sonuç olarak bütün disiplinlerden bilim adamlarına ağa girmeye izin sağlandı. 1983'te ARPANET bilimsel amaçlara yoğunlaşan bir ağ olurken; MILNET doğrudan askeri uygulamalara yoğunlaşan ağ olarak birbirlerinden ayırştırıldılar (Catells, 2008, s.60). ARPANET'in ilerleyen yıllarda gelişimi sürdürülmüş ve böylelikle internetin oluşumunu sağlamıştır. 1969 yılında "Enformasyon Mesaj Gzlemicisi" (IMP) şeklinde var olan ARPANET, Ucla Standford Araştırma Enstitüsü ve Utah niversitesi hattı arasında kurulmuştur. Gerçek manada "internet" in kurulması 1972 yılına denk gelmektedir (Timisi, 2003, s.122).

Bu araştırma ve çalışmaların göz ardı edilemeyecek büyük bir kısmı da ABD'de yürütülmüştür. Castells'in de ifade ettiği gibi 20 yüzyılın son çeyreğinde İnternet'in ortaya çıkması ve gelişim süreci, askeri, strateji, bilimin işbirliği, teknoloji, girişimcilik ve kltrellik karşıtı yeniliğin kuşkusuz en benzersiz birleşiminin sonucudur (Castells, 2008, s.59). Ve bu birleşimin temelleri bugün gelinen noktanın arka planını oluşurmaktadır. Bugünlere gelen internet teknolojisi, yeni medya hayatımızın vazgeçilmez bir parçasını oluşurmaktadır.

2.3. İLETİŞİM ALANINDA YENİ MEDYA ÇALIŞMALAR

İletişim alışmaları alanında birçok kişi farklı görüşler eevesinde görüşlerini ifade etmiştir. Çalışma içerisinde bu alanda önde gelen isimler ve çalışma konu ve amacının daha net bir biçimde ele alınmasına yardımcı olacak görüşlere yer verilmiştir.

2.3.1. Marshall McLuhan ve Yeni Medya

Marshall McLuhan'ın "Araç mesajdır" sözü en çok tartışma yaratan düşüncelerinden biridir. Riger'in de ifade ettiği gibi, McLuhan'a göre aracın gerçek içeriği kendisidir. Eğer araç bilinmiyorsa içeriğinde bilinmeye imkanı yoktur. İletişimde kullanılan araçlarda yansız değildir, kişilere ve özellikle de toplumlara mesajlar verirler (Riger, 1993, s.135). Yani, McLuhan'a göre mesajın ieriğindense iletilen araç daha önemlidir. Bu rneğin bir olayda neyin anlatıldığı değil o olayın hangi araçla -televizyonda izlenmesi, radyoda dinlenmesi, sahnede oynanması- ifade edildiği olayın farklı anlamlar kazanmasına yol açar. Altay'ın bu noktada ifade ettiği gibi "Araç doğal olarak bir dile ve eğilime sahiptir. Yani araç mesajdır" (Altay, 2005, s.15).

Teknolojinin insan bedeninin bir uzantısı olduğu düşüncesine dört elle sarılan McLuhan, teknolojinin insan ilişkilerini biçimlendirdiğini hem de bireyleri özgürleştirdiğini ifade etmektedir. Yazılı/basılı medyada olduğu gibi elektronik medya da, belirli bir kültürel

kaynak olmasından ötürü kendine özgü kodlar, formlar, motifler yaratmaktadır ve en önemlisi insan ilişkilerinde belirleyici rol oynamaktadır (Anık; Kırık; Soncu, 2016, s.366). McLuhan 1967 yılında yazdığı “Araç mesajdır” kitabında araçların yansız olmadığını altını çizmektedir. İletişim araçları mesajları taşıyan, nötr, konumları itibari ile de iletişimin dışına itilmiş araçlar olmaktan çok uzaktırlar. Aksine iletişimde en aktif öğelerden biri, iletiye bir anlamındaki duyma, düşünme, davranış üzerinde etkilidir. Eğer araç önemsenmiyorsa yeni iletişim teknolojileri üzerindeki etkisi de anlaşılabilir demektir. Bunun bir sonucu olarak da yeni medyanın (araç) oluşturduğu yeni çevre karşısında tamamen hazırlık çıkmış olacağını iddia eden McLuhan yeni medya ile karşılaşan insanın hayrete kapılacağını üstüne basmaktadır. Elektronik medya aynı zamanda gizliliği de ortadan kaldırmıştır. Bunun en güzel örneği de Watergate skandalı olduğunu söylemektedir. Watergate skandalının bir anda gösteriye dönüşmesi gizlilik hakkında düşüncelerinin haklı olduğunu gösteren bir kanıt olduğunu ifade etmektedir (McLuhan, 2005, s.130). McLuhan’ın çalışmalarında kitle iletişim araçlarını, baskı makinesinden başlayarak radyo, televizyon başta olmak üzere kapsamlı bir şekilde toplum üzerindeki etkilerini incelemiştir. İletişim araçlarının -özellikle elektronik-kültürün yaygınlaşmasını sağladığını ve böylelikle dünyayı “küresel bir köye” dönüştürdüğünü ileri sürmüştür.

Gutenberg Galaksisi (1962) adlı eserinde McLuhan, elektronik medyaya dönüşümü yazı temelli medyadan başlayarak incelemiştir. Ona göre elektronik medyaya dönüşüm ile toplumlar ve bireyler tüm duyu organlarını eş zamanlı kullanabilir hale gelmiştir. McLuhan’ın ulaştığı bu analizler yukarıdan bahsedilen ‘Global Köy’ kavramına karşılık gelmektedir (Croteau, Hoynes, 2003, s.308). Kavram 1960’lı yıllarda önem kazanmıştır. McLuhan dünyanın global köy halini alma sürecini; matbaa ile birlikte kitaplar taşınır hale gelmiştir. Böylece daha öncesinde el yazmasında olduğu gibi kitaplar hep birlikte değil bireysel okuma niteliği kazanmıştır. İnsanlar bir başkasına ihtiyaç duymadan sessizce kendi köşelerinde okuma yapmaya başlamışlardır. Bunun doğal bir sonucu olarak bireysellik ön plana çıkarken insanlar arasında kopmalar meydana gelmeye başlamıştır. İnsanlar arası iletişim zayıflamıştır. McLuhan’a göre yeni iletişim teknolojileri ve yeni medya ile birlikte bu bireysellik dönüşüm geçirmiştir. Bu teknoloji sözel kültürün yeniden hayat bulmasını sağladığını ve insanların tüm duyu organları tekrar eşit miktarda kullanmasına olanak tanıdığını iddia eder (Altay, 2005, s.17). Elektronik çağ ile toplumlar ve ülkeler arasındaki sınırlar yok olacak, teknolojinin girdiği tüm yerlerde coğrafi sınırlılığın içerisinde çıkılarak herkes birbiriyle iletişim halinde olacak, istediğiyle haberleşecek ve paylaşımında bulunabilecektir (Girginer, 2018, s.64).

McLuhan'ın kitle iletişim araçları üzerinde durduğu nokta her yeni ve önemli icat toplum üzerindeki bir dönüşüme yol açtığıdır. McLuhan'a göre her yeni buluş; toplumsal yapı üzerinde sağladığı dönüşümün de ötesine geçerek, toplumu yeniden şekillendirir. Bu buluşlar toplumun kullandıkları araçları şekillendirir, dili daha farklı geliştirir, davranışları ve değerleri yeniden yapılandırır. McLuhan bu önemli buluşları yaşam evrelerine ayırmıştır:

- İnsanların konuşarak iletişim kurmayı öğrendiği- yazının bulunuşuna kadar geçen oral çağ
- Matbaanın bulunması- görsel çağ
- Elektronik basının icadıyla-hem oral- hem işitsel- hem görsel çağdır (Onat ve Alikılıç, 2012, s. 1114).

Sonuç olarak McLuhan'a göre Gutenberg ile başlayan basın devrimi günümüzde yaşadığımız devrimin öncüsü kabul edilmektedir. Elektronik medya basılı devrimden farklı bir niteliğe sahiptir. Basılı kaynaklar insanları bireyselleştirerek birbirinden uzaklaştırırken, elektronik medya toplumun yeniden dünyayı birlikte algılamasına olanak tanımıştır. Yukarıda da değinildiği gibi McLuhan elektronik çağın ilginç sayılabilecek özelliğinin "*gizliliğin ortadan kalkması*" olduğunu ileri sürmektedir.

2.3.2. Pierre Lévy ve Yeni Medya

Pier Levy McLuhan'ı "*medyanın peygamberi*" olarak adlandırmaktadır ve onun öngörüsü üzerinden fikirlerini inşa etmiştir. Levy 1990'lı yıllarda "Bilgi Paylaşımı ve Kolektif Zeka" adlı kitabı yayınlamıştır. Bu kitapta bilgi paylaşımının internet sayesinde çok yaygın hale geleceğini, bunun sonucunda bilgi toplumlarının oluşacağını ve hemen hemen herkesin evinde internet olacağını ve kullanacağını iddia etmiştir. Bunların bir sonucu olarak oluşan bilgi toplumları ortak bir zeka ile hareket edecektir öngörüsünde bulunmuştur (Özcan, 2012, s.10).

Pierre Levy "Siber Kültür" adlı kitabında bu kültürde var olan 3 özellikten bahsetmektedir. Bu özellikler "etkileşim", "sanal toplulukların oluşumu" ve "kollektif zekâ" dır (Ersöz, 2005, s.123). Siber kültürün son özelliği olan "kollektif zeka" kavramı "her tarafa yayılan, değerini yitirmeyen, zamanla eşgüdümlü olarak hareket eden ve uzmanlıkları harekete geçiren bir zeka" olarak tanımlanmaktadır (Ersöz, 2005, s.36).

Web teknolojilerinin gelişim göstermesiyle birlikte kollektif zeka kavramı giderek önemini arttırmıştır. Çünkü böylelikle önceden olan web sitelerinin yerini etkileşimli, dinamik web siteleri almıştır. Bu dinamik ve etkileşim olanağı sunan yapı ile birlikte kullanıcılar artık

pasif birer izleyici olmaktan çıkmıştır. Kullanıcılar, içerik üreten, anlık paylaşımlarda bulunan kişiler olarak yeni bir nitelik kazanmışlardır. Levy, bilgi topluluklarını tanımlarken bilginin hızla yayılmasını ele almıştır. Hızla yayılan bilgi sayesinde grup üyeleri çok hızlı bir şekilde iletişim, etkileşim kurabilmekte ve örgütlenebilmektedir. Aynı zamanda internet sayesinde bilgiler kolaylıkla arşivlenmekte ve yine kolay bir biçimde paylaşılabilir. İşte burada Levy, oluşan bilgi toplumlarının kolektif bir zeka ile hareket ettiğini ileri sürmüştür (Levy, 1997, s.143-144).

Sonuç olarak günümüzde sosyal medya araçlarından yaşanan bilginin hızla yayılması, kullanıcıların hemen etkilenip örgütlenmesi Levy'nin de yukarıda ifade ettiği gibi yeni tarz bir siyasi güç olmuştur. Fan grupları, yeni medya ortamlarında bireyler bir konu üzerinde ortak duygu, düşüncelerde bir araya geliyor ve kolektif zekayı oluşturuyorlar. Bu nokta da söylenebilir ki elektronik devrimde yaşanan gelişmeler sadece teknolojik bir boyuttan çıkmıştır. Aynı zamanda internetin kullanım biçimi de değişmiştir. Geleneksel medyada tek yönlü bilgi, haber alma gibi tek yönlü iletişim yerini etkileşimin, çift yönlülüğün ağır bastığı iletişime bırakmıştır. Bu da Levy'nin düşüncelerinde yanılmadığının göstergesidir diyebiliriz.

2.3.3. Elihu Katz ve Yeni Medya

Psikolog Elihu Katz, medyaya bakış açısında yeni bir tartışmayı gündeme getirmiştir. Elihu Katz medya alanında yapılan çalışmalarda “Medyanın insana ne yaptığı”ndan çok “insanların medya ile ne yaptığı” ile ilgilenilmesi gerektiğini savunmuştur. Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımının temelinde önemli bir isim olan Katz, insanların gereksinimleri olduğuna ve kullanıcıların medya ile ilişkisi değerlendirirken; bireylerin aktif olduklarına dikkat çeker. Katz'a göre insanların günlük yaşamlarında birtakım ihtiyaçları söz konusudur ve bu ihtiyaçları farklı kaynaklardan karşılamaktadırlar. Kitle iletişim araçları da bu kaynaklardan biridir (Güngör, 2016, s.127). İnsanlar ihtiyaçlarını karşılarlarken kitle iletişim araçları arasında bir seçim yapmaktadırlar (Tekinalp, Uzun,2006, s.112). Buradan da anlaşılacağı seçim yapan birey aktiftir. Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımında bireyler aktif rol oynamaktadır.

Demirci'nin ifadeleriyle Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımının ve aktif izleyici tezinin geliştirilmesinde Blumler ve Katz en önemli yere sahip düşünürlerdir. Blumler ve Katz yaptıkları çalışmalarda insanların gereksinimlerini karşılarlarken medyayı aktif bir şekilde kullandıklarının altını çizmektedir (Demir, 2013, s.111). Örneğin boş zamanı değerlendirmek isteyen birey televizyon programını izleyerek eğlence ihtiyacını doyuma ulaştırırken, merakını

çeken bir konuyu internetten, forumlardan araştırarak bilgi alma ihtiyacını doyuma ulaştırabilir. Bunların tümünü gerçekleştirirken birey pasif değil, belli bir düzeyde aktiftir.

“İnsanlar medyadan nasıl yararlanıyorlar ?” sorusunun cevabını Maigret’in ifadeleriyle cevap verecek olursak;

“Doyumlar üzerine araştırma, seçebilirlik kavramından yola çıkar. Ancak söz konusu seçebilirlik artık yalnızca ön görüşlerde ve alışkanlıklarda temellenmiş bir savunmacı çalışmaya bağlı değildir. Gereksinimleri ve istekleri göz önüne alan, geleceğe yönelik bir seçiciliğe dönüşür. O zaman medya, kamunun seçici bir biçimde kullandığı kamu hizmeti olarak belirir” (Maigret, 2011, s.106).

Bu yaklaşımın temelinde yatan şey, izleyicilerin ihtiyaçlarını giderme yollarından birinin medya olduğudur ve medyadan giderilmek üzere karmaşık bir gereksinimler dizgesine sahip oldukları inancıdır. Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımında izleyiciler, iletişim sürecinde aktiflerdir ve gönderilen ileti, göndericinin niyet ettiği şeyden çok alıcının verdiği anlamdır (Demir, 2013, s.111). Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımında televizyon önemli bir yere sahiptir. Kuram araştırmaları özellikle televizyonun yaygınlaştığı döneme rastlamaktadır. Televizyon izleyen bireylerin bu şekilde gereksinim ve beklentilerinin şekillendiğini iddia etmektedir (Van Evra, 1998). Sonuç olarak medya/televizyon bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak noktasında diğerleriyle yarış halindedir. Her bireyin medya/televizyondan karşılamayı beklediği gereksinim farklıdır. McQuail’in de ifade ettiği gibi bu ihtiyaçlar arasında “Enformasyon, Kişisel Kimlik (kişisel değerler için destek bulma girişi), Bütünleşme ve Sosyal Etkileşim, Eğlence” yer almaktadır (McQuail, 1987, s.73). Bu ihtiyaçlar doğrultusunda medya ürünlerini tüketen insanlar, duygusal rahatlık, gündelik gerginlikten kendilerini soyutlamak, istediği şekilde sosyal ilişkilerini geliştirebilmek, yalnız hissetmekten kurtulmak, başkalarını etkilemek, saygınlık oluşturmak, kendi inançlarının onaylandığını görmek gibi amaçlarla medya içeriklerini tüketmektedir (Demir,2013, s.112). Yani bu yaklaşımda bir ihtiyaç ve doyum söz konusudur. Buna bağlı olarak da izleyiciler kendi tercihleri doğrultusunda kitle iletişim araçlarını kullanımı söz konusudur.

Sonuç olarak Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımı insanların psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını gidermek için başvurdukları kaynaklardan biri de medya olduğunu ileri sürmektedir. Etki araştırmaları içerisinde bu yaklaşımı önemli kılan unsur tüketiciye verdiği aktiflik rolüdür. Günümüz açısından ele alındığında bugün insanlar da yeni medyanın bir aracı

olan sosyal medya üzerinden eğlence, boş zamanı değerlendirme, bilgi edinme, arkadaş-dost edinme ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bugün teknolojik gelişmeler kullanımlar ve doyumlar yaklaşımının öne sürüldüğü 1970’li yıllarla karşılaştırıldığında bazı noktaların bugünü kapsamadığı görülecektir.

2.3.4. Jurgen Habermas ve Yeni Medya

Jurgen Habermas Frankfurt Okulu’nun ikinci kuşak temsilcilerindedir. İlk eseri olan “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü” adlı kitapta kamusal alan kavramı ile toplumsal yaşam içinde, kamuoyuna yakın bir şeyin oluşturulabileceği ve toplumdaki her bireyin/yurttaşın erişim sağlayabileceği bir alanı anlatmaya çalışmıştır. Habermas’a göre yurttaşların/bireylerin bir konu çerçevesinde kamusal bir gövde oluşturarak bir araya geldiklerinde kamusal alanın bir parçası varlık kazanmaktadır (Habermas, 2004, s.95).

Jurgen Habermas kamusal alanı;

“... biraradalık durumundaki bireylerin davranışları, ne iş ve meslek sahiplerinin özel işlerini görürken yaptıkları davranışlara; ne de bir devlet bürokrasisinin yasal sınırlarına tabi anayasal bir düzeni üyelerin davranışlarına benzer. Yurttaşlar ancak, genel yarara ilişkin meseleler hakkında kısıtlanmamış bir tarzda, yani toplanma, örgütlenme, kanaatlerini ifade etme ve yayınlama özgürlükleri garantilenmiş olarak tartışabildiklerinde kamusal bir gövde biçiminde davranmış olurlar. Bu tür bir iletişimin daha genel bir kamusal gövde içinde gerçekleşmesi, bilginin muhataplarına aktarılmasını ve onların etkilenmesini mümkün kılacak özgül araçları gerektirir. Günümüzde gazeteler, dergiler, radyo ve televizyon kamusal alanın iletişim araçlarıdır” (Habermas, 2004, s.95).

Bu tanımlamadan da görüleceği gibi Habermas için kamusal alan toplumdaki yurttaşların bir araya gelerek konuşma/tartışma ortamı içerisinde görüşlerini ifade ettikleri bir alandır. Televizyon, gazete, dergi, radyoyu yani kitle iletişim araçlarını kamusal alanlar arasında görmektedir. Tam olarak bu noktada medya ve kamusal alanın yakın ilişkisi de kendini göstermektedir. Kamusal alan içerisinde medya hem onun parçalarından biri olarak görülebilir hem de kamusal alan içerisinde mücadele etmek için bir alan oluşturmaktadır. Arandt ve Habermas kamusal alanı tanımlarken “bir görünürlük alanı” olduğundan bahsetmektedirler. Bahsedilen görünürlük bireylerin yüz yüze olmalarından ziyade konuşma/tartışma durumunun karşılıklı ve etkileşimli gerçekleşmesini anlatmaya çalışmaktadır. Yani Habermas için kamusal

alandaki görünürlük bireylerin aynı mekanda bulunmaları değildir. Bir konu üzerindeki fikir ve düşüncelerin görünür olması kamusal alandaki görünürlük için temel şarttır (Timisi, 2003, s.25). Tam olarak bu noktada internet sayesinde yaşamımıza giren yeni medyada düşünce ve fikirlerin görünürlük imkanı verdiği rahatlıkla söylenebilmektedir. Yukarıda Habermas'ın kamusal alanı oluşmasını tanımlarken, fikir ve düşüncelerin görünür olması, etkileşimli olması özelliği yani kamuya açık olması şartlarını internet ve özellikle sosyal medya karşılamaktadır. Sosyal medyada bireyler düşüncelerini bir başkasının süzgecinden geçirilmesi şartı olmaksızın açıklamakta, savunmaktadır.

Habermas'a göre kamusal alanın modern toplumlarda demokratik bir nitelik kazanması, devlet ve özel alanın dışında kalan, eşit vatandaşların fikrini ifade edebilmesi, eleştirel tartışma yapabildikleri, uzlaşmaya vardıkları ve eylemde buldukları bir alan olması gerekmektedir (Şener, 2006, s.64). Habermas kamusal alan ve burjuva kamusal alan olarak incelediği çalışmalarında görülmektedir ki kamusal alanı eğitilmiş, maddi gücü yüksek olan sınıfların katılımı ile sınırlandırılmaktadır.

Kitle iletişim araçları ve kamusal alan ilişkisine baktığımızda; burjuva bireylerin kendi fikir ve düşüncelerini özgürce ifade edebilmek ve tartışabilmek için o konuda bilgi sahibi olmaları şarttır. Bu noktada kitle iletişim araçlarının bilgi kaynağı olarak kamusal alandaki yeri gözler önüne serilmiş olmaktadır (Şener, 2006, s.64). Fakat Habermas kitle iletişim araçlarına kamusal alan ile olan ilişkisinde olumsuz yaklaşmaktadır. Timisi'nin ifade ettiği üzere Habermas'a göre kitle iletişim araçlarının ticari bir faaliyet alanına dönüşmesi kamusal iletişimin halkla ilişkiler ve reklamcılık ile özdeşleşmesine sebep olmaktadır. Bunun bir sonucu olarak da kamusal alanda fikir ve görüşlerin özgürce paylaşılması ve karşılıklı fikirlerin sunulması yani kamunun eleştirel olma özelliği yok olmaktadır (Timisi, 2003, s.65).

Sonuç olarak Habermas, internet teknolojisi ve yeni medyanın sağladığı olanaklar çerçevesinde oluşturulan kamusal alanlara ilişkin olumsuz bir tavır sergilemektedir. Yani Habermas internetteki forum siteleri ya da diğer ortamlarda bir kamusal alan oluşturulamayacağını iddia etmektedir. Çünkü kamusal alanda tüm fikir ve düşüncelerin görünür olması ve özgürce ifade edilmek için kendine yer bulması gerekir. İnternetteki bu ortamlarda tüm fikirler kendilerine yer buluyor mudur, bu bir tartışma konusudur. Habermas, bu teknolojinin bu şekilde bir tartışma alanı sunma imkanı verebilecek potansiyelinin olmadığını ifade etmiştir.

2.4. YENİ MEDYANIN ÖZELLİKLERİ

Dijk'in ifade ettiği gibi şuan var olan yaşam hatlarımıza bir yenisi daha eklenmiştir. Gündelik yaşamda ihtiyaç duyduğumuz yollara, elektrik kablolarına, su borularına, televizyon tellerine ve kablolu televizyona bir yenisi daha eklendi. Artık elektronik iletişim ağlarına da ihtiyaç duymaktayız (Dijk, 2018, s.12).

Binark'ın ifade ettiği gibi, gündelik yaşamımızın her alanında kendine yer ediniş olan ve her geçen gün toplumsal yaşamın birtakım gerekleri dolayısıyla kullanım oranını giderek arttıran, gündelik yaşam pratiklerini kökten değiştiren hatta insanların bir uzantısı halini alan bilgisayar, cep telefonları, internet teknolojisi, tabletler, oyunlar ve birçok dijital teknolojiyi yeni medya başlığı altında toplayabiliriz (Binark, 2007, s.21). Gençler artık akıllı telefonları olmadan bir adım bile atmamakta, gündelik yaşamda ihtiyacını olan birçok şeyi internet ve akıllı telefonlar aracılığı ile kolayca halledilebilmektedir. Bu yeni teknoloji öyle bir boyuta ulaşmıştır ki insanlar bu teknoloji sanki vücudun bir uzvuymuş gibi hareket etmeye başlamıştır. Dijk'in ifade ettiği gibi bireysel seviyede ağların kullanımı hayatımızın büyük bir bölümünde önemli bir yere sahiptir. Gelişmiş toplumlarda bireyleri boş zamanlarını değerlendirme şekline bakıldığında 5 ile 7 saat arası vaktini internet, telefon, yayın ağlarında geçirmektedir. Bu teknolojiyi bireysel kullanma bizi diğerlerinden daha bağımsız yapmasına karşın daha az sosyal insanlar olmamıza sebep olmuştur

(Dijk, 2018, s.12). Sonuç olarak yeni medyanın kendinden önceki teknolojilerden ayırtıran birçok temel özelliği mevcuttur. Yeni medyanın özellikleri aşağıdaki şekilde açıklanmıştır:

2.4.1. Dijitallik

Dijk'in ifade ettiği gibi "Dijital kod" yeni medyada sadece biçimiyle ilişkili medya özelliğidir. Fakat iletişim açısından çok önemli sonuçların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Dijital kod bilgisayar teknolojisini kullanırken her bir enformasyon ve iletişim kaleminin bitlere dönüştürülmesi ve bu şekilde iletilmesine olanak tanımaktadır. Oluşturulan bu yapay kod ile analog oluşumların ve bilgi ve iletişim birimlerinin iletimi sağlanmaktadır. Bu noktada denilebilir ki bu yapay kodlar doğal kodların yerini almıştır (Dijk, 2018, s.23). Aygün'ün de ifade ettiği gibi dijital sistemler, iletilecek, saklanacak her türlü bilginin, bu veri ses, fotoğraf, görüntü ya da yazılı metin olabilir, analogdaki fiziksel nitelikteki nesnelere yerine soyut

sembollere, yani dijital özellikteki sayısal kodlara dönüştürülmüş halidir. Bu noktada söylenebilir ki binlerce yıldır kullanılan analog kopyalama ve çoğaltma sisteminin yerini tamamen farklı bir sistem olan dijital (sayısal) teknoloji almaktadır (Aygül, 2013, s.59).

Tüm medya içeriklerinin aynı dijital koda dönüşmesi ile içerik tek biçimli ve standart bir hal almıştır. Burada içerik ve biçim düşünülmenin aksine birbirinden kolayca ayrılamamaktadır. Süreç dijital kod enformasyon ve iletişim göstergelerinin kesintisiz analog kalemlerinin parçalara ayrılmasıyla başlar. Bu parçaları görüntü, ses, metin ve sayısal veriler olarak dijitalleştirerek yeniden bir araya getirmesiyle süreç devam eder. Süreç içerisinde dijitalleşen birimler hem aynı kodu kullanarak hem de sayfaları ve grafik kodları aynı olan – HTML gibi- aynı dilleri kullanarak üretilmektedir (Dijk, 2018, s.24).

Sonuç olarak bu özelliğin daha iyi anlaşılması için bir örnek verecek olursak; bir sosyal medya mecrada (bu mecra facebook, twitter, instagram vs olabilir) profil oluşturma ve daha sonra profildeki hobiler, iş hayatı, eğitimi gibi bilgileri yazma, bir fotoğraf ekleme, o mecrada bulunan kişileri eklemek/takip etmek tam olarak web teknolojisinin dijital olma özelliği (dijital kodlama) ile olanaklı olmaktadır.

2.4.2. Etkileşimsellik

Etkileşim yeni medyanın en önemli özelliğidir. Aktaş'ın ifade ettiği gibi etkileşim yeni medyanın ana karakteri olarak görülmektedir. Medyadaki “yeni” kavramına asıl vurgu yapan özelliktir (Aktaş, 2007, s.112). Etkileşim, literatürde gönderici ve alıcı arasındaki çok yönlü iletişim olarak kabul görmektedir. Yeni medyanın sunduğu etkileşim, kullanıcının sitem ile daima etkileşim halinde olması yönünde teşvik etmektedir. Bunun için yeni medya kullanıcıları ile enformasyon üreticileri arasında çevrimiçi ortamda etkileşimli bağlantı olanakları sunmaktadır (Wilson, 2000, s.4).

Yeni medyanın etkileşimsellik özelliği sayesinde sunduğu avantajlar şu şekildedir: (Yılmaz Sert, 2014, s. 287).

- Eş zamansız birebir iletişim (örneğin Whattsap'tan mesajlaşma)
- Eş zamansız çoktan çoğa iletişim
- Eş zamanlı birebir, birden az ya da birden çoğa iletişim
- Çoğunlukla bilgiye ulaşmak için ihtiyaç duyulan araştırmaları niteleyen alıcı ve kaynak arasındaki eş zamansız çoktan bire, birebir ve birden çoğa iletişimidir. (örneğin web siteleri)

Van Dijk ve Vos etkileşimselliği üst üste biriken dört seviye ile açıklamaktadır. Bunun yanında etkileşimselliğin çok boyutlu bir yapısı olduğunu ifade etmektedir. Bu belirlenen dört etkileşimsellik seviyeleri bir dijital iletişim aracının ne kadar etkileşimsel olduğunu ortaya koymaktadır. Etkileşimselliğin ilk ve en basit seviyesi uzam boyutudur. Uzam boyutunu bütün dijital iletişim araçları bir boyuta kadar sunmaktadır. Uzam boyutu iki yönlü veya çok yönlü iletişime olanak tanır. Etkileşimselliğin ikinci seviyesi eşzamanlık derecesidir. Bu seviye zaman boyutudur. İletişim sırasında gönderici ve alıcı arasındaki etki ve tepkide bir kesinti yaşanmaması halinde etkileşimin kalitesi artmaktadır. Burada bir parantez açmak gerekirse elektronik e posta gibi bazı interaktif iletişim araçlarındaki eşzamanlılık niteliği taşımadığı için tercih sebebi olmaktadır. Böylelikle göndericinin istediği zaman ve mekanda üretilen içeriği alıcı da aynı şartlar altında alabilmektedir. Geri cevap için alıcının düşünme imkanı doğmaktadır. Sonuç olarak bu tarz iletişim araçlarında eşzamanlı sözlü/sözsüz herhangi bir işaret gönderme ve anında tepki alma olanağı yoktur. Çok taraflı ve eş zamanlı iletişim sağlandığında, etkileşime geçen tarafların kontrol oranları artmaktadır. Etkileşimselliğin üçüncü boyutu iletişim içerisine giren tarafların bu kontrol edebilme imkanından ne ölçüde yararlandıklarına bağlıdır. Üçüncü boyut olan davranışsal boyut gönderici ve alıcı istedikleri an rolleri değiştirebilmesidir. Etkileşimin son ve en üstün boyutu zihinsel boyuttur. Bu seviye de etkileşimi gerçekleştiren tüm tarafların anlam ve bağlamları anlayarak hareket etmekte ve tepki vermektedir. Bu seviyede bir etkileşim günümüzde sadece insanlar ve hayvanlar arasındaki doyumlanmış ve yüz yüze iletişim ile kısıtlıdır (Dijk, 2018, s.23). Yeni medya teknolojilerinde her zaman etkileşimler doyumlanmış etkileşim sağlamamaktadır.

2.4.4. Hipermetinsellik

Hipermetin kavramı günümüze ait bir kavram olmasına rağmen hayat bulup işlerlik kazanması teknolojinin ve bilgisayar teknolojilerinin gelişmesine uzanmaktadır. Yengin'in ifade ettiği üzere hiper metin kavramı ilk kez 1945'te Vannevar Bush tarafından "*metinsel enformasyon türleri arasındaki bağlantı ve bu bağlantıyı sağlayan mekanik yapılar kullanıcıların sınırsız bir şekilde bir metinden diğerine geçiş yapmalarına olanak sağlaması*" olarak tanımlanmıştır (Yengin, 2012, s.86).

Hipermetin üzerine yürütülen tartışmalar da görülmektedir ki; hipermetin denilen kavram metnin doğrusal olmayan bir sistemdeki elektronik formudur. Hipermetinsel sistem ele alındığında merkesizletirme, doğrusal olmama, okurun aktif bir rolde olması veson olarak çok

sesli dinamikler gibi niteliklere sahip olduğu görülmektedir. Hipermetin hem bilginin örgütlenmesini sağlayabilen hem de bilginin yayılım hızını arttıran, etkili bir biçimde paylaşımına olanak tanıyan bir yapıdır (Petric, 2004, s.471).

Ted Nelson'un hipermetin kavramının tanımını *“okuyucuların kontrolü altındaki bağlantılar ile oluşan ve birbirini takip etmeyen yazılar”* şeklinde yapmıştır. Yani hipermetin, sadece okuyucuların istek ve ilgileri yönündeki seçimleri üzerinden üretilen aksi durumda yani üretilmediği durumlarda da olmayan bir anlatı formudur (Huesca, Dervin, 1994, s.282).

Lister ise yeni medya üzerinden açıkladığı hipermetini; *“Hipermetin, belirli bir birimden diğer birimlere giden sayısız yoldan oluşan bir yapı olarak tanımlanabilir. Ağdaki her bir parçanın sayısız giriş ve çıkışları veya bağlantıları vardır. Böyle bir teknolojinin kullanılmasıyla, herhangi bir veri noktası diğer noktalara anında ulaşabilmesin olanaklı kılan sayısız bağlantıyı üzerinde barındırabilir”* (Binark, Bayraktutan, 2008, s.20).

Işık'a göre alıcı/okuyucu haber okurken link verilmiş bir habere direkt geçiş yapabilmesi hipermetinsellik özelliği ile mümkündür. Bir hipermetin dokümanı ele alındığında şunlar görülecektir: hipermetin kullanıcılara küçük sayfalar şeklinde sunulan sayfaların içerisinde farklı dokümanlara, resimlere ya da parçalara ulaşılmasını sağlayan linklere sahiptir. Linklere ulaşmak için karşımıza çıkan çeşitli göstergelerden birine “tık”landığında onun işaret ettiği dokümana bağlanılmaktadır (Işık, 2007, s.21). Bunu bir örnekle açıklamak gerekirse Atatürk ile alakalı bir metin okuyan kullanıcı, o an Atatürk'ün fotoğraflarına ve sesine ya da Atatürk hakkında herhangi farklı bilgilere erişebilmektedir. Bu noktada da denilebilir ki hipermetinselliğin kullanıcılara sunduğu imkan ile istedikleri bilgiler sadece bir tık mesafe uzaktadır.

2.4.5. Yayılım

Yeni medyadaki yayılım özelliği diğer özellikler ile de iç içedir. Hipermetinsellik özelliğinden beslenen yayılım, ara yüzeydeki bir metnin hızla dağıtılmasını, bu metne farklı zamanlarda ve farklı ortamlarda yeniden ve yeniden erişilebilmesi olarak tanımlanmaktadır. Yayılımın sağladığı imkana göz atmak gerekirse özellikle Youtube, Dailymotion benzeri video paylaşım ağlarında ve Facebook, Twitter benzeri toplumsal paylaşım ağlarında dolaşım imkanı bulan metinler bağlantı verme veya kopyala-yapıştır yöntemi ile hızla siber ortamda dolaşıma girilmesidir denilebilir (Binark ve Löker, 2011, s.12).

Howard Rheingold yayılım özelliğini tanımlarken siber ortamda kaybedilen topluluk olma enerjisinin tekrar kazanılmasını sağlayacak, demokrasinin temelini yurttaşın

oluşturmasından dolayı kamusal alanı tekrar inşa edecek elektronik bir agora olarak tanımlamaktadır (Aktaran: Timisi, 2003, s.23).

Yeni medyada Twitter, Facebook benzeri sosyal paylaşım sitelerinde kullanıcılar tarafından dolaşıma giren metinler diğer kullanıcılar tarafından bağlantı verme, tekrar paylaşma ya da kopyala-yapıştır yöntemi sayesinde hızlı bir şekilde internet ortamında dolaşıma sokulmaktadır. Dolaşıma giren içerikler daha sonraki bir zamanda tekrar ulaşmak ve o içeriği tekrar dolaşıma sokmayı sağlamaktadır (Aygül, 2013, s.67). Bunu bir örnekle açıklamak gerekirse Twitter sosyal paylaşım ağında dolaşıma sokulan bir yazılı metin çok kısa bir süre sonunda diğer sosyal ağlar da paylaşılabilir. Kullanıcının sosyal paylaşım ortamına yüklediği içerik, profilinde bulunun başka bir kullanıcı tarafından basitçe kendi sayfasında paylaşılabilir böylece içerik yayılmaktadır. Sonuç olarak birbiri ile bağlantı içerisinde olan bu ağlar vasıtasıyla içerikler milyonlarca kullanıcıya yayılma imkanı bulmaktadır.

2.4.6. Sanallık

Yeni medyanın sanallık özelliği geleneksel medyadan ayrılan en temel özellikleri arasındadır. Sanallık kavramına değinmeden önce Uzun tarafından yapılan Sanal kavramını tanımlamak gerekirse;

“Sayısal teknolojiler, sanal uzay adı verilen yeni bir iletişimsel uzay oluşturdu. Sanal uzay bilgisayar işlemleri yanında, bilgisayarlı rezervasyon sistemlerinden, otomatik vezne sistemlerine ve akıllı kartlara kadar sayısal enformasyon ve iletişim teknolojilerini içeren bütün toplumsal etkinlikleri kapsamaktadır” şeklindedir (Uzun, 2009, s. 277)

Yeni medyanın sanallık özelliği ise Binark ve Löker tarafından; *“arayüzey ile kullanıcının kurduğu iletişimin niteliğini açıklamaktadır. Sanallık kullanıcıya orada olma hissini sağlar”* olarak tanımlanmıştır (Binark, Löker, 2011, s.12).

Coleman’a göre

“Ağ tabanlı medya ve ağ tabanlı özelliğin en önemli özellikleri sanal mevcudiyet (dolayısıyla bir yerde olma duygusu) ve bununla yakından ilişkili olan birlikte mevcudiyet (dolayısıyla başkalarıyla birlikte olma duygusu) kavramlarıyla ilişkilidir” Schroeder’in Coleman’ı destekleyen ifadesine göre *“eğer mevcudiyet orada olma hissi ise, bu durumda birlikte mevcudiyet orada birlikte olma hissidir”* (Binark, Bayraktutan, 2008, s.21).

Yani sanallık kullanıcıların dijital özellikte olan bütün cihaz ve ortamlar ile ilişkisi ve sağladığı iletişim olarak kabul edilmektedir. Bunu bir örnek ile açıklamak gerekirse internet bağlantısı aracılığıyla yakınımızda olmayan bir kişiyle haberleşme, sohbet sağlanabilmekte ve görüntülü ve sesli etkileşim imkanı sunulmaktadır. Yeni medyanın özellikleri içerisinde yer alan sanallık ile kişiler/kullanıcılar sadece enformasyonu kabul eden/alan taraf değil aynı zamanda bu enformasyonun üretimini gerçekleştiren, dolaşıma sokan taraftır. Günümüzde “akıllı telefon” diye adlandırılan telefonlar ile haber değeri olan olayları video, ses kaydı, fotoğraf çekimi ile kayıt altına alınarak haber üretilebiliyor ve bu enformasyon diğer kullanıcılara ulaşması için dolaşıma sokulabiliyor.

2.4.6. Multimedya Biçimselliği

“Multimedya” kavramı için bilgisayar teknolojilerinin gelişimi ile birlikte kullanımı yaygınlaşmıştır demek doğru olacaktır. Kavramın ilk kullanıldığı yıllar ile günümüzde kullanılan anlamlarında gelişimi açısından farklılık görülmektedir. 1970’li yıllarda multimedya kavramı farklı ortamlarda bulunan yazı ve ses unsurlarının bir arada kullanılması ile birkaç slayt projektörü ile gerçekleşen basit sunumlara karşılık gelmekteydi. Günümüzde multimedya kavramına bakıldığında önceki yıllardan çok daha gelişmiş, farklı unsurları bünyesinde bulunduran bir terim olarak görülmektedir. Bugün multimedya kavramında olan görüntü, ses, yazılara zaman içerisinde video, animasyon, iki veya daha fazla veri arasında bağlantı sağlayabilen unsurlar katılmıştır. Böylelikle kavram içerisinde ses, yazı, görüntü, film gibi iletişim türlerini bünyesinde birlikte bulunduran bir platforma evrilmiştir.

Yeni medya özellikleri arasında kendisine yer bulan multimedya biçimselliği tek bir araç içerisinde göstergelerin, simge sistemlerinin, farklı iletişim ve veri türlerinin toplanmasıdır (Binark, 2007, s.21).

Multimedya biçimselliği, veri iletimi, kitle iletişimi, haberleşme gibi birbirinden farklı iletişim boyutları ile ses, metin, fotoğraf, sayısal veri gibi farklı veri türlerinin birlikte bulunmasıdır. Yeni medyanın ‘depolama kapasitesi’nin de son derece yüksek olması, kullanıcının seçici olmasına teşvikte bulunmaktadır. Bahsedilen iki özellik göz önüne alındığında geleneksel medyaya göre, yeni medya kullanım pratikleri ile iletişim sürecindeki zaman ve uzamın yeri ile iletişim biçimlerinin sil baştan şekillendiğini söylemek doğru olacaktır (Binark, 2007, s.22).

Sonuç olarak multimedya özelliği pek çok alanda yeni yaklaşımların benimsenmesine olanak sağlamıştır. Örneğin, kendini sürekli güncelleme imkanı olmayan, durağan ansiklopedileri, multimedya kavramının hayatımıza girmesiyle bir dönüşüm geçirmiştir. Artık bilgilere görüntülü, sesli, video olarak desteklenmiş şekilde erişim sağlanmaktadır. Bu da öğrenme istediğine olumlu katkıda bulunurken aynı zamanda bu süreci daha keyifli bir hale dönüştürüyor.

2.4.7. Kullanıcıların İçerik Üretim İmkani

Yukarıda tüm sayılan özellikle sayesinde kullanıcılar yeni medyada içerik üretebilme şansı bulmaktadırlar. Kullanıcıların içerik üretmesi bazen video paylaşım sitelerine yükledikleri amatör, profesyonel videolar olurken bazen sitelerde haber sitelerinin altına yaptıkları yorumlar olmakta bazen de sosyal mecralarda, forumlarda kendi deneyimlerini paylaşan yazılara kadar uzanmaktadır.

Kullanıcıların bu ortamlarda aktif birer içerik üreticileri haline gelmeleri bu türevli ortamların artmasını da beraberinde getirmektedir. Bugün YouTube, Facebook, Twitter kullanıcı tarafından üretilmiş içeriklerin dolaşım imkanı bulduğu popüler sosyal mecralar arasındadır. Yeni medya ortamındaki mecraların büyük çoğunluğunda kontrolün kullanıcı da olması, kullanıcıya büyük bir özgürlük sunmaktadır. Binark ve Löker'in ifade ettiği gibi içerik üretim, dağıtım, erişim ve yeniden kullanma şansı tanıyan bu dönüşüm ile kullanıcıların yaratıcılığını ve yeni medya okuryazarlığı ile ilgili becerilerinin geliştirmektedir. Bunun sonucu olarak bireylerin ifade özgürlüğünü arttırmakta ve zenginleştirmektedir. Bu özellik ile yeni medya okuryazarlığı bilgi ve becerisi, vatandaşların kamusal alan kabul edilen bu ortamlarda siyasal üretime katılabilmesi de son derece önemlidir (Binark, Löker, 2011, s.11).

Sonuç olarak yeni medya teknolojileri kullanıcıların birbirleri ile etkileşim içerisinde olmalarına olanak tanıyan, görüşlerini ifade etmelerini ve yaymalarının yolunu açan, üretim yapabildikleri ortamlar yaratmaktadır. Fakat bunlar ve daha birçok kullanıcıya sunulan olumlu özelliklerinin yanında madalyonun diğer yüzü de vardır ve oldukça büyük riskler barındırmaktadır.

2.5. YENİ MEDYADA OLANAKLAR VE RİSKLER

Yeni medya teknolojilerinin oluşturulup yaygınlık kazanması dönemlerine bakıldığında hayatımızı birçok açıdan kolaylaştırdığı görülmektedir. İnternet ile kişilerarası iletişim farklı bir boyut kazanmıştır. Ticari ilişkiler yürütürken yüz yüze olma zorunluluğu ortadan kalkmış,

süreç daha hızlı ilerlemeye başlamıştır. Bilgi edinirken ekstra hiçbir çaba harcanmasına gerek kalmadan bilgi önümüze sunulmaktadır. Bu olanaklarına rağmen bazı bireyler madalyonun diğer yüzünün daha hayati olduğunu düşünmekte ve bu teknolojilerin karşısında yer almaktadır. Olumsuz görüşlerin çokluğuna karşın inkar edilemez bir gerçek vardır ki; internet sunduğu olanaklar ve yaşamımızdaki aktif rolü ile dünyamızda teknolojik ve toplumsal bir dönüşüme sebep olmuştur. Bu dönüşüm ile iletişim, bilgi edinme yolu, eğlenme anlayışı ve hayatımızdaki birçok şeyi yeniden şekillenmiştir. Örneğin yüz yüze gerçekleştirilen konuşmalar şimdi internet sayesinde uzaktan gerçekleştirilmektedir. Yani toplumsal ilişkilerde fiziksel özelliklerin ön planda olduğu dönem önemini kaybetmeye başlamıştır.

Balcı'nın ifade ettiği üzere internet dolayısıyla oluşan ağ toplumu, bireylerde fiziksel, psikolojik, sosyolojik değişimler olmasına yol açmıştır. Ağ toplumunda var olan bireyler her gün hayatlarına giren yeni olanakları kucaklamaktadır (Balcı, 2011, s. 77-78). Örneğin artık e-devlet ile işlemlerini kolaylıkla internet üzerinden halledebilmekte, bir bilgi edinmek istendiğinde kütüphane yerine Google'den yazıp araştırmakta, bankadaki işleri için şubeye girmektense internet bankacılığı üzerinden işlemini gerçekleştirmektedir.

Dünyadaki bireyler bir konu hakkında bilgi, düşünce, fikirlerini yine bu teknoloji üzerinden kolaylıkla, bir eşik bekçisine takılmadan sunabilmektedir. İnternette var olan mecralara, sanal cemaatlere katılabilmekte normalde iletişim, etkileşim sağlama olanağı bulamayacağı kişilere ulaşmaktadır. Birey arzusu dışında herhangi bir görüntü, ses vermemekte, kendi kontrolündedir. Böylelikle kendine yeni bir sanal kimlik yaratmakta ve olumsuz özelliklerini karşı taraflardan saklayabilmektedir. Yeni medya teknolojilerinin burada bahsedilenin de ötesinde sunduğu birçok olanak sağlamaktadır.

Yeni medya teknolojilerinde madalyonun bir tarafı sunduğu olanaklar ise diğer yüzü yol açtığı riskler, tehlikelerdir. Yukarıda sayılan olanakların yanında yeni medya “sistem ve protokol olarak” hedeflediği kitleyi, göze çarpmadan ve kendi dijital rızası ile izlenebilir bir hale getirmekte fakat burada en can alıcı nokta bunu mutluluk ve özgürlük vaadi ile meşru kılabilmesidir. Birçok farklı niteliği bünyesinde barındıran yakınsamış yapısı yeni medya, bilgi üzerinde kurduğu denetimi çok uç bir noktaya taşımıştır (Manovich, 2006, s.71). Lyotard'ın ifade ettiği üzere yeni medya aracılığı ile yeniden ve yeniden yaratılan bilgi toplumundaki bilgiye biçilen rol sadece fonksiyonel bir meta değeri olması değil; iktidarın, sermayenin ayrıca

üretimin de temelindeki güç olmasındadır. Yeni medyaya yüklenen anlamların sadece teknolojik bir aygıt veya araç olarak sınırlanması geleceğe yönelik öngöründe çok büyük bir hata ve zaaftır. Çünkü yeni medyanın dikkatle tüm süreçleri incelendiğinde görülecektir ki bu teknoloji, teknolojik yenilikler sonucu oluşan bir moda veya akım olmaktan çok uzaktır. Yani yeni medya temeli 1960'lara dayanan projeksiyonu oldukça geniş “yakınsama projesi”nin adımları içerisinde yalnızca bir tanesidir (Lyotard, 1990, s.12).

Sonuç olarak yeni medya teknolojileri ile birlikte her şeyin metalaştırıldığı ve içeriğe dönüştürülme potansiyeline göre hayatların ele alındığı, programlarda insan yaşamının sunulup tüketildiği bir çağda yaşamaktayız. Bu paragrafta bahsedilenler aşağıdaki başlıklarda daha detaylı incelenecektir. Son olarak denilebilir ki yeni medyayı ele alırken sunduğu olanakları yanında “gerçek” gücünün ve gelecekteki etkisinin anlaşılması için madalyonun arka yüzü göz ardı edilmemelidir.

2.5.1. Yeni Medya Teknolojileri ve Risk Toplumu Kuramı

Yeni medya teknolojilerinde yaşanan gelişmeler insan yaşamını hemen her konuda kolaylaştırmaktadır. Fakat buradaki can alıcı nokta; sunulan gelişmelerin olumlu yanlarının yanında olumsuz taraflarının da var oluşudur. Yeni medya teknolojilerinin hayatımızda vazgeçilmez yere sahip oluşu bizi her geçen gün daha çok kendisine bağımlı hale getirmekte, bizi esir olmakta ve hayatımızın her noktasını etkilemektedir. Bunu haberlere yansıyan bir örnek ile gözler önüne sermek gerekirse;

“Cep telefonu bağımlılığı olarak adlandırılan 'nomofobi' hastalığına değinen Uzman Klinik Psikolog Efsun Tatar, "Hayatlarımız artık çok mutlu değil. Çok fazla doğayla iç içe değiliz. Bunların hepsi nomofobiye yol açabiliyor. Yalnızlık arttıkça nomofobi olasılığı artıyor. Araştırmalar bir insanın özgüvenin düşük olmasının nomofobiye sebep olduğunu söylüyor" dedi.”

(https://www.ntv.com.tr/saglik/ceptelesonubagimlilikinomofobiyuzundenmutludeligiz,kqwLY6Ewjku_jyBf8vP6uA)

Örnekte de görüldüğü gibi artık teknolojinin yol açtığı bağımlılık bir hastalık olarak hayatımıza girmektedir. Bu hastalığın tedavisi için dünyada birçok noktada klinikler faaliyete geçmiştir. Vaatleri arasında insanları sosyalleştirme bulunan yeni medya teknolojileri bireyleri bunun tam tersi yönde etkilemektedir. Ulrich Beck'in bir risk toplumunda yaşandığını ifade

etmesi üzerinden değerlendiresek bu teknolojilerin risk toplumu için yaratılan tehlikeler arasında en önemlilerinden bir olduğu rahatlıkla söylenebilmektedir.

Beck kuramında teknolojinin getirdiği güvenlik ve özgürlük ikilemine de değinmiştir. Bireyler sosyal medya mecralarını kullanırken birçok tehlike ile yüz yüze gelmektedir. Bunlar bazen bilgilerinin çalınması, bazen bağımlılık bazen de mahremiyetlerinin kolayca ihlal edilmesidir. Tam olarak bu noktada Beck, risk toplumu kuramında teknoloji ve bilim alanındaki hızlı gelişimden kaynaklanan tehditlerin, tehlikelerin bilincinde olması gerektiğinin altını çizmektedir (Çuhacı, 2004, s.54). Yeni medyada kilit noktalardan biri iletişimin devamlı olması, etkileşimin sürekli artmasıdır. Debord'un *“gösteri uykunun bekçidir”* şeklindeki ifadesi aslında günümüzde içerisinde bulunduğumuz noktayı net bir şekilde gözler önüne sermektedir (Debord, 2006, s.38). Teknolojik bir altyapıya sahip yeni medya bizi hem kontrol etmekte hem de istediği yöne doğru gitmemizi sağlayarak bizi yönlendirmektedir. Bu nokta da yeni medyanın özgürce düşünceleri ifade etme imkanı sunduğu ve güvenilir olma özelliklerinin bir yanısıra olduğu, Beck'in kuramında yer verdiği özgürlük ve güvenlik sorununun altını çizmesinin haklılığı gözler önüne serilmiş olmaktadır. Çakır'ın internetin sunduğu özgürlük hakkında ifade ettiği gibi internet hem özgürlüğü hem tutsaklığı aynı anda sunmaktadır. İletişim yağmurları, iletişim bombardımanı bireyleri şaşkına dönüştürmektedir. O kadar içerik arasından hangisini okuyacağını, neye odaklanıp bakacağını şaşırarak birey saatlerini ekrana kilitlenmiş bir şekilde geçirmektedir. Bireyler gün içerisinde saatlerini dünyadan kopmuş bir biçimde internette dolaşmakta buradaki enformasyonların esiri haline gelmektedirler (Çakır, 2015, s.41).

Ulrich Beck'in risk toplumu kuramında yer verdiği esas noktalardan biri de küreselleşmedir. Beck'e göre risklerin güç kazanmasında esas rol küreselleşmeye aittir. Tehlikeler küreselleşme faktörü dolayısıyla genele yayılmakta ve dünyadaki bütün bireylerin bir sorunu haline dönüşmektedir. Bir ülkede yaşanan bir sorun kendi sınırlarını aşarak tüm bireylerin sorunu haline gelmektedir. Barnett'in ifade ettiği üzere yeni medya teknolojileri adı altında akıllı cep telefonlarının hayatımıza girmesi, bilgisayar, telekomünikasyon ve medyada görülen ve giderek artan yöndeşme ile küreselleşen dünyada her eve her bilginin girebilmesini sağlamıştır (Barnett, 2002, s.97). Yeni medya teknolojilerin üretimini yapan kişilerin fikir ve düşünceleri bu teknolojiye sahip her kişiye ulaşmasına olanak tanımaktadır. Bu da her düşüncenin özgürce yer almasının tam tersi bir etki yaparak bilginin, haberin yani tüm bu teknoloji üzerinden ulaşan verilerin tek bir şekilde dağıtımına sebep olmaktadır. Yani medya

çoksesliliğe değil tek sesliliğe olanak tanıyarak bilginin kontrolünü elinde tutmaktadır. Bu noktada denilebilir ki Beck'in küreselleşmeye olumsuz bir rol biçmesi yeni medya üzerinden değerlendirildiğinde oldukça haklı tarafları söz konusudur.

Sonuç olarak yeni medyanın “yeni” olarak tanımlanmasında dijitallik, hipermetinsellik, etkileşimlilik ve sanallık gibi özellikleri içerisinde barındırmasından kaynaklanmaktadır. Bu özellikler ile yeni medya; bu teknolojiye sahip bireyleri ve toplumları yönlendirme, kontrolü altına alma ve kendi istediği doğrultuda etkileme gücünü elinde tutmaktadır. İçinde bulunulan yüzyılın en önemli ekonomik gücü olan yeni medya ile artık “görmeden inanmam” deyişi geçerliliğini kaybetmiştir. Neye, kime inanacağımız tamamen yeni medya yönetenleri tarafından seçilmekte ve önümüze sunulmaktadır. İleriki yıllarda da yeni medya gelişerek hayatımızda yer almaya devam edecektir. Bu noktadaki asıl sorun bireylerin neye, kime nasıl inanacağıdır (Yengin, 2012, s.131). Beck geçmişte insanların karşılaştığı tehdit ve tehlikelerin doğal oluşuna karşın günümüzde yüzleşmek durumunda kaldığımız risklerin çağımızı diğer dönemlerden ayıran en önemli özellik olduğunu düşünmektedir. Günümüzde riskler bizzat insan emeğinin yani teknolojinin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Beck ve Giddens tarafından “üretmiş belirsizlikler” olarak adlandırılan bu kavramsallaştırmaya göre; günümüzde bilimsel, teknolojik çalışmalar yalnızca laboratuvar ortamında gerçekleşen deney ve testler ile yetinmemekte; tüm dünyayı bir laboratuvar haline dönüştürmektedir (Giddens, 1998, s.28). Yeni medyada sunduğu olanaklar yanında bizzat insan emeği ile üretilmiş hayatımız birçok noktada zora sokan riskler barındırmaktadır.

2.5.1.1. Yeni İletişim Teknolojileri ile Gözetim ve Mahremiyet

Toplumlar yeni iletişim teknolojileri ve küreselleşme kavramlarının hayatımıza girmesi ile çok büyük bir değişime tanık olmuşlardır. Yeni iletişim teknolojilerindeki hızlı değişimler ile bilgi, zaman ve mekan engeline takılmaksızın dünyanın herhangi bir yerinde eş zamanlı dolaşım mümkün hale gelmiştir. Bu özellik ile birlikte bilginin güvenilirliği tehlikeye girmiş ve kişisel mahremiyetin yok olduğu eleştirileri ile karşı karşıya kalınmıştır (Okmeydan, 2017, s.350). Yeni iletişim teknolojisine sahip cihazların ağlar yardımıyla kapasitesi artmıştır. Böylelikle “enformatik gözetim araçları” çeşitlilik göstermeye başlamıştır (Dolgun, 2015, s.165). Bu noktada gözetim kavramının kısaca tanımlaması yapılması gerekmektedir. Gözetim, birtakım grupların seçtikleri belirli grupların davranışlarını engelleme amacı güderek verileri toplama, biriktirme, toplanan verileri analiz etme, değerlendirme yoluyla fiziksel, ideolojik

şiddeti bünyesinde bulunduran ve belirli kitleyi kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmeye ve etkilemeye çalışan bir süreçtir (Almer, Fuchs, Kreilinge, Sevignani, 2014, s.54-55). Yeni medya teknolojilerinin iki farklı tarafı vardır. Bir taraftan bireylerin hayatlarında büyük kolaylıklar sağlarken diğer taraftan sağladıkları bu kolay yaşam tarzının da yardımı ile dünyanın herhangi bir yerinde olan bireyi gözetim altına alabilmektedir (Güven, 2007, s.100). Yani Laughey'in ifade ettiği gibi "*Enformasyon Toplumu*" tezi artık "*Gözetim Toplumu*" tezine evrilmiştir (Laughey, 2010, s.105). Yani yeni medya teknolojisi ile hayatımıza giren yenilikler bize olumlu yenilikler yaşatmanın yanı sıra köklü dönüşümleri de reddedilemez bir şekilde hayatımıza sokmaktadır. Enformasyon toplumunda atılan adımlar, bilginin kullanım yolu devletlerin ve şirketlerin toplumu gözetlediği bir topluma dönüştürmüştür.

Gözetim birçok nedene bağlı gerçekleştirilmektedir. Bunlar arasında en tehlikeli nedenlerden biri küresel enformasyon şirketlerinin ticari bir amaç güderek yapmalarıdır. Gerçekleştirilen gözetim verileri hem devlete hem de diğer şirketlere satıldığı için çok karlı bir alandır. Burada en can alıcı nokta kullanıcılar gözetlendiklerinin farkında bile değildir (Çakır, 2015, s.37). Bu da kullanıcı bu risklere karşı tamamen korumasız bırakılmaktadır. Kullanıcılar yeni medya teknolojilerini kullandıkları her an silinmesi mümkün olmayan izler bırakmakta ve bu şirketler bu izleri takip edip ondan kar elde etmektedir.

Kitle iletişim araçları ve yeni medya teknolojileri var oldukları dönemlerde farklı yollarla da olsa mutlaka kitleyi gözetlemiştir. Bir örnek vermek gerekirse, Dan Laughey bu araçlar arasından televizyonu ele almıştır. Laughey televizyonun ürettiği açık söylemsel biçimler ile denetim ve gözetleme imkanını elinde bulundurduğunu ifade etmektedir. Bunu nasıl yapıyor sorusuna ise verdiği cevap şu şekildedir: televizyon 'söylem gücü' ile istediği bilgileri doğru, istemediklerini ise yanlış olarak kişilerin kafasında sınıflandırmaktadır. Bu gözetlenen toplumda yapılan diğer şey ise 'ayartma' ve 'ayırma'dır. Yani bu toplumda tek sahip olduğumuz şey bilgi/enformasyon değil, güçlülerin diğerleri üzerinde çıkarlarını destekleyen-enforme eden- bir enformasyon söylemidir (Laughey, 2010, s.114-115).

Lyon'un ifade ettiği gibi gözetleme, belirli bir kitle hakkında onları etkilemek veya idare etmek amacı ile kişi tarafından paylaşılmış ya da paylaşılmamış tüm kişisel verilerin toplanma ve işleme sürecidir (Lyon, 2006, s.12-13). Yeni medya teknolojilerinin hayatımıza girmesi ile rahatlıkla söylenebilir ki bu teknolojiler en önemli gözetleme araçlarıdır. Lyon'un da altını çizdiği gibi "*Gözetlenen toplumun yükselişi, bütünüyle kaybolan bedenlerle ilgilidir*".Sanal

dünyaya adım atmamız ile birlikte bedenler ortadan kalkmıştır. İnternette bedenler sembollere dönüşmüştür. Bu sorunun hayatımıza girmesi modernite ile birlikte olmuştur. Zaman mekan farkının ortadan kalması ile yaşama ve algıya şeklimiz değişmiştir. Telefon, bilgisayar, internet, e-posta, kredi kartı gibi teknolojik araçlar ortak bir noktada buluşup iletişim kurma zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır. Bireylerin kişisel verileri, özel hayatları bu araçlara aktardıkça sınırlar belirsizleşmiştir (Lyon, 2006, s.33-35-37). Sonuç olarak kişiler telefonlarına yükledikleri uygulamalar için kabul ettikleri koşulları okumadan bu sanal dünyanın içerisine dalmaktadır. Bu da şirketlere farkında olmadan kendilerini gözetleme, verilerini depolama ve her adımını takip etme şansı sunmaktadır. Hatta internette bireylerin karşılaştıkları reklamların birçoğu ilgi alanlarına göre şekillenmektedir. Bunun nedeni de şirketlerin bireyleri internet mecraları üzerinden yakın takip içerisine alması ve tüketmesi için ilgi alanına göre reklamlarla buluşturmasıdır.

Gözetimin maliyeti gün geçtikçe ucuzlamaktadır. Bu dönüşüm ile birlikte bireylerin kişisel verileri rastgele izlenmeye başlamıştır. Gözetleyenler şirketler olduğu gibi kendimizi yakın hissettiğimiz kurumlarda olabilmektedir. Çalıştığımız şirket/şirketler veya devlet gözetleyenler listesinde yer alabilir. Bugün gözetleyen bir güç olarak bir liste yapılsa ABD listenin en başında yer alması beklenecektir (Angwin,2014, s. 4). Yeni medya teknolojileri ile yapılan gözetim şekli de dönüşüm geçirmektedir. İnternet gözetim amaçlı sosyal yapı üzerine binlerce gizli ve kimliksiz göz ekler. Her kullanıcının internet üzerindeki adımı farklı gerekçelerle izlenir. Yeni Poster'in da ifade ettiği üzere bu durum, *“duvarsız, penceresiz, kulesiz ve gardiyansız bir izleme sistemi”* meydana getirir. ‘Öteki’ sürekli olarak kendini yakından izleyen bakışlar altındadır ve görülür. Fakat gözetleyen görülmemektedir. Sonuç olarak “Orwellian” bir durum söz konusudur (Orel, 2012, s.93).

Sonuç olarak cep telefonu kullanıyor, bir kredi kartına sahip olan hatta kimlik kartına sahipseniz, bir sosyal mecrada –Facebook, Twitter gibi- hesabı bulunan bireyler hatta evden dışarı adım atıp okula, işe gidiyor ve araba kullanıyorsanız gözetleniyorsunuz demektir. Cep telefonundan attığınız her adım belirlidir. Sizi izleme gücünü elinde bulunduran bir kişi sizin nerede olduğunu biliyordur. Hatta e-mailleriniz taranarak kişiselleştirilmiş reklam analizlerinde kullanılabilir. Bir kredi kartına sahipseniz aldığımız ürünler ve sizin tüketim alışkanlıklarınız, beğendiğiniz ürünler merceğe altında demektir. Buradan çıkarılan sonuçlar sizin internette karşılaşacağınız reklamlar için veri olarak kullanılmaktadır (Gilliom, Monahan, 2012, s.1-2). Yani risk toplumuna yaşarken aynı zamanda gözetlenen bir toplumda

yaşamaktayız. Hayatta karşımıza çıkan riskler her zaman fiziksel şiddet içerikli olmak zorunda değildir. Her adımımızın izleniyor olması bunun özellikle de yeni medya teknolojileri yolu ile yapılıyor olması bu teknolojiye yaklaşırken biraz daha eleştirel yaklaşmanın önemini ortaya koymaktadır.

Yeni medya teknolojilerinin gelişimi ile mahremiyet kavramında da değişimler yaşanmıştır. Mahremiyetin Altman'ın tanımlamasıyla, bir bireyin kendisi ya da grubuna ulaşılması konusunda seçici kontrolüdür (Yüksel, 2003, s. 75-107) Tanımda iki nokta ön plana çıkmaktadır. Birey hem kendisi hakkındaki bilgi konusunda hem de sosyal etkileşimi üzerindeki hakimiyeti bağlamında bir seçim hakkı istemektedir. Turgay ve Akan tarafından Çalışma Grup Raporunda mahremiyet, *“kişinin kendine ait olan, üçüncü şahıslarca öğrenildiğinde maddi veya manevi zarara yol açmayan, yine de kişiye özel kalıp kalmayacağına kişinin kendisinin karar verdiği bilgilerle ilgili mahremiyet”* olarak tanımlanmıştır (Çelikoğlu, 2008, s.18). Birçok farklı mahremiyet tanımı yapılmaktadır. Bütün tanımlamalarda ortak nokta kişinin kendisi hakkında bilgileri paylaşma ya da gizleme kararına yalnızca kendisinin vermesi gerektiğidir. Aynı zamanda bilgiler paylaşılsa bile bir bireyin gözetlenerek hakkında bilgi toplanması da mahremiyetin ihlalini gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Mahremiyet kavramı dönemler içerisinde farklı anlamlara karşılık gelmektedir. Anlamdaki değişimin nedenleri arasında bilgi ve medya teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, televizyon, internet, medya ve bu araçların hayatımıza soktuğu gözetleme hali, toplumda sosyal ve kültürel anlamda yaşanan değişim ve gelişmeler, eğitim seviyesindeki yükselme ile paralel daha açık ve özgür bireylerin oluşturduğu toplum yapısı gibi birçok neden sıralanabilir (Çelikoğlu, 2008, s.24). Günümüzde yukarıda sayılan birçok aşamanın hayatımızda getirdiği değişimler sonucunda mahremiyet olgusuna bakış açımızda büyük bir değişim görülmektedir. Özellikle yeni medya teknolojileri ile toplumların yaşadığı dönüşüm mahremiyeti geliştirmekten ziyade sürekli ihlal edilen ve bu sebeple bireyleri tehlikeye atan bir hal almıştır.

Mahremiyet insanların iletişim kurduğu, etkileşim içerisinde bulunduğu tüm ortamlarda gündemde olan önemi bir kavramdır. Pekman mahremiyetin geleceği konusunda bulunduğu öngöründe sadece ahlak değil aynı zamanda bir teknoloji sorunu haline geleceğinin altını çizmiştir (Akt. Güven ve Kovanlıkaya, 2008, s.481). Gerçekten de internet, yeni medya teknolojilerindeki gelişim mahremiyeti temelinden sarsmıştır. Geleneksel medya araçlarının en önemli kitle iletişim yolu olduğu dönemden internet ile tanışılmasına kadar olan dönemde mahrem alanın ifşası gerçekleşmiştir denilebilir. Fakat asıl dönüşüm bilgisayar, internet ve son

olarak yeni medya araçları ile gerçekleşmiştir. Bireylerin özel hayatları kamusallaşmış ve her teknolojik gelişim ile mahremiyet daha büyük bir risk altına girmiştir

Teknolojinin hayatımıza getirdiği kolaylıklar; alışveriş sırasında sağladığı kolaylıklar, bankacılık işlemlerinin uzaktan halledilebilmesi, kurduğumuz bireysel ve toplumsal iletişimin dijital bir boyut kazanması ve aynı zamanda tüm bunları yaparken sağladığı inanılmaz hız sayılabilir. Bütün bunları bilgisayar ekranı veya akıllı telefonların ekranından halledilebilir olması aslında insanları özgür hissettirmekte, aslında bu sanal ortam insanların kendi bilgilerini sorgulamadan bu dijital dünyaya aktarmasını sağlamaktadır. Bu dijital dünyaya adım atan ve bir varlık oluşturan birey özgürlük illüzyonu içerisinde mahremiyeti neredeyse yok olarak hapsolmaktadır. Buraya aktardığı bilgiler ev adresi, iş telefonu gibi yüzeysel bilgilerin yanında sosyal hayatında çevresindeki insanlarla paylaşmayacak kadar özel bulduğu görüntü ve sesleri de içermektedir. Yeni medya teknolojileri hem devlet tarafından hem de şirketler tarafından bireylerin gözetlendiği bir dünya olduğu düşünüldüğünde kendi mahremiyetlerini kimlere açtıkları daha net anlaşılacaktır. Birey koyduğu şifreler ya da gizli profile sahip olması ile güvende olduğunu düşünürken aslında bu sanal dünyada attığı her adım veri tabanlarına kaydolmaktadır. Özellikle de yeni medya teknolojisinin sunduğu mecralarda oluşturulan içerikler bireye sonradan geri döndüremeyeceği zararlara yol açmaktadır. Bu sosyal mecraların aslında para kazanmak amacı güden şirketler olduğu unutulmamalı ve bu dijital dünya içerisinde adım atarken dikkat edilmelidir. Balakrishan'ın ifade ettiği gibi sosyal medya şirketlerinin en önemli geliri reklamlardan kazandıklarıdır. Örneğin Facebook, 2016 yılının son çeyreğindeki verilere göre reklam geliri 6.82 milyar doları bulmaktadır (Balakrishman, 2016). Sonuç olarak bir Beck'in risk toplumuna yol açan nedenler arasında teknolojinin bilinçsizce ve sınırsız kullanımına önem vermiştir. Gerçekten de bireyin yeni medya teknolojilerine bu kadar bilinçsiz ve güven ile yaklaşması sonuçlarını gözetlenerek, mahremiyetinin yok olma noktasına gelerek ödemektedir. Teknolojinin hayatımıza kolaylıklar yarattığı göz ardı edilmemelidir. Fakat aynı zamanda bireyleri hapsediği sanal dünyadan kurtularak, sadece içerik tüketme değil sosyal yaşama ağırlık vererek üretim içerisinde olunmalıdır. Çünkü bugün riskler doğa ya da dış çevreden kaynaklı değil bizzat insan eliyle oluşturulmaktadır.

2.5.1.2. Yapay Zekâ Teknolojisinin Yarattığı Riskler

Yapay zekâ günümüzde en çok tartışılan, görüş bildirilen konular arasında yerini almaktadır. Yapay zekânın bu kadar sık gündeme gelmesinin sebebi sürekli bu teknolojiye gelişmelerin yaşanmasıdır. Yapay zekâ birçok farklı düşünür tarafından tanımlanmaktadır.

Halton'a göre yapay zekâ, insan zekâsına benzetilmek istenen ve bu amaçla donatılan bilgisayarlardır (Halton, 1991, s.7). Coppin' göre ise yapay zeka, tıpkı bir insanda olduğu gibi “akıllı” ve bir mantık çerçevesinde davranışlar ortaya koyan, aldığı kararları bir mantık çerçevesinde şekillendiren makine sistemleri ve geliştirilen bu sistemler hakkındaki çalışmalardır (Coppin, 2004, s.4). Yani tanımlardan da anlaşıldığı gibi yapay zeka teknolojisinde yapılan çabaların amacı insan zekası ile yapılan davranışların, düşüncelerindeki mantığın makine sistemleri tarafından taklit edilmesi çabasıdır.

Günümüzde yapay zekaya olumlu bakanların yanında olumsuz görüşe sahip olan birçok kişi bulunmaktadır. Teknolojik gelişmeler, yapay zeka insanların; bazı meslek gruplarının işini hafifletse de sürekli kendini geliştiren yapısı sayesinde insanlara bir rakip, bir risk olduğu göz ardı edilmemelidir. Teknolojik gelişmelere iyimser yaklaşanlar sadece madalyonun bir yüzünü görmektedir. Tekno-iyimserlik olarak adlandırılan bu gruptaki düşünüler “*teknolojik gelişmenin bir sonucu olarak ortaya çıkabilecek olan belirsizliğin ve şüphenin*” gerçeği içermediğini ve kurgusal bir senaryo olduğunu ileri sürerek göz ardı etmektedirler (Hjorliefsson, Arnason ve Schei, 2008, s.377-394). Tekno-iyimser yaklaşımda teknolojik gelişimin topluma sağladığı maddi ve manevi kazanımlar göz önünde bulundurularak bunun yanında teknolojik ilerlemenin yol açabileceği risk ve tehlikelerin kabul edilmesi gerektiği çünkü kazanımların risklerin yanında çok daha büyük olduğu ileri sürülmektedir (Hazlett, Molden ve Sackett, 2011, s.74-96). Yani sonuç olarak teknolojik gelişmeler diğer tüm yeni buluş ve gelişmelerde olduğu gibi içerisinde riskler barındırmaktadır. Fakat sağladığı fayda riskine oranla çok daha fazla olduğu için bu risklerin göz ardı edilmesi gerektiği yönünde düşüncelerini dile getirmektedirler. Bugün yaşanan yapay zeka teknolojisindeki gelişmeler göz önüne alındığında bu risklerin öyle kolayca göz ardı edilebilecek riskler olmadığı görülmektedir. Sürekli kendini geliştiren yapısı sayesinde insanlığın önüne geçerek hayati riskler barındırmaktadır.

Tekno-iyimserliğin tam karşısında yer alan görüşler tekno-kötümser yaklaşım içerisinde düşüncelerini sunmaktadırlar. Bu düşünceye göre teknolojik gelişmelerin yeterince hayatımızda risk ve güvenlik sorununa sebep olmakta ve ileride karşılaşacağımız birçok sorunun altyapısı bu teknolojilere dayanmaktadır. Bu sebeple daha fazla yapay zeka teknolojisinin yaratacağı belirsizlik ve tehlikeye uzak durulması gerektiğinin altını çizmektedirler (Slovic, 1987, s.280-285). Teknolojik gelişmelere olumsuz yaklaşan bu bakış açısına göre, bireylere yaşamlarında kendi yapmaları gereken işler hakkında kolaylıklar

sağlanarak onları sürekli bir tüketime yönlendirmektedir. Sonrasında da bu dünyanın içerisine hapsederek bağımlı hale dönüştürmektedir (Kabakçı ve Odabaşı, 2004, s.19-28). Yapay zeka da insanların yapması gereken ağır işleri alarak hızlandırmak gibi olumlu özelliğinin yanında bazen akıllı telefonlarda sunduğu uygulamalar, bazen bir sonraki bölümde incelenecek olan Black Mirror dizisinde görüleceği gibi tamamen insanların özelliği olan ‘akıllı olma’ yetisini kullanarak insanların önüne geçmekte ve onlar için risk olmaktadır. Risk toplumunda belirsizliğin toplumu olduğunu belirtmiştir. Yapay zeka teknolojisi de bu belirsizlik içerisinde yer almaktadır. Bunu bir örnek ile açıklamak gerekirse; Facebook şirketi tarafından yürütülen yapay zeka çalışmalarında Chatbotlar’ın sohbet ederken bir süre sonra konuşmalarını sürdürdükleri İngilizceyi konuşmayı bıraktıkları ve insanların anlamadıkları ‘saçma’ diye nitelendirilen bir şeyler söyledikleri fark edilmiştir. Yapay zeka çalışmalarının yetersiz kaldığını ve Chatbotlar’ın bozulduğu düşünülürken gerçek ortaya çıkmıştır. Chatbotlar kendileri için yeni bir dil geliştirmiş ve onu konuşmaktadırlar. Facebook bir şaşırtıcı ve korkutucu olay sonunda robotların fişini çekmiştir. (<https://seotech.com.tr/yapay-zeka-hakkinda-kokutan-7-olay/>) Yapay zekaya sürekli kendini geliştirme becerisine sahiptir. Buradan da görüldüğü gibi yine bir risk bizzat insan tarafından ortaya çıkarılmaktadır. Şu an için robotların dünyayı ele geçireceğini savunanlar ütopyik gözükebilir fakat yapay zekanın yol açabileceği tek risk bu değildir. İnsanlara ihtiyaç kalmayan ve insan zekasının robot zekasına yetişemeyeceği bir döneme doğru ilerlemekteyiz. Bir başka örnek de yapay zekanın en iyi Dota 2 oyuncusunu yenmesi gösterilebilir. Yapay zeka daha önce de satranç benzeri oyunlarda oyuncuları yenmiştir. Fakat komplike bir oyun olan Dota oyununda ‘en iyi’ oyuncuyu mağlup etmesi yapay zekaya olumlu yaklaşılmaması gerektiğini gösteren bir veri olarak gösterilmektedir. (<https://seotech.com.tr/yapay-zeka-hakkinda-kokutan-7-olay/>) Sonuç olarak yapay zeka teknoloji hafife alınmaması gereken riskler barındırmaktadır. Risk toplumunda var olan her yeni gelişmenin barındırdığı yan etiklerinin bireylere açıklanmaması veya manipüle edilmesi sonucunda birey tehlike ile karşı karşıya gelmek zorunda kaldığında yüzleşmektedir. Yapay zeka ile donatılmış akıllı telefonlardaki uygulamalar ve robotlar tıpkı insan gibi düşünme yetisi kazanmakta ve kendi kararlarını verebilme özgürlüğüne sahip olmaya başlamaktadır. Nerede ne yapacağını bilen ve kendi geleceği neler istediğinin farkına vararak buna yönelik mantıklı çözümler üretecek seviyeye geldiğinde insanları manipüle etmesi ya da daha büyük tehlikeleri insanların karşısına çıkarması olasıdır. İnternet teknolojisinin olumlu taraflarından

biri olan araştırma ve bilgi edinme fonksiyonları birey tarafından doğru kullanıldığında bilinçli ve ne ile karşı karşıya olduğunun ya da ileride neler beklediğinin anlaşılmasını sağlayabilir.

2.5.1.3. Yeni Medya Manipülasyon ve Ötekileştirme

Yeni medya teknolojileri bir yandan bireyin hayatında başat rol oynarken bir yandan da getirdiği sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Yeni medya düşüncelerin ifade edildiği bir alan olmakla birlikte bilgilerin kötüye kullanılabilme ihtimali ya da bir bilginin içeriğinde değişim yapılarak sunulma imkanı ile donatıldığı bir teknolojidir. İktidarlar ve günümüzde şirketler tarafında özellikle sosyal medyada toplumu ilgilendiren, ilgilendirilmesi istenilen ya da gündem dışı kalması istenilen bilgilerin sunulmuş şekli bireylerin o konuya bakışını değiştirmektedir. Sosyal medyada bir süzgeçten geçerek sunulma zorunluluğu olmayan içeriklerin çokluğu bilgi kirliliğine ve doğru bilginin içerisinden seçilmesinin zorluğuna sebep olmaktadır.

Schiller'in ifade ettiği üzere “manipülasyonun olabildiğince etkili olabilmesi, varlığına delalet eden unsurların ortalarda gözükmemesiyle mümkündür. Manipüle edilen şahıs, olayların tabii mecrasında aktığına inanırsa manipülasyon başarılı olmuş demektir. Kısacası, manipülasyon yanlış bir realiteye gereksinim duyar, bu yanlış realitenin işlevi manipülasyonun varlığını sürekli olarak inkar etmektir” (Schiller, 1993, s.23). Bugün risk toplumunda da işler bu şekilde yürümektedir. Bir riskin sonuçları gizlenmektedir. Yanlış bir bilgi üzerine kurulu teknolojik yenilikler sunulmuş şekline bakıldığında yalnızca fayda getirecekken zamanla *gerçek* kendini göstermektedir. Baudrillard'ın gerçek hakkında ifade ettiklerine bakıldığında; gerçek; gösterge, imgeler ve simülakra boyun eğdiği ya da manipülasyon edilerek değişikliğe uğratıldığı bir dünyada yaşamaktayız. Böyle bir yalan dünyada yaşamamıza sebep olan medya araçları ve son zamanlarda yeni medya teknolojileri, bu manipülatif içerikleri oluştururken teknolojiye yararlanmaktadır (Baudrillard, 2005, s.67). Günümüzde bir haberin, bilginin öğrenilme yayılma oranı göz önüne alındığında yeni medya teknolojilerinin rolünün önemi daha net anlaşılmaktadır. Risk toplumunda bireyler güvensiz ve tedirgin bir durumdadır. Kendi başlarının çaresine bakmak zorunda oldukları bir toplum yapısına sahip olan risk toplumunda tehlikelerden ne kadar habersiz olurlarsa ya da yenilik hakkında edindikleri bilgi ne kadar olumlu kısma odaklanmış olursa gelecek yeniliği o kadar kolay özümsemektedirler. Fakat bu daha sonra ilgilenebileceği gereken daha büyük tehlikelere neden olmaktadır. Bunu daha iyi ifade edebilmek için Wright Mills'in ifadelerinde görebilmekteyiz. Mills, bireylere, toplumlara, kitlelere ulaşma şansı yüksek olan araçlar yoluyla bireye bir öz kişilik verildiğini ifade

etmektedir. Bireye kim olmaları gerektiği, nasıl olmaları gerektiğini söylemekte ve yeni bir öz kişilik yaratılmasa bile bireyin rahatlamasını sağlayarak bir kaçış şansı sağlamaktadır (Mills,1974, s.400). Yeni söylenebilir ki yeni medya teknolojileri yoluyla sunulan bilgiler ile yeni bir riski de içinde barındıran yeniliğe nasıl bakması gerektiği, kabul edip etmemesi gerektiği ya da tehlike barındırıp barındırmadığı şeklinde görüşlerini şekillendirmektedir. Yani bireyler gerçek, içinde bulunulan dünya yerine; otorite sahipleri, yeni medya teknolojisi şirketleri tarafından sunulan dünyayı yaşamaktadır. Sonuç olarak Herman ve Chomsky'nin de ifade ettiği gibi “Medya nesnel gerçekliği göstermez, medyanın objektifliği kağıt üzerindedir, gerçekte mevcut değildir” (Herman, Chomsky, 2006, s.406).

Ayrıca yeni medya teknolojilerinde bilgilerin dezenformasyonu ile bir bireyin, grubun, dinin ötekileştirilmesi de mümkündür. Yeni medyada yer alan bireyler ifade özgürlüğü adı altında istediğini yazmakta ve böylelikle düşüncesi, görüşü, görünüşü ve daha birçok özelliği daha az kabul edilen birey ve gruplar toplumun dışına itilmekte yani ötekileştirilmektedir. Ötekileşme tanımına baktığımızda;

“kimliklerin, toplumsal süreçlerin sonunda ortaya çıkmış, inşa edilmiş, kurulmuş, karakterlerini görmezden gelerek, bir toplumsal gruba ait farklı bir özelliğin, sadece bu gruba özgü bu grubun tüm bireylerince paylaşılan doğal, içkin, kalıcı, değişmez bir öz teşkil ettiği iddiasını tartışmaz bir gerçek olarak kabul eder”
(Yılmaz, 2010, s.2).

Yeni medya teknolojileri ötekileştirmenin sık sık yapıldığı ve dışlanmanın pekiştirildiği mecraları içerisinde barındırmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse bir sosyal medya paylaşımı altına yapılan yorumlar, kişinin varlığını, dinini, kimliğini, görünüşünü acımasızca eleştirmenin ötesine giderek bireyi dışlamakta ve toplumdaki ‘biz’ içerisinde almayarak ötekileştirmektedir. Medya bir yandan ötekileştirmeyi pekiştirirken bir yandan da şiddet ve saldırganlığa katkıda bulunur. Olayları sunuş şekli itibariyle var olan gerçekliği yeniden inşa etmekte ve kendi gerçeğini bireylere aktarmaktadır. Bireylerin eleştirel süzgeçten geçirerek ve metinde yer alan manipülasyon öğelerini çözümleyerek okuması durumunda sunulan içerik bir gerçek olarak kanıksanarak bireyde istenilen yönde görüş oluşturulmaktadır. Yeni medya teknolojilerinde ‘ötekilere’ ait bazı görüntüleri bireylerin zihinlerinde konumlandırmakta ve anlam şemaları oluşturmaktadır. Sonuç olarak bu mecralarda sadece bilgilerin, içeriklerin bireylere sunulduğu bir yer değil ayrıca kimliklerin yeniden tanımlandığı ya da inşa edildiği, kimin öteki olduğuna karar verildiği yerdir (Uluç, 2009, s.124-125).

2.5.1.4. Yeni Medyada Sunulan Benlik

Benlik Dökmen tarafından “Ben’i diğeri’nden ya da diğeri’nden ayıran her türlü özellik ve süreç benlik olarak nitelendirilir” (Dökmen, 2010, s.169) şeklinde tanımlanmıştır. Goffman bireylerin etrafında başka bireylerin olduğu zaman eylemlerinin bir iç kontrolden geçerek uygulandığını ifade etmiştir. Birey başkaları ile etkileşime girerken her ortamda farklı performanslar sergilemektedir. Yani benliğimizi sunarken her rol için farklı bir performans sunmaktayız. Bu performansları sergilediğimiz toplumsal yaşam ise aslında bizim sahnemizdir. Benliğini sunan bireyin ana amacı sergilediği rolü ile karşı tarafta arzu ettiği etkiyi bırakmaktır. Temel nokta ise etkileşime girdiği izleyici tarafından sergilediği benliğin aslında gerçek bir karakter olduğu konusunda şüpheye düşmemesini, inanmasını ister (Goffman, 2009, s.65-66). Sonuç olarak Soncu’nun ifade ettiği gibi Goffman’a göre bireyler hayatları boyunca etkileşime girdikleri diğer tüm bireylere benimsedikleri ve uygun gördükleri roller çerçevesinde performans sergilemektedirler. Farklı ortamlarda –iş yaşamı, gündelik yaşam, özel hayat- bu sayede benlikler ortaya koymakta ve diğer bireylerden onay beklemektedir. Toplumsal varlık olan bireyler toplumda kendilerini bu şekilde var etmektedir (Soncu, 2016, s.228).

Yeni medya teknolojilerinin hayatımıza girmesi ile bireyin de kendini sunum şeklinde değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle akıllı telefon ile hayatımıza giren sosyal medyada anında fotoğraf çekme ile benlik sunumu sanal ortamlara taşınarak sanal bir nitelik de kazanmıştır denilebilir. Bunun doğal bir sonucu olarak sosyal medyada da kullanıcılar tarafından bir benlik oluşturma ve bu mecralardan sunma çabası içerisine girilmiştir. Sosyal yaşam içerisinde de benlik sunumu devam etmektedir fakat sosyal medya sayesinde benlik sunumunun niteliğinde bir değişim yaşanmıştır: bireyler diğer insanlara göre kendi benlikleri üretmeye başlamış, gerektiği zaman da değiştirerek ortaya koymaktadır (Ager, 2011, s.181).

Sosyal medyanın sanal olma özelliği ile insanlar gerçek yaşamlarında rahatsız oldukları bazı özelliklerini bu dünyanın dışarısında bırakmaktadırlar. Sunulan benlikler nasıl göründüklerinden çok görünmek istedikleri şekilde yansıtılmaktadır. Aynı zamanda sosyal medyada insanların nasıl kimliklerden hoşlanacakları büyük önem kazanmıştır ve bireyler bu kimliklere uygun içerikler paylaşmaktadırlar. Bu konuda Goffman’ın ifadeleri daha iyi açıklamaktadır. Goffman’a göre “toplumsal aktör” izleyici kitlesi karşısında daima bir rol oynamaktadır. Bu rolün amacı kitlenin gözünde kendisi ile alakalı istediği olumlu imajı yaratmak ve devam ettirmektir. Sergilenen rol genellikle toplumun kendisinden beklentisi ile

örtüşmektedir ve kitlenin beklentisine göre toplumsallaşmaktadır. Performansı sergileyen kitle üzerinde kendisini idealleştiren bir izlenim sunma gayretindedir (Goffman, 2014, s.45). Buradan da görüldüğü bir ‘gerçek’tense sahte olan bir şey sunulmaktadır. Sosyal medyada sunulan benliklere inanan insanlar kendi hayatlarına bakarak ne kadar mutsuz, sıkıcı ve amaçsız bir yaşam geçirdiklerini düşünmektedir. Fakat aslında tamamen kurgudan ibaret olan benlikler kendilerine sunulmaktadır. Tıpkı bir tiyatro sahnesinde olduğu gibi içeriği üreten kişi rol yapmaktadır. Bir örnekle açıklamak gerekirse Zhao ve arkadaşlarının yapmış oldukları çalışma bu teze uygun düşecektir. Bu çalışmaya göre; Facebook kullanıcıları kendi kimliklerini ‘açıkça’ sunmaktansa ‘örtülü’ bir biçimde sunduklarını ileri sürmüşlerdir. Sosyal medyanın da yapısına daha uygun olarak söylemektense göstermektedirler ve kişisel hikayelerden daha çok grup kimlikleri ve tüketici kimlikleri üzerinde durmakta olduklarını iddia etmişlerdir. Zhao ve arkadaşlarının çalışma sonuçları iddialarını doğrulamıştır. Gerçekten de Facebook sunulan kimlikler hem anonim çevrimiçi mecralardaki kimliklerden hem de gerçek yaşamdaki kimliklerden tamamen farklıdır. Facebook kullanıcıları gerçek dünyada sahip olmak istedikleri ideal benlik özelliklerini bazen öne çıkarmakta çoğu zamanda arzu ettikleri özelliklere sahip olmamalarına rağmen –miş gibi davranmaktadır. Bunun yanı sıra çalışmada görülmektedir ki istenmeyen özellikler de saklanmakta ya da önemli azaltılmaktadır (Zhao, 2008, s.1825). Örnekten de görüldüğü gibi rahatlıkla söylenebilir ki sosyal medya ile gerçek dünyada da bu tarz kendini olduğundan farklı yansıtan bireyler olmasına rağmen sosyal mecraların sanal olması ve bir şeyi kanıtlama ihtiyacının olmaması seçici benlik sunumunun çok büyük bir oranda artışına sebep olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.BLACK MİRROR DİZİSİ VE RİSK TOPLUMU KURAMI

Çalışmanın bu bölümünde Black Mirror dizisinde sunulan distopya ile Risk toplumu kuramı yeni medya teknolojisi açısından hangi riskleri barındırdığı ele alınmaya çalışılmıştır. Dizinin tüm bölümleri değil çalışma amaç ve konusu içerisinde yer alabilecek temaları işleyen bölümler dikkate alınmıştır. Risk toplumu hayatımızı birçok açıdan tehdit etmektedir. Bir önceki yılın eski sayıldığı teknolojik yenilikler de bu riskler arasında ön sıralarda yer almaktadır.

3.1. Araştırma Konusu

Yaşadığımız toplumu Risk Toplumu olarak tanımlayan Beck '*sanayi toplumunun şimdiye dek izlediği yolda yaratılan tehditlerin ağır bastığı bir modernlik evresi*' içerisinde bulunduğumuzu iddia etmektedir. Günümüzde sadece üretime odaklanarak yaşanan ilerleme ve gelişmeler neticesinde birçok risk ile yüzleşmek zorunda kalmaktayız. Bu riskler sanayi toplumu öncesi yaratılan risklerden farklı niteliktedir. Bu risk ve tehlikeler bizzat insan eli ile oluşturulmaktadır. Günümüzde de büyük ilerlemelerin yaşandığı yeni medya teknolojileri ve onların hayatımıza getirdiği riskler Black Mirror dizisi örnekleme çerçevesinde incelenecektir. Black Mirror dizisi yeni medya teknolojilerine olumsuz bakmakta ve gelecekte yaşanacaklar hakkında distopik bir evren sunmaktadır. Bu sebeple çalışmada risk toplumu kuramı bağlamında yeni medya teknolojilerine eleştirel yaklaşım ve bize sundukları faydaların arka yüzünde bizi karşı karşıya bıraktığı riskler gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

3.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Toplumlar var olduğu günden beri doğa ile bir mücadele içerisinde olmuştur ve çeşitli risk ve tehlikeler ile karşı karşıya gelmiştir. Bu mücadelede karşılaşılan riskleri önlemek için doğa ile girişilen savaşta insanların sanayi toplumuna geçilmesiyle birlikte doğa karşısında güçlü konuma geçmek yetmemiş aynı zamanda doğa üzerinde hakimiyet kurarak kontrolü elde tutmak istemiştir. Bu da Beck'in ortaya attığı Risk Toplumu'nun temellerini atmıştır. Bugün karşılaşılan riskler doğa ile girişilen mücadeleden ziyade insanların doyumsuz istekleri ve sadece kara odaklanarak giriştikleri ilerlemelerin ürünleridir. İnsan kendi evrenini yok edecek gelişmelere imzasını atmış ve bireysel verilen kararlar tüm toplumları risk altına sokmaya başlamıştır. Risk toplumunda tehlikelerin en başında yer alan teknolojik gelişmelerin de bilinçsiz ve sınırsız kullanımı bugün içinde yaşadığımız toplumun sorumluluğundadır. Yeni medya teknoloji insanlara büyük kolaylıklar sunmuş ve büyük faydalar sağlamıştır. Fakat var olan yeniliklerin bir de diğer yönü söz konusudur. Madalyonun diğer tarafına göz atıldığında

yeni medya teknolojilerinin toplumlarda yarattığı dönüşüm büyük risklerle yüzleşilmesine neden olmaktadır.

Günümüzde insanların hayatlarında vazgeçilmez yere sahip olan yeni medya teknolojileri ilgi çekici, hayatı kolaylaştırıcı ve eğlenceli olması sebebiyle hayatımızdaki riskleri göz ardı edilmektedir. Çalışmanın amacı yeni medya teknolojilerinde madalyonun diğer yüzünü gözler önüne sermektedir. Risk toplumda hayatımıza sokulan her yeniliğin bir bedeli olduğu tezinden hareket etmektedir. Tezde de yeni medya teknolojilerinin Black Mirror dizisi üzerinden bizi karşı karşıya bıraktığı risk ve tehlikeler belirlenen temalar üzerinden incelenesi çalışmanın önemini oluşturmaktadır. Belirlenen temalar içerisinde yer alan gözetim ve mahremiyet teması ile yeni medya teknolojileri ile nasıl her adımımızın takip edilebildiği, önceki dönemlerde var olmamış bir şekilde mahremiyetin kamusallaştırıldığı görülmektedir. Bugün hem olumlu hem de olumsuz yaklaşılan yapay zeka teknolojisinin insanlık için gelecekte oluşturacağı sorunlar dizide belirlenen bölümler üzerinden gözler önüne serilmiştir. Bize sanal bir dünya sunan yeni medya teknolojileri evreninde kaybolarak kendi benliğimiz yerine oluşturduğumuz dijital benlik ile nasıl bir toplum olmaya doğru ilerlediğimiz tartışılmıştır. Ve son tema olarak yeni medya teknolojilerinin manipüle ederek ve ötekileştirerek yaşadığımız bir dünyada bizi hangi risk ve tehlikelerin beklediği Black Mirror dizisi üzerinden ifade edilmeye çalışılmıştır. Belirlenen bu temalar üzerinden risk toplumunda önemli bir yer tutan yeni medya teknolojilerinin karşı karşıya bıraktığı risk ve tehlikeleri gözler önüne sermek bu çalışmanın hem amacını oluşturmaktadır hem de çalışmanın öneminin anlaşılmasını sağlamaktadır.

3.3. Araştırma Yöntemi

Çalışmanın amacı doğrultusunda Black Mirror dizisi incelenirken, hem eleştirel hem de yapıbozuşsal bir okumanın yapılması için kullanılan yöntem “metaforik” ve “metonimik” göstergebilimsel analiz yöntemidir. Dizinin bu yöntem ile incelenmesi yapılmadan önce araştırma yönteminin anlaşılması zaruridir.

Göstergebilimsel yöntem işaretler bilimidir ve iletişim amacıyla kullanılan her şeyi inceler. Bireyler iletişim kurarken kullandıkları dil, jest ve mimikler, görüntüler, trafik işaretleri, bir müzik yapıtı, bir dizi ya da film ve kapsamı daha da genişleterek bir kentin yerleşim planı ya da ulaşım yolları yapısı gibi kısacası bildirişim amacı olsun ya da olmasın bir anlam taşıyan her çeşit işaret biriminden meydana gelen dizgedir. Burada bahsedilen ve daha birçok dizge birimi gösterge olarak adlandırılmaktadır (Rıfat, 2009).

Çalışma yöntemi olarak seçilen göstergebilimsel çözümleme birçok düşünür tarafından tanımlanmış ve bu sebeple yöntemde farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır:

Göstergebilimsel yöntem dünyanın anlamlı bir bütün olduğu kabulünden yola çıkmaktadır. Nesnelerin oluşturduğu anlamlı bütün içerisinde nasıl “anlama geldiği”ni araştırmıştır. Bir okuma olanağı, bir metni oluşturan anlam katmanlarını kavrayacak kendi içerisinde tutarlı bir yöneliş içerisindedir. Bir fotoğrafı, tabloyu ya da başka bir metni çözümlerken gösterbilimsel yöntem ele aldığı bu nesnelerin anlamlama yeteneğini göstermeyi amaç edinmiştir (Öztoğat, 1999, s.141).

Bir başka tanımlaya göre göstergebilim, çok uzun bir dönem sadece trafik kuralları gibi çok fazla ilgi duyulmayan düzgüleri incelemiştir. Gerçek toplum bilimsel derinliği sahip bütünlere geçildiğinde karşısına tekrar dil çıkmıştır. ...nesneler, görüntüler, davranışlar anlam taşırlar ve bunu çoğu zaman yapalar fakat hiçbir zaman bütünden bağımsız bir biçimde olamaz bu anlam; her gösterge dizgesi mutlaka dil ile karışır (Rıfat, 2016, s.312). Bir göstergebilimsel çözümleme yapılırken görsel ve yazınsal anlamda okumalar barındırmalıdır. Göstergebilimsel yöntem çözümlemesinde alt metinleri barındıran nesneler, görüntüler ve davranışlar birer gösterge dizgesi olarak yöntemin oluşumunda önemli bir yere sahiptir (Kaya, 2017, s.118).

Göstergebilimsel yöntem bir okuma edimi olarak kabul edilebilir. Ancak yaygın okuma ile karşılaştırılmamalıdır. Yaygın okumada metinde apaçık olan ve belirgin yönü ortaya koyulurken göstergebilimsel yöntem ile yapılan okumada çok daha duyarlı ve yöntemli çaba gerekmektedir. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse; göstergebilimsel çözümleme yöntemine başvurulduğunda var olduğu kabul gören yapı araştırılmakta ve bozarak, çözümlenerek yeniden kurulmakta ve yapılandırılmaktadır (Özel-Dimaçer, 2006, s.2).

John Locke ilk kez semeiotike terimini kullanarak göstergebilime adını ilk veren kişi olmuştur. Locke'den sonra birçok düşünür dilsel ve dış dışı göstergelerin incelemesinde bu yöntemi kullanarak Locke'nin izinden gitmişlerdir. Fakat “*çağdaş anlamda göstergebilimin kuruluşu*” 20. Yüzyılın başlarına uzanmaktadır. Charles Sandres Peirce ve Ferdinand de Saussure birbirlerinden bilgileri olmadan eşzamanlı bir şekilde çağdaş göstergebilimin temellerini atmışlardır (Rıfat, 2009).

Saussure, dizimsel ve dizgisel olgunun karşıtlığını benimsemiştir. Jacobson da çalışmalarında Saussure'nin kapsam genişletmesi yöntemini benimsemiş ve dizge düzlemini ‘metafor’ ile dizim düzlemini ‘metonimik’ karşıtlığın dil dışı anlatım yöntemlerine uyarlamıştır

(Barthes, 1979, s.54). Göstergebilimsel yöntemde kullanılan metaforik ve metonimik çözümleme de verilen isimler yöntemin içeriği hakkında bazı ipuçları barındırmaktadır. Metafor TDK sözlüğünde “*anlatımın gücünü arttırmak için benzeşim yoluyla başka bir şeyden ödünç alınan isimdir*” şeklinde tanımlanmaktadır. (TDK, 2019). Herhangi bir düşünceyi ya da kavramı anlatmak için bu kavram ya da düşünce ile özdeşleştirilen kavram ya da nesnenin yerine kullanılmasıdır Metonimi ise Türkçe ’de ‘*mecaz-ı mürsel*’, ‘*ad aktarması*’ veya ‘*düz değişmece*’ vb isimlerle bilinmektedir. Metonimi anlatımın söz konusu olabilmesi için iki şey arasında nitelik bakımından bağ olması gerekmektedir. Metonimide parçadan bütüne ulaşma ya da bütünün parçaya doğru daralması söz konusudur (Berger, 2000, s.41). Daha başka bir şekilde ifade etmek gerekirse metaforunda, bir anlamı ifade ederken birbiri ile ilişkili iki şey arasında benzerlik ilişkisi bulunmak zorundadır. Bilinmeyen bir anlamı ifade etmek için bilinen bir kavram, nesne kullanılmaktadır. Metonimik anlatımın söz konusu olması içinse bütünü temsil edecek bir parça seçilmesi ile gerçekleşmektedir. Özgür’in ifade ettiği gibi metonimik anlatım gerçekliği aktarırken kullanılabilir en etkili aktarıcılardır. Çünkü bütünü anlatılacak öge için bütünden alınan parça tamamen keyfidir (Özgür, t.y. 32).

Göstergebilimsel çözümlemelerde metaforik ve metonimik anlatım kullanılırken karşılaşılan görsel, metin ya da herhangi bir şeyin okuması yapılırken gerçekler doğrudan kendini göstermemektedir, saklanmıştır. Bu da metaforik ve metonimik anlatıma başvurulduğunda derinlemesine düşünme ve açığa çıkarma yoluna başvurulacağı anlamına gelmektedir. Kurtuluşun ifade ettiği üzere metaforik ve metonimik anlatımda, görsel ya da metinsel okuma yapılırken yapı sökücü bir yol izlenmektedir (Kurtuluş, 2012, s.62).

Çalışmada bu yöntem ile çözümleme yapılırken, hem görüntüler hem de diyaloglar metaforik ve metonimik yöntem ile ele ele alınmaya çalışılmıştır. Dizi bölümleri daha anlaşılır incelenmesi için temalar oluşturulmuştur. Temalar çerçevesinde risk toplumu kuramı bağlamında ‘yeni medya teknolojilerinin’ hayatımıza getireceği risk ve tehlikeler gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

3.4. Araştırma Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırma risk toplumu kuramının ortaya çıkışının, özelliklerinin anlatıldığı; yeni medya teknolojilerinin oluşumu, gelişimi, özellikleri ve risk toplumu kuramı ile ilişkisinin kurulduğu ve son olarak Black Mirror dizisinin yeni medya teknolojileri üzerinden incelendiği bir bölüm olmak üzere toplamda 3 bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırma içeriği

ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. Sonuç bölümünde ise çalışma verili analiz edildikten çıkan bulgular değerlendirilmektedir.

Araştırma risk toplumu kuramı bağlamında yeni medya teknolojilerinin Black Mirror dizisi özelinde değerlendirilmesi ile sınırlandırılmıştır. Ve aynı zamanda yeni medya teknolojileri konusunda tarih içerisinde birçok düşünürün çalışma alanı içerisine girmektedir. Fakat tezde sadece öne çıkan isimlere yer verilmesi ile tezin ikinci bölümünde de bir sınırlama olduğundan bahsedilebilir. Black Mirror dizisi göstergebilimsel yöntemle incelenirken bölüm seçimi sırasında da bazı sınırlamalar olmuştur. Tezde yeni medya teknolojilerinin barındırdığı riskler göz önüne serilmek amacı güdüldüğü için seçilen bölümlerde bununla bağlantılı içeriklere sahiptir. Yani Black Mirror dizisinin her bölümü değil tez ile ilişkisi olan bölümler metaforik ve metonimik anlatım ile incelenmiştir.

3.5. Araştırma Örnekleme

Çalışmanın örnekleme olarak seçilen Black Mirror dizisi yeni medya teknolojilerinin toplumlarda neden olduğu ya da neden olması beklenen riskleri distopik bir evren içerisinde sunmaktadır. Bu sebeple çalışmanın literatür kısmını tamamlayıcı ve çalışmanın yapıma amacını doğrudan destekleyebilecek bir dizidir. Dizinin bölümleri incelendiğinde görülmektedir ki dizinin işlediği tema teknolojinin geleceği ve bunun bizim hayatımıza getireceği olumsuz tarafların izleyiciye sunulması şeklinde tasarlanmıştır. Hatta dizide bazı bölümlerde görülmektedir ki distopya olarak sunulan bazı olaylar günümüzde de sahnelenmeye başlamıştır. Özellikle de dizinin üçüncü bölümünde de görüleceği üzere gözetim ve mahremiyetin ihlali, manipülasyon ve ötekileştirme bugün bu teknolojilerin bize yaşattığı olumsuz durumlardır. Dizide her bölümünde farklı oyuncular ve yönetmenler çalışmakta ve ele alınan temalar değişse de dizinin ana amacına uygun bir tema üzerinden ilerlemektedir. Bu da çalışma açısından değerlendirildiğinde olumlu bir yansıma sağlamaktadır. Yeni medya teknolojilerinin risklerini tek bir tema üzerinden değil farklı temalarla incelenme şansı sunmaktadır.

3.6. Black Mirror Dizisi

Türkçeye “kara/siyah ayna” olarak çevrilen Black Mirror dizi isminin anlamına bakıldığında; “Mirror” olarak kastedilen ayna bir ekranı, yeni iletişim teknolojilerinin ekranını kastetmektedir. Dizi isminin anlamı tarihi bakımdan da dikkat uyandırmaktadır. “Black Mirror” ‘eski tarihli bir sanat-fizik bilimi buluşmasının ürünü olan ve ressamların kullandığı ayna aygıtı (Claude Glass) anlamını da gelmektedir” (Özbaş-Anbarlı ve Ceylan, 2017, s.239). Yani ressamlar ayna aygıtını teknoloji bu boyutlara gelmeden önce bir şeyi çizecekleri zaman

o şeyin yansımaya bakarak çizmek için kullanılmaktaydı. Ayna tıpkı Black Mirror dizisinde olduğu gibi “gerçekliklerin yansıması”nı göstermektedir.

Black Mirror bilim kurgu türünde Channel 4 kanalında 4 Aralık 2011 tarihinde ilk defa seyirci ile buluşan İngiliz yapımı dizidir. Dizinin her bölümde seyirci sayısının giderek artması ile birlikte popülaritesi artış göstermiştir. 2015 yılında Netflix yayın haklarını satın alarak dijital platformda dizi izleyiciye sunulmuştur. Dizinin en dikkat çekici özelliklerinden biri her bölümde farklı bir konu, mekan ve oyuncu kadrosuna sahip olmasıdır. Ana temadan uzaklaşmadan sunulan farklı konular diğer diziler arasında göze çarpmasına neden olmaktadır. Black Mirror dizisi, yeni iletişim teknolojisinin hayatımıza girmesi ile birlikte getirdikleri yeniliklerin modern toplum ve bireylerin hayatına etkisini, karşılaştığı problemleri izleyiciye sunmaktadır. Dizi aynı zamanda teknoloji ile geçirilen dönüşümdeki iktidar, medya, sanat ve gündelik hayat ilişkisinin eleştirisini de yapmaktadır. Dizi içerisinde bilim kurgu öğelerinden de yararlanarak, modern toplumu kapsayan bir distopya oluşturmaktadır.

Black Mirror dizisi 2011’de yayınlanan ilk sezonda 3, ikinci sezonda toplamda 3, yılbaşına özel çekilen bölümü, üçüncü sezonda toplam 6 ve dördüncü sezonda altı bölüm olmak üzere toplamda on dokuz bölümden oluşmaktadır. Her bölümde farklı bir konu olsa da temelde yeni iletişim teknolojilerinin farklı kollarını anlatan, içerisinde yer aldığımız dünya düzeni ve bu çerçevede gelişen iletişim teknolojilerinin hayatımıza etkisinin eleştirisini sunmaktadır.

Tezde Black Mirror dizisinin seçilme nedeni, yeni medya teknolojilerinin eleştirisini sunmasıdır. Risk toplumu kuramının karşısında durduğu ana temayı destekliyor oluşu ve dizi ile tezde savunulan görüşlerin örneklendirilmesine yardımcı olmasıdır. Son söz olarak Black Mirror dizisi şuan bir distopya olarak nitelendirilmekte ve bilimkurgu alanında karşılık bulmaktadır. Fakat teknolojinin her gün bir önceki güne kıyasla bu kadar çabuk ilerlemesi göz önüne alındığında dizi içerisinde değinilen birçok noktanın günümüzde yavaş yavaş hayata geçtiği görülmektedir.

Tablo 1

Black Mirror Dizisi Oluşturulan Tema ve Bölümler

Tema Sayısı	Temalar	Bölümler
1.Tema	Yapay Zekanın Taşıdığı Riskler	Be Right Back, , Hated in the Nation
2.Tema	Yeni Medya Teknolojileri Sonucu Ötekileştirme ve Manipülasyon Üzerine Kurulu Yeni Dünya	Men Aganist Fire
3. Tema	Yeni Medya Teknolojilerindeki Gözetim ve Mahremiyet Riski	Arkangel, Nosedive
4. Tema	Sosyal Medyada Sunulan Benlik	Uss:Callister, Nosedive

3.6.1. Black Mirror Dizisinin Risk Toplumu Kuramı Çerçevesinde Belirlenen Temalar Üzerinden İncelenmesi

Çalışmada, Black Mirror dizisinde sunulan distopyanın çok da uzağımızda olmadığı varsayılmaktadır. Risk toplumu kuramının temelinde insan eli ile oluşturulmuş ve tüm toplumları yakından ilgilendiren hatta risk altında olmasına sebep olan tehlikeler oluşturmaktadır. Hayatımızı son derece kolaylaştıran teknolojinin diğer yüzünün de göz ardı edilmemesi gereken tehlikeler barındırmaktadır. Black Mirror dizisi de yeni medya teknolojilerinin hayatımıza getirdiği riskleri konu alan bir distopyayı ekranlara taşımaktadır.

Dizinin kendi benzerleri arasında sıyrılmasını sağlayan en önemli özelliklerinden biri de çok çarpıcı örnekler ile izleyiciye bu teknolojinin olumsuz taraflarını göstermesidir. Black Mirror dizisinde yaşanan birçok olay artık gündelik yaşamda da karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medya ile her adımımız izlenmekte, ifşa olmakta, yapay zeka teknolojisine sahip drone'lar ile açık bir hedef olarak gezmekte ve sanal gerçeklikte kaybolmuş durumdayız. Çalışmada, dizideki yeni medya teknolojilerini inceleyen ana tema içerisinde, birbirinden farklı temalar ile kurgusal yaşam ile gerçek yaşam örnekleri karşı karşıya getirilmiştir. Dizideki temalar Risk Toplumu kuramı bağlamında incelenmiştir. Bu sebeple de çalışmanın ana dayanak noktası olan Risk Toplumu kuramı ve dizideki bölümler dikkate alınarak temalar 5 tema belirlenmiştir. Yeni Medya Teknolojilerindeki Gözetim ve Mahremiyet Riski, Sosyal Medyada Sunulan Benlik Yeni İletişim Teknolojileri ile sunulan Yeni Hayat Düzeni ve son olarak Gerçekliğin Yok Oluşu Riski: Sanal Gerçeklik ve Arttırılmış Gerçeklik'tir. Kurmaca yaşama karşı gündelik yaşamdan seçilen örnekler 2018-2019 yılları arasında tesadüfi olarak seçilmiş örnekler ile

sınırlandırılmıştır. Çalışmada yer bulan örnekler Black Mirror dizisi teması ile örtüşen özellikler barındırmaktadır.

Şekil 1: Black Mirror Dizisi Başlangıç Sahnesi

Kaynak: <https://www.webtekno.com/black-mirror-4-sezon-h38643.html>

Dizinin tüm bölümleri Black Mirror yazan siyah bir ekranın kırılması ile başlamaktadır. Cam kırılma esnasında jenerik olarak kırılma sesi kullanılmaktadır. Kırılan ekran sahnesinde metonimik anlatım söz konusudur. Dizi yeni medya teknolojilerinin geleceğini anlatan bir distopya sunmaktadır. Günümüze bakıldığında gerçekten de teknoloji ile kuşatılmış bir çağda yaşamaktayız. Aslında ekranın kırılarak vermek istediği mesaj bu teknolojilerin- madalyonun arka yüzüdür. Yeni medya teknolojileri hayatımıza birçok kolay sağlamaktadır fakat birçok tehlikeyi de bizzat içerisinde barındırmaktadır. Gözetleme, her adımın takip edilebilmesi, bağımlılık yaratması, bizi sanal dünyanın içerisine hapsetmesi ve daha birçok tehlikeyi de hayatımıza sokmaktadır. Bu risklerin bilinmesine rağmen bu teknolojinin hala hayatımızda olması Debord'un bir sözünü hatırlatmaktadır: Çocukların babalarından çok yaşadıkları zamana benzediklerini söyleyen Debord, yeni medya teknolojilerince dönüşüm geçiren çocuklar babalarının zamanına ait yüz yüze konuşmaktan, göz göze bakmaktan uzaktırlar. Artık heyecan duyduğu bir yere gittiğinde ya da bir şey yerken, birini dinlerken kafa mutlaka ekrana dönüktür. Ekrandan bir saniyelik kafası yukarı kalksa bile baktığı şey cam üzerinde olmadığı müddetçe algılaması düşük bir ihtimal olarak kalacaktır. Debord “*konuşmak ölmüştür, konuşabilenler de zaten ölecektir*” der (Debord, 2011, s.189). Yeni medya teknolojilerinin hayatına nüfuz etmesi

ile birey sanal bir dünyada kendi ile baş başa yaşamaktadır. Hayatını ‘cam ekran’ üzerinden yaşamaktadır.

Dizinin isminin ‘Black Mirror’ yani Türkçedeki karşılığı ‘Kara Ayna’ olması metaforik anlam içerişinde değerlendirilmelidir. Burada kara aynaya denk gelen şey akıllı telefon, televizyon gibi bir ekrana sahip olan teknolojilerdir. Dizinin senaristin de ifade ettiği üzere “*Kara Ayna adı sizin her duvarda, her masada, her avuç içinde bulacağınız bir isim: Bir televizyonun, bir monitörün, bir akıllı telefonun soğuk, parlak ekranı*” dır (Brooker, 2011, s.2). Black Mirror dizisi yeni medya teknolojilerini olumsuz bağlamda eleştirisini izleyiciye sunmaktadır.

3.6.2. Yapay Zekanın Taşıdığı Riskler

İnsanlar dün de ve bugün de kendilerine yardımcı, insan gibi davranış sergileyen makineler düşlemiştir. Bu makineleri hayata geçirmek için çabalarken, kendisinin, ‘insan’ın nasıl bir yapıya sahip olduğunu bulmaya çalışmıştır. Bir insandaki en önemli ve hayati organ kabul edilen beynin nasıl çalıştığını anlamak çalışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Bu çalışmalar sırasında, insana özgü akıl ve zekayı 2 farklı kavram olarak birbirinden ayırtmışlardır. Akıl, var olan doğru ve yanlış arasındaki ayrımı gerçekleştirebilen yetidir. Çalışmalarda akıl, kişinin sonradan kazanmadığı doğuştan gelen bir yetenek olarak tanımlanmaktadır. İnsanda gerçekleşen biyolojik gelişim ile paralel akıl da gelişim göstermektedir. Tam olarak bu noktada denilebilir ki her sağlıklı insanda akıl vardır ve aklın ölçülenmesi mümkün değildir. Çalışmalarda zeka ise, insanların yaşamları sırasında karşılıklarına çıkan olay ve durumu algılayarak çözüm üretme yeteneği olarak tanımlanmıştır. Zeka, zamanla eğitim, öğrenme ve çevre etkenleri gelişim göstermektedir (Adalı, 2017, s.8). Bu noktada şu sorabilir ki insanların yaptıkları makineler zeki mi yoksa akıllı mı olmalıdır? Kılıç’ın tanımlamasıyla “*Yapay zeka, bilgi edinme, algılama, görme, düşünme, karar verme gibi insan zekasına özgü kapasitelerle donatılmış bilgisayarlardır*” (Kılıç, 2014, s.14). Bir başka tanıma göre ise “*Yapay zeka, insanlar tarafından yapılmış makineler ya da robotlara yüklenen, doğal biçimde gelişmeyen sayısal akıl örneğidir*” (Kömürcü, 2017, s.1).

Yapay zeka teknolojisinde temel nokta insan düşünme yollarının tespiti ve analizi sonrasında buna benzer yapay göstergeler geliştirilmesidir. Yapay zekada temel amaç, davranışları ‘insan gibi’ olan bilgisayar sistemleri yaratmaktır. Sanayi devrimi sonrasında hayatımıza giren ve insanlara yardımcı makineler gelecekte hep bu şekilde devam edeceği öngörülmekteydi. Makinelerin var olma amaçları sanayideki işleri hızlandırmak, üretimin seri

olmasını mümkün kılmak, insanların yaptıkları hataların önüne geçmek ve hatta engellemektir. Fakat böyle bir teknolojinin bugün sanayi devrimi zamanında öngörülen geleceğinden oldukça farklı noktada olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Uyar'ın ifade ettiği gibi yapay zekaya olumlu bakış açısına sahip olanların bu teknolojiye pozitif anlam yüklemesinin altında “nükleer silahlanma” gibi somut risk görülmemesidir. Yapay zekayı deyimi yerindeyse ‘fişi’ elimizde olduğu için nükleer silahlanma ya da diğer tehlikeler gibi bir problem oluşturmadığı düşünülüyor. Bu sebeple de yapay zekaya karşı ağır önem alma gereği duyulmuyor (Uyar, 2007, s.18). Fakat şu nokta gözden kaçırılmaktadır ki; insan zekası ile birçok insanın ölümü, ülkelerin sömürülmesi ve bugün hala çözüm bulunmayan yoksulluk, çevre kirliliği, ozon tabakasının delinmesi gibi sayılamayacak risklerle insanlık karşı karşıyadır. Peki, insandan daha zeki olan yapay zeka insanlığı hangi tehlikelerle karşı karşıya getirebilir? Yeni medya teknolojilerinin hayatımızda yol açacağı riskleri insanlara çarpıcı bir biçimde sunan Black Mirror dizisi tam olarak bu soruya cevap veren distopya sunmaktadır.

3.6.2.1 Black Mirror Dizisi “Hated in Nation” Bölüm Konusu ve Yorumlanması

Dizinin yapay zeka temasını işleyen bölümlerinden biri “Hated in Nation”dır. Bölüm internette yazılarını paylaşan bir yazarın, toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından hassas olarak kabul görmüş bir konuda düşüncelerini ifade etmesi sonrasında öldürülmesi ile başlar. Cinayeti araştıran dedektif Karren Parke ve ekibinin ilk edindikleri ipucu twitter üzerinden paylaşılmış #deadhto hashtagidir. Hashtag dizinin başlangıcında pek önemsenmemektedir. Fakat dizi ilerledikçe birkaç gün içinde öldürülen kişilerin bu hashtag ile bağlantılı bir sebepten dolayı seri cinayete kurban gittiklerini anlarlar. Arıların neslinin tükenmesi ve bunun ekosisteme yarattığı tehditleri önlemek amacıyla devlet tarafından Otonom Drone Arısı Projesi-ADI hayata geçirilmiştir. Robot arılar, canlı olan arıların tüm yaptığı görevleri yapabilmekte, bunun yanında yüz tanıma sistemine olan yapay zekaya sahiptirler. Dedektif ve ekibi fark etmektedir ki Twitter’da 24 saat içerisinde #dead hashtaginde kimin ismi en çok yazılırsa yapay zekaya sahip robot arılar o kişiyi öldürmektedir. Arı projesini yöneten ekip ile iletişime geçen Karren ve ekibi arıların hacklenmiş olduğunu öğrenirler. Yani devlet robot arılar aracılığıyla ülkedeki tüm kişilerin bilgilerine ve yüz tanıma sistemlerine sahiptir. Ve aynı zamanda ülkedeki kişilerin yerlerini arılar sayesinde her an bilmekte yani istediklerinde gözetleyebilmektedir. Hashtag aracılığıyla ölecek kişinin telefondaki uygulama üzerinden seçmektedir. Dizinin sonlarında anlaşılmaktadır ki asıl hedef seçilen kişi değil seçen kişilerdir.

Risk toplumu kuramında Beck risklerin kendiliğinden oluşmadığını bizzat insan tarafından yaratıldığını savunmuştur. Dizinin bu bölümünde de görüldüğü gibi insanlar tarafından müthiş bir buluş olarak adlandırılan yeni medya teknolojisi tüketicilerin bilinçsiz kullanımında binlerce kişinin hayatını tehlikeye sokan bir riske dönüşmektedir. Beck, yaşadığımız risk toplumunda insanların yalnızca bildikleri ölçüde korkulara sahip olduklarını ifade etmektedir (Bayhan, 2012, s.162). Dizide bu hashtaglarda kurbanlardan birinin öldürülmesi hakkında bir tweet atan öğretmen ‘‘*Bu bir hashtag oyunu, gerçek değil. Bu tweetler bir şaka*’’ şeklinde kendini savunmuştur. Yani insanlar kullandıkları teknolojinin kendi yaşamlarını nasıl etkilediğinin bilincinde olmadan kullanmaktadır. Madalyonun sadece tek bir yüzünü gören insanlar teknolojinin acımasız ve tehlike yüzünün farkına bölümün sonunda varmaktadır. Üst düzey yüz tanıma sistemine sahip olan ‘robot arılar’ tweet atan bireylerin öldürülmesi üzerine kodlanmış yapay zeka robotlarıdır. Black Mirror dizisi bir distopya sunduğunu ifade etse de bugün ABD ve Japonya arıların nesli tehlikeye girdiği sebep gösterilerek küçük arı drone’lar faaliyete geçmiştir. (<https://www.sozcu.com.tr/2018/dunya/black-mirror-dizisi-gercek-oluyor-2235139/>) Hükümetin istediği kişilerin yerini kolayca tespit etmesini sağlayan bu teknoloji askeri alanda kullanılmaya başlanmıştır. (<http://www.trthaber.com/haber/turkiye/tsknin-son-gozdesi-esek-arisi-drone-havada-engel-tanimiyor-346476.html>) Görüldüğü dizide yer bulan teknolojik risklerin hayatımızda yer alması çok da uzak tarihlerde gerçekleşmeyecektir. Günümüzde sosyal medya uygulamalarını kullanmadan önce kabul ettiğimiz koşullar sayesinde birçok erişim istediğinin farkında olmadan onayını vermiş oluyoruz. Apple hakkında suçlamalardan biri olan Apple müzik uygulamasından müzik satın alanlar arasında 80 bin doların üzerinde geliri olan ve 70 yaş üzerindeki evli, kolej eğitimi görmüş kadınların adı ve adreslerinin olduğu listeyi kiralamak mümkün. (<https://www.webtekno.com/apple-servisi-itunes-a-kullanici-verilerini-satmak-sucundan-dava-acildi-h69225.html>) Bu şekilde açık hedef olarak kötü niyetli insanlara hakkımızdaki birçok bilgi ulaşmış oluyor.

3.6.1.2. Black Mirror ‘‘Hated In Nation’’ Adlı Bölümün Göstergibilim Yönteminde Metaforik ve Metonimik Yöntem ile Çözümlemesi

Black Mirror dizi bölümleri yorumlaması yapılırken, dizideki görüntü ve söylemler göstergibilimsel yöntemin metaforik ve metonimik anlatım düzeyleri çerçevesinde ‘‘Risk Toplumu Kuramı’’ bağlamında bir değerlendirme yapılacaktır. Dizi içerisinde seçilen bölümler

amaçlı örneklem yöntemiyle yeni medya teknolojilerinin yapay zeka teması altında “Risk Toplumu Kuramı” ile ilişkisini ortaya koyacak bölümlerin çözümlenmesi gerçekleştirilecektir.

Hated in Nation adlı bölümde olay örgüsünün başlangıç noktası olan dedektifin eve gelip ‘akıllı ev’ sistemi ile donatılmış son model teknolojik aletleri çalıştırması ile başlamaktadır. Burada metaforik bir anlam kendini göstermektedir. Dizi bir teknoloji dünyası içerisinde yaşandığının altını çizen bir başlangıç yapmakta ve başrol karakteri eve gelmesinin ikinci dakikasında hemen televizyonu açmaktadır. Teknolojik aletlerin evin tüm yerini kuşatmış olduğunun kanıtı olan görüntü ve ses unsurlarının aynı anda verilmesi metaforik bir anlatım olduğunu göstermektedir. Dizide sosyal medya uygulaması olan twitter üzerinden linç girişimi ile karşı karşıya kalan bir yazarın dizinin ilk dakikalarında telefonundan bu haberleri görmesi metaforik bir anlatımın varlığına işaret etmektedir. Metaforun cep telefonu olması yeni medya teknolojinin insan hayatında olduğu bir yaşamın ifade edilmesi hususunda son derece düz bir anlatım yoludur. Bölümde toplumda yer alan bireylerin her an telefon aracılığı ile sosyal medyadan haber alabiliyor olması ve sosyal medyanın bireyin yaşamını etkilediği mesajı ilk dakikalardan kendini göstermektedir.

Dizide yazdığı bir köşe yazısından dolayı twitter üzerinden ölmesi için sürekli tweet atan insanlar tarafından linç edilen bir kadın yazarın akşam evinde ölü bulunması ile olay başlamaktadır. Dedektiflerin olayı çözümlenme sürecinde twitter göz ardı edilmekte ve ciddiye alınmamaktadır. Fakat süreç ilerledikçe olayın twitter ile bağlantısı su üstüne çıkmaya başlamaktadır. Dedektife yardımcı olan Blue’nun toplantıda ifade ettiği “*İnsanların telefonda neler sakladığını gördüm. Entrikalar, ölüm listeleri, çocuk pornoları gibi. Bu şeyler (teknolojik aletler, telefon) benliklerimizi içine çekiyor. Bizimle ilgili her şeyi biliyorlar*” düşünceleri toplumdaki bireylerin artık mahremiyetinin olmadığı ve her an gözetlendiğinin altını çizmektedir. Buradan da anlaşıldığı gibi bireylerin teknolojiden kendilerini gizleme olasılığı yoktur. İstese de istemese de bizi içerisine çekerek bağımlı yapmakta kendisine mecbur kılmaktadır. Fakat teknolojinin hayatımızı kolaylaştırırken nelere mal olduğu çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Risk toplumu kuramcısı Beck’in de ifade ettiği gibi insanlar bildikleri ölçüde korkulara sahiptirler. Önceden yaşanan olaylar sayesinde teknolojinin hayatımızda nasıl tehlikelere yol açabildiği büyük acılarla tecrübe edilmiştir. Çernobil felaketi bunlardan yalnızca biridir (Beck, 1992, s.14). Somut tehlikeler görmedikçe insanın bir riske mesafesi artmadığı

için yeni medya teknolojileri konusunda keskin sınırlamalar getirilmemektedir. Fakat dizi işlediği yapay zeka teknolojisi teması ile sunduğu distopya teknolojinin ne boyutlara ulaşabileceğini, ne kadar ileri gidebileceğini ve bu teknolojilere mesafeli durmak gerektiğinin altını çizmektedir.

Yeni medya teknolojisinin mümkün kıldığı sosyal medya platformlarından Twitter anlık bilgi paylaşımına olanak tanımaktadır ve bu içerikler saniyeler içerisinde tüm dünyaya yayılmaktadır. Bölümde Twitter’da dakikalar içerisinde çığ gibi büyüyen ve dünya gündemine yerleşen kişiyi hedef alan ölüm hashtagleri, paylaştıkları görüntüler ve söylemlerin tümü metaforik anlatım içerisinde yer almaktadır. Sosyal medyaların seçildiği metaforlar, ülkedeki bireylerin açık hedef olabildiği ve itibarlarının zedelenip öldürülmesine yol açabileceğini göstermektedir. Aynı zamanda olayın Twitter’da geçmesi metonimik anlatım içerisinde yer almaktadır. Bir sosyal medya platformunun yol açtığı risklerin bu şekilde gözler önüne serilmesi diğer sosyal medya mecralarına da daha temkinli yaklaşılması konusunda çarpıcı bir örnektir. Metonimik anlatım içeren Twitter platformu “yeni medya teknolojileri hayatımda tehlikelere yol açabilir” şüphesini ve soru işaretini zihinlere yerleştirmektedir.

Twitterda dünya gündeminde yer alan ölüm hashtaginde yer alan isimlerden ikincisi de gün sonunda öldürülmüştür. Ölüme giden süreç şu şekilde işlemektedir: 24 saat içerisinde dünya gündeminde yer alan ve en fazla ölüm hashtagiyle adı geçen kişi gün sonunda öldürülmektedir. Bu infazı gerçekleştiren bir insan değil bir Otonom Arı Robotu’dur.

Şekil 2: Robot Arıların Saldırısından Saklanan Hashtag Kurbanı

Bireyin Arıların Kendisini Bulma Anı

Kaynak: <https://www.reddit.com/r/blackmirror>

Bölümde arıların neslinin azalması sonucu yapay zekalı otonom robot arıların yol açtığı risk gözler önüne serilmiştir. Kurbanları robot arıların öldürdüğü ortaya çıktıktan sonra tespit edilen kurban arılardan kaçırılmak için hükümet tarafından ‘ ‘güvenli ev’’ olarak tasarlanan şehirden uzak bir eve götürülür. Fakat robot arılar tüm ülkedeki bireylerin yüz tanıma sistemlerine sahiptir ve her an yerlerini bilmektedir. Ve böylece tüm bireyler ülkede açık hedef olarak dolaşmaktadır. Yukarıdaki sahne kesitinden de anlaşılacağı gibi robot arılar hedef olan bireyi kolayca bulmaktadır. Burada robot arılar hem metonimik hem de metaforik anlatıma sahiptir. Robot arıların yapay zeka teknolojisini dizide sunuluş biçimi sayesinde yeni medya teknolojisinin her an her yerde oluşu metaforik anlatım olduğunu göstermektedir. Bireyi her an bulabilmesi ve her bireyin açık hedef olarak gezmesi teknolojinin nasıl bir tehdit olduğunun kanıtı niteliğindedir. Robot arılar yeni medya teknolojilerinin bir parçasını temsil ederek bütünü noktasında bakış açısı getirmesi noktasında metonimik bir anlatıma sahiptir. Robot arılar yapay zeka teknolojisinin sadece küçük bir parçasıdır. Yeni medya teknolojisinin sunduğu imkanlar ile insanların karşılaşma ihtimali bulunan riskleri bu teknolojilerin her gün daha da gelişmesi sonucunda önlemez şekilde büyümektedir. Bir risk toplumunda yaşadığımızı ifade eden Beck her teknolojinin zaman ve mekan tanımayan tehditlere yol açacağını öngörmektedir (Elmas, 2010, s.3). Bölümde otonom robotların hedefin her nerede olursa olsun 24 saatin sonunda kişiyi bularak öldürmesi bunun küçük de olsa bir kanıtını sunmaktadır.

Ölecek kişileri her gece yarısı başlayan Twitter oyununda kullanıcılar yani bireyler seçmektedir. Bir kişinin ölümüne sebep olduğunun bilincinde olmayarak tweet atan ana sınıf öğretmeni ‘ ‘*Bu bir hashtag oyunu bilirsin. Şakadan bir şey, gerçek değil*’’ diyerek kendini savunuyor. Bu noktada anlaşılmaktadır ki bilinçli bir kullanım yoktur sadece eğlence amaçlı kullanım söz konusudur. Bireylerin kendi yaşamlarında davranışlarının sonuçlarının nereye ulaştığını bilmeden hareket etmesi kendi başını derde sokmaktadır. Fakat yeni medya teknolojilerini kullanarak eğlence amaçlı yaptıkları eylemlerin sonuçları kendilerini değil bir başkasını etkilemektedir. Burada da risk toplumu içerisinde yaşarken bir eylemin küresel

etkilerinin olabileceği ve geri dönülmesi imkansız sonuçlara gebe olabileceğinin unutulmaması gerektiği vurgulanmaktadır.

Şekil 3: Robot Arıların Tüm Bireylerin Yerlerini Tespit Etmesini Sağlayan Veri Tabanı

Kaynak: <https://bigshinyrobot.com>

Robot arılar aracılığıyla kişilerin gözetlenmesinin açık bir biçimde dizide yer alması metaforik bir anlatımdır. Gözetim her dönemde yapılmıştır ve yapılmaktadır. Fakat yeni medya teknolojisi aracılığı ile gerçekleştirilen gözetim kendinden önceki döneme benzememektedir. Gözetimde asıl devrim telekomünikasyon/bilgisayar ve uydu teknolojileri ile gerçekleşmiştir (Dolgun, 2015, s.135). Robotlar üzerinden anlatılan gözetim aslında tüm yeni medya teknolojisi ürünleri ile yapılmaktadır. Bireyler kendilerinin her adımı bu mecralardan paylaşarak gözetilmesinin önünü açmakta ve diğer bireyleri gözetlemektedir. Bilinçli/bilinçsiz izin verilen bu gözetlenme zamanla kişinin hedef olmasına yol açmaktadır. Otonom arıların devlet destekli bir teknoloji olması izleyicilere şu mesajı sunmaktadır: Devlet robot arılar aracılığı ile vatandaşları izlemektedir. Tüm günlerini “Kara Ayna”ya bakarak geçiren birey her şekilde gözetime izin vermekte ve bedenlerini iktidarın ellerine resmen teslim etmektedir. Bu da mahremiyetin parçalanması olarak bireye olumsuz dönüş yapmaktadır.

Teknoloji dünyasının içerisinde yer alan bireyler zamanını kara aynalara bakarak geçirmektedir. Bireyler teknolojik aygıtları kullanarak her türlü gözetime razı olmakta ve kendi bedenini iktidarın ellerine teslim etmektedir. Bu görüntü konu bağlamında bireyin

mahremiyetinin parçalanması olarak da düşünülebilir. Blue'nin *‘‘Arılar ile tüm toplumu kapsayan mutlak bir gözetim sistemi kurdular.(Devlet için söylüyor) Arıların buluşundaki ilk amacı çevre için faydalı olması idi. Fakat devlet arıların işlevini daha da genişletti ve şüphelileri haftalarca takip etmek için kullandı’’* şeklinde ifadesi durumu daha net biçimde ortaya koymaktadır.

Beck risk toplumunda fail ve kurbanın er geç aynı kişi olacağını ifade etmiştir. Hated in Nation adlı bölümde de tam olarak bu gerçekleşmektedir. Bu noktada Twitter üzerinden hashtaga destek veren kişiler metonimik anlatım içerisinde yer almaktadır. Bu hashtagda ölmesi için yorum yapan, görüş bildiren kişiler asıl ölüm listesindeki bireyleri oluşturmaktadır. Robot arıların sistemine girerek bu listedeki kişilerin öldürülmesi komutunu veren kişi *‘‘ sosyal medyada insanların yaptıkları ve söyledikleri şeylerin sonuçlarını katlanmaları gerektiğini’’* düşünmektedir. Ve yapay zeka teknolojisine sahip bu robotların veri tabanına hashtaga yorum yapan herkesin nerede olduğunun bilgisi yer almaktadır ve her an izlenmektedirler. Bölümde, toplamda 307 bin kişi öldürülmüştür. Metominik anlatım içerisinde bu kişileri değerlendirdiğimizde teknolojinin bilinçsiz kullanımı kendi canlarına mal olmuştur yorumu yapılabilmektedir. Teknoloji ile bu kadar yakın bağlantı içerisinde olan toplumlar hatta tüm dünya Black Mirror dizisinde distopya olarak sunulan tehlikeleri yaşamaya başlamıştır. Risk toplumu kuramcısı Beck insanların tarihin her döneminde farklı tehlike ve riskler ile karşı karşıya kaldığını ifade etmiştir. Fakat risk toplumunda risklerin en önemli özelliği bizzat insan eli ile meydana getirilmiş olmasıdır. Bu sebeple teknolojik tehlikelerin hayatımızda bizi karşı karşıya bıraktığı riskler ile insanlığın karşılaştığı modernite öncesi risklere aynı gözle bakamayız.

3.6.1.3. Black Mirror Dizisi ‘‘Be Right Back’’ Bölüm Konusu ve Yorumlanması

Black Mirror'un yapay zeka temasını işlediği bir başka bölüm *‘‘Be Right Back’’*dir. Dizinin ana karakteri Martha ani bir şekilde ölen eşinin gidişini kabullenememektedir. Bu süreçte hamile olduğunu da öğrenmesiyle daha çok sarsılmıştır. Eşine taziye ziyaretinde bulunan grup arasında arkadaşlarından biri yeni bir teknolojiden bahsetmektedir. Yapay zeka ile kuşatılmış bu teknoloji ölen bir kişi ile sanki hiç ölmemiş gibi iletişim kurma imkanı sunmaktadır. Uygulamanın kişiye sunduğu vaat ölen kişinin sosyal medya hesaplarındaki bilgilerin uygulamaya aktarılması ile o kişi gibi konuşan sanal bir robotun yaratılmasıdır.

Yapay zeka teknolojisi içeren bir uygulamaya ölen eşinin sosyal medya hesaplarındaki bilgilerini aktarır ve mesajlaşmaya başlar. Yani bir simülasyon ile internet üzerinden konuşmaya başlar. Daha sonra telefonda konuşabilmek için daha çok bilgi yüklemesi gerekmektedir. Martha'da uygulamaya kendi telefonunda olan eşi ile ilgili tüm videoları, görüntüleri yükler. Karşısındaki bilgisayar aracılığıyla sanki eşi hiç ölmemiş gibi mesajlaşmakta ve konuşmaktadır. Uygulama tıpkı eşi gibi cevaplar vermekte, yapay zekanın kendini geliştiren yapısı sayesinde sohbet ilerlemektedir. Böylelikle Martha'yı giderek daha çok uygulamaya bağlamaya başlamaktadır. Tıpkı günümüzde yeni medya teknolojilerini kullanan bireyler gibi bu dünyaya kendini kaptırmaktadır. Bir süre sonra sadece mesajlaşmak, telefonda sesini duymak yetmemektedir, daha çok sanallık istemektedir. Martha daha ileri giderek uygulamanın bir üst seviyesine geçmek istemektedir. Black Mirror dizisinin sunduğu distopik evren bu noktada kendini göstermektedir. Çok yüksek bir ücret ödeyerek tıpkı eşi gibi görünen, onun gibi davranan bir robot satın alır. İlk başlarda biraz tedirgin olsa da zamanla robota alışır ve ilişki yaşamaya başlarlar. İlişkinin ilk zamanları güzel olsa da Martha zamanla robotun eşi gibi gözükmesine rağmen tepkilerindeki farklılıkları ve yetersizlikleri fark etmektedir. Robotun giderek sanal olduğunun bilincine varmaktadır. Bu da kendisini daha kötü hissetmesine neden olmaktadır. En yakınlarından bile gizlediği bu durumun kendisini daha çok yıprattığına karar verir ve robota bir uçurumdan atılması emrini verir. Burada Martha hipergerçeklikten çıktığı ve gerçekle yüzleşerek acı çektiği andır. Dizi tarihi burada ileri sarmaktadır. Sonunda görülen sahne de robotu tavan arasına kilitlemiş ve 6-7 yaşına gelen kızının doğum gününde robotla vakit geçirmek için tavan arasına çıkmasına izin vermektedir.

Günümüzde de yapay zekaya sahip robotlarda büyük ilerlemeler kaydedilmektedir. Teknoloji dünyasındaki önemli isimler arasında yer alan Elon Musk ve 2018 yılında ölen fizikçi Stephen Hawking yapay zekaya teknolojisine temkinli ve olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Musk ve Hawking yapay zekanın insanlar gibi bağımsız düşünüp kararlar alabilecek seviyeye ulaşacağına ve hatta dünyayı hakimiyeti altına alabileceğini ileri sürmektedir. Yapay zekanın insanlık için büyük bir tehdit olduğunun altını çizmişlerdir (Kömürcü, 2017). Günümüzde de her bireyin elinde olan akıllı telefonlar sayesinde kendi oluşturduğumuz simülasyonlar içerisinde yaşamaktayız. Yeni medya teknolojilerinin hayatımızda bu kadar büyük bir yer kaplaması sonucu gerçek ve yalan arasındaki fark belirsizleşmektedir. Kullandığımız teknolojilerin aynı zamanda her adımımızın izlendiği

gözetleme merkezleri Baudrillard'ın savunduğu gibi bir simülasyon dünyası sunmaktadır. Baudrillard, zıtlıkların birbiri içerisine geçerek ayrımın yapılamadığını, artık gerçek nedir sorusuna verilecek net bir cevap bulunmadığını savunmaktadır. Günümüzde 'doğru-yanlış' ya da 'gerçek-hayal' arasındaki fark kaybolmuş, yaşanan her şey gerçek ile hayalin karışımı olmuştur. Bu durum simülasyonların olduğu bir hipergerçeklik çağında yaşamamıza neden olmaktadır (Baudrillard, 2016, s.167). Bu çağda yaşamamızın da en büyük sorumluluğunu da insanların bilinçsizce gelişme arzusu üstlenmelidir.

3.6.1.4. Black Mirror “Be Right Back” Adlı Bölümün Göstergibilim Yönteminde Metaforik ve Metonimik Yöntem ile Çözümlemesi

Black Mirror dizi bölümleri yorumlaması yapılırken, dizideki görüntü ve söylemler göstergibilimsel yöntemin metaforik ve metonimik anlatım düzeyleri çerçevesinde “Risk Toplumu Kuramı” bağlamında bir değerlendirme yapılacaktır. Dizi içerisinde seçilen bölümler amaçlı örneklem yöntemiyle yeni medya teknolojilerinin yapay zeka teknolojisi teması altında “Risk Toplumu Kuramı” ile ilişkisini ortaya koyacak bölümlerin çözümlemesi gerçekleştirilecektir.

Dizinin başlangıç sahnesinde Ash arabanın içerisinde eşinin kahve getirmesini beklerken telefonunda sosyal medya ile vakit geçirmektedir. Tüm dikkatini telefonuna veren Ash eşinin arabaya ulaştığını farkına varamamıştır. Burada metonimik bir anlatım vardır. Bir teknoloji dünyasında yaşadığımızı herkes kabul edecektir. Yeni medya teknolojileri hayatımızda büyük bir yer kaplamaktadır. Bireylerin birçoğu vaktini yeni iletişim teknolojilerinde harcamakta, sosyal medyada adeta kaybolmaktadır. Bu nedenle izleyici tarafından tuhaf karşılanmasa da bu görüntü yapısöküm olarak ele alındığında sosyal medya metaforunda metonimik anlatımdır.

Dizideki sahne de aynı zamanda Ash'in sosyal medyada vakit geçirirken ki mutluluğu da izleyiciye sunulmaktadır. Dünyadan kopmuş, kendini bir sanal evrene atan ve son derece mutlu olan Ash'in bu görüntüsünde metonimik anlatım söz konusudur. Bu yeni medya teknolojisinin hipergerçeklik özelliğinin bir göstergesidir. Normal hayatta olduğundan daha mutlu –sahte mutluluklar- yaşayan kullanıcı, simülatif dünya içerisinde kaybolur. Beck'in kuramında temel iddiası risk toplumu ile birlikte artık refah bölüşümünün yerini risk bölüşümüne bırakılmasıdır. Bu değişikliğin ana sebeplerinden biri olarak da yeni medya

teknolojilerinin gelişimini göstermektedir (Timur, 2017, s.179). Bölümde de görüldüğü yeni medya teknolojileri ile yakın bir ilişkide olan bireyler bir üretimden ziyade sürekli sosyal medyada içerik tüketmekte ve bu teknolojiye bağımlılığı artmaktadır. Bu bağımlılık sırasında gözetilme, yalnızlaşma ve yabancılaşmaya başlamalarının yanında tüm bilgilerini paylaştıkları bu sanal evren bireylerin gözetlenilmesi başta olmak üzere birçok tehdiye sebep olmaktadır. Sosyal mecralarda kendilerine yarattıkları sanal gerçeklikler dolayısıyla gerçek hayattan soyutlanmakta ve bu mecraların yarattıkları evrenin risklerini bölüşmek zorundadırlar.

Martha arabaya bindikten sonra yaptığı ilk iş Ash'in telefonu elinden bırakmasını istemesidir. Burada metonimik anlatım söz konusudur. Bireyler telefona o kadar bağımlı hale gelmiştir ki tehlikeli olduğunu göz ardı ederek araba sürerken bile bu teknolojiden kendini alamamaktadır. Günümüzde de bunun birçok örneğine rastlanmaktadır. Sosyal medyadaki yenilikleri sürekli takip etme, gündemden geri kalma korkusu ve kendini sürekli güncelleme isteği temel gereksinimlerin önüne geçmektedir. İnternette 'Telefon Yüzünden Canından Oluyordu' başlıklı haber bu duruma bir örnek niteliğindedir. *'Kazada karşıdan karşıya geçerken cep telefonuna tüm dikkatini verdiği iddia edilen Türkan Sinem Kaya ile süratli olduğu belirtilen motosiklet sürücüsü Sabahattin Yiğit Karaçam çeşitli yerlerinden yaralandı.* <https://www.ensonhaber.com/cep-telefonu-yuzunden-canindan-oluyordu-2016-10-03.html> Bireylerin gerçek hayattan kendilerini soyutlayarak sanal evren içerisine hapsolmaları hayati tehlikelerin önünü açmaktadır.

Dizi Ash ve Martha'nın eve geldiği sahne ile devam eder. Ash eve gelir gelmez tekrar telefonu eline almakta ve sanal dünyanın içerisine kendini bırakmaktadır. Martha eşinin bu kadar fazla telefonla oynamasına bir tepki olarak bir cisim olarak fırlatır. Ash'in kendine şaşırması bir yüz ifadesi bakması sonucu *'Hala orada mısın diye bir kontrol etmek istedim, sürekli onun (telefonun) içerisinde kayboluyorsun'* açıklamasını yapar. Burada telefon metaforik anlatım içerisinde değerlendirilebilir. Sürekli telefon içerisinde kendini kaybeden ve dış dünyanın farkında olmayan Ash'in yer aldığı bu sahne hipergerçeklik üzerinden ortaya çıkmıştır. Teknolojik cihazlar yüz yüze kurulan iletişime zarar vermektedir.

Dizi Ash'in elinde yine telefon ve çocukluk resmi olduğu bir sahne ile devam etmektedir. Martha çocukluk resmini neden elinde tuttuğunu sorduğunda aldığı cevap *'İnsanlar komik bulabilirler diye düşündüm'* şeklindedir. Burada metonimik anlatım söz

konusudur. İnsanlar sosyal medya kendilerini sunarken kendi beğenilerine göre değil oradaki insanların beğenme ihtimaline göre davranış sergilemekte, içerikler oluşturmaktadır. Bu da olmadığı bir kişiyi sunmasına yol açmaktadır. Yeni medya teknolojilerinde sundukları kimlikler ile gerçek hayatlarında sahip oldukları kimlikler arasında büyük bir fark söz konusudur.

Şekil 4: Sosyal Medya Paylaşımları Yapay Zekaya Sahip Uygulamaya Yükleniyor

Kaynakça: <https://www.google.com>

Çalışmanın incelemesi açısından önemli olan bir diğer sahne Ash'in ölümünden sonra Martha'nın taziyeler sırasında aldığı bir fikir üzerine eşinin ölümünü atlatmasına yardımcı olmak amacıyla satın aldığı yeni bir teknolojiyi kullanması sahnesidir. Martha yapay zekaya sahip uygulamaya eşinin sosyal medya hesaplarındaki içerikleri-fotoğraflar, videolar, yorumlar- yükler. Uygulama bu bilgileri kullanarak Martha ile *Ash gibi* konuşmaya başlar. Bir simülasyon olan Ash için "*sanal robot insan*" tanımı yerinde olacaktır. Burada Ash'in sosyal medya hesaplarını kullanarak yaratılan simülasyonun anlatılması metonimik anlatımdır. Bireyin "*özgürlük alanı*" olarak kabul ederek yaptığı paylaşımlar, bir başkası tarafından kolayca hakkında bilgi toplayabildiği, gözetlenebildiği, iktidar tarafından izlendiği bir alandır aslında. Yeni medya teknolojilerine bireyin kendi rızası ile yüklediği ve orada bir daha silinmemek üzere depolanan bilgi kendi mahremiyetini diğer insanlara açarak zedelemekte ve bir başkasının eline teslim etmektedir. Kişinin bilgilerine kolayca ulaşan birey ve iktidar

buradaki verileri istediği gibi kullanabilmektedir. Lyon'un ifade ettiği üzere modernite öncesinde kişisel bilgiler aktarılırken kullanılan yöntem yüz yüze iletişimdir ve bilgilerin yayılması söylenti yolu gerçekleşmektedir. Söylenti en eski kitle iletişim aracı kabul edilmektedir (Kapferer, 1992, s.11). Toplumların her bakımdan gelişim göstermesi başkalarının mahremiyetine bakışını ve o bilginin yayılma şeklini de değiştirmiştir. Teknolojik gelişmeler ile bir bilgiyi elde etmek için orada bulunma zorunluluğu kalkmış, içsel ve dışsal uzam arasındaki ayırım anlamsızlaşmıştır (McLuhan, Powers, 2001, s.233). Sonuç olarak gözetleyen ve gözetlenen arasındaki yan yana olma şartı yok olmuş mahremiyetin ihlali daha basit gerçekleşir olmuştur. Yeni medya teknolojinin gelişimi ile bu ortamlarda paylaşılan bilgilerin sır olma imkanı ortadan kalkmıştır. Atılan her adım bir daha silinmemek üzere bu mecralarda depolanmaktadır. İktidar, şirketler vb birçok farklı kurum farklı amaçlarla kişilerin özel konuşmalarını dinlemekte, işine yarayacağını düşündüğü bilgileri depolamakta ve fizyolojik tepkileri yorumlamaktadır (Regan,1995, s.2). Black'ın sır ve teknoloji hakkında söylediği “ ... bir sırrı bilgisayarınız aracılığıyla gönderdiğiniz anda, o sırrın içeriğinin mülkiyeti size ait olmaktan çıkar” (Black, 1999, s. 203) ifadesi durumu net bir biçimde ortaya koymaktadır. Bölümde de işlendiği üzere yeni medya üzerinden sunulan bilgiler yapay zekaya sahip uygulamaya aktarılarak o kişiymiş (*miş gibi*) gibi karşısındaki ile iletişim kurabilmektedir.

Bir distopya olarak nitelendirilen Black Mirror dizi bölümleri her gün teknolojinin durdurulamaz gelişimi ile git gide imkansız olmaktan çıkmaktadır. Bu teknolojinin hayata yavaş yavaş geçtiği, yapay zeka ile donatılmış robotların yaratıldığı göz önüne alındığında Beck'in risk toplumu içerisinde yaşadığımızın altını çizmekte fayda vardır. Beck'in ifade ettiği üzere yeni medya teknolojilerinde yaşanan her riski sonlandıracak olan da yeni bir teknolojik buluştur. Yani yeni bilgi ve teknolojileri ile risk ilişkisi arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Her ikisi de birbirinin hem nedeni hem sonucudur (Yalçınkaya, Özsoy, 2003, s.7).

Martha hayatına bu yapay zekaya sahip uygulamayı sürekli kullanarak devam etmektedir. Telefonla konuşmakta, her anını paylaşmakta tüm vaktini bu simülasyonda geçirmektedir. Martha'nın kendini çevresinden soyutladığı bu evrede metominik anlatım söz konusudur. Tıpkı eski günlerdeki gibi tüm vaktini eşi ile geçiriyor gibi gözükse de giderek gerçeklikten kopmakta ve kendini bu evrene tamamen kaptırmadır. “*Hipergerçeklik dünyasında mutlu olan birey, gerçek dünyada kimseye ihtiyaç duymaz*”(Kaya, 2017, s.142).

Beck'in ifade ettiği şekilde riskler hem gerçek hem de gerçek dışı niteliktedirler. Bazı risklerin olumsuz sonuçları, yıkımları kendilerini bugünden göstermemektedir. Fakat bu riskler gelecekte meydana geldiklerinde sonrasında harekete geçmeyi fiilen imkansız hale getirecek düzeyde tahribata neden olurlar. Bu sebeple denilebilir ki risk bilincinin merkezi bugünde değil gelecektedir (Beck, 2014, s.45). Bireyin sadece yeni medya teknolojilerinde vakit geçirerek kendini dış dünyadan soyutlaması da Beck'in bu ifadesini onaylar niteliktedir. Dizinin başlangıcında bu simülasyon içerisine kapılarak mutlu vakit geçiren Martha'nın dizinin sonuna doğru yaşadığı yıkım da buna orantılı olacak şekilde büyük olmuştur. İnsanların hayatlarını kolaylaŐtırma iddiası taşıyan bu teknolojiler insanları birçok tehlike ve riskle karşı karşıya getirmektedir. Fakat bireyler bu riskleri ya görmemekte ya da göz ardı etmektedir.

Şekil 5: Martha'nın Ash'in Robot Hali İle Karşılaştığı Sahne

Kaynakça:<https://www.google.com>

Yapay zekanın sürekli kendini geliştiren yapısı sayesinde konuşmalar akıcı bir şekilde ilerlemektedir. Bir süre sonra Martha'ya bunlar yetmemeye başlamıştır. Ve yapay zekadan bir öneri gelir. Uygulamanın bir ileri boyutuna giderek, Ash ile aynı görüntüye sahip bir robot satın alır. Bu sahnede robot Ash'i temsil eden bir metafor olarak karşımıza çıkmaktadır. Metaforik açıdan ele alındığında Martha bu yapay zekaya sahip robot ile dış dünyadan kendini tamamen soyutlamaktadır. Günümüzde bireyler de bu sanal evren içerisinde var olmak istedikleri halleriyle bir dünya yaratmakta ve gerçek yaşamın yerine koymaktadırlar. Moore Yasası her

18-24 ayda bir bilgisayar işlem gücünün ikiye katlandığını söylemektedir (Ford, 2018, s.12). Şu anda içerisinde bulunduğumuz devrimin nedeni sadece teknolojide yaşanan hızdan kaynaklanmıyor. Teknolojideki bu hız çok uzun bir süredir katlanmaktadır ve tek bir yıl içerisindeki ilerleme bile akıl almaz boyutlardadır (Ford, 2018, s.13). Martha'nın eşinin kaybını atlama sürecinde yeni medya teknolojilerini kullanım şekline baktığımızda gelecekte bizi nasıl bir riskin beklediği az da olsa anlaşılacaktır. Teknolojik ilerlemenin kendinden bir yıl önceki halini 'eski' olarak nitelendirmemize sebep olan hızı da dikkate alındığında Beck'in bahsettiği riskler arasında teknolojinin nasıl bir yere sahip olduğu daha kestirilebilir konuma gelmektedir. Chaplin'in ifade ettiği gibi "*insancıl değerlerimi koruyamazsak hayat korkunç olur ve hep yitiririz. Hızımızı artırdık ama bunun tutsağı olduk*" (Chaplin, 2017, s.3). Ash'in simülasyonunu temsil eden robot eve kargo ile gelmektedir. Robotun eve getiriliş şeklindeki anormalliği normal bir şekilde sunan dizi aslında gelecekte bizi neyin beklediğini göstermektedir. Bölümde ölen bir insanın birebir aynısının sipariş üzerine tekrar kişinin hayatına sokulması gelecekte ölümün basitleştirileceğinin öngörüsünde bulunmaktadır. Bunun yanında yapay zekaya sahip sanal robotun 'normal' nitelikte olacağı izleyici sunulmaktadır. Buradaki metonimik anlatım kendini göstermektedir.

Dizide robot ile yaşamını devam ettiren Martha'nın robotun gerçekten eşi olmadığını yavaş yavaş ayırmasına vardığı ve mutsuzluğa kapıldığı sahne ile sona yaklaşmaktadır. Son olarak *mezburen* eşini kaybettiği gerçeği ile acı bir şekilde yüzleşmektedir. Bu süreçte metonimik anlatım söz konusudur. Teknolojik ilerleme sayesinde yeni medya teknolojilerinin insana sundukları kolaylıklar, sanal evren insanın kendini bir süre mutlu hissetmesine sebep olsa da daha sonradan yaşatacağı yıkım da büyüktür. Risk toplumunda her şeyin tehlikeye dönüştüğü nokta da hiçbir şey tehlikeli değildir. Artık sakınmanın mümkün olmadığı noktada insanlar tehlikeler ile yüzleşmek zorunda olana kadar düşünmek istemiyor (Beck, 2014, s.50). Yeni medya teknolojilerinin hayatımızda yer alma şekline baktığımızda da Beck'in bu ifadelerini onaylayan yaşamlar karşımıza çıkmaktadır. Bu teknolojinin masum olmadığını bilmemize rağmen hayatımızdaki yerini genişletmesine her geçen gün kendi rızamız ile izin vermekte ve kapılarımızı bir daha kapatmamak üzere açmaktayız.

3.6.3. Yeni Medya Teknolojileri Sonucu Ötekileştirme ve Manipülasyon Üzerine Kurulu Yeni Dünya

Yeni medya teknolojilerinin hayatımızda bu kadar önemli yer kaplama sebepleri içerisinde dünyada olup biten olaylar hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlaması, bir olaya bakış açısı kazanmamıza yardım etmesi de yer almaktadır. Bir olayı, durumu kavramın

tanımlanmasında, anlamlandırılmasında medyada yer alma şekli birçok insan için önemli bir referanstır. Fakat buradaki kilit nokta gerçeklik ve manipülasyon ve ötekileştirmedir. Henry Kissinger'in ifade ettiği gibi *“Bir şeyin gerçek olması pek o kadar önemli değildir; fakat gerçek olarak algılanması çok önemlidir”* (Kissinger,2014).

Toplumların geçmiş tarihine göz atıldığında ‘hakikat’ın ne olduğu nasıl yansıtılacağı konusuna insanların yıllarca kafa yorduğu anlaşılmaktadır. İnsanlığın var oluşuna kadar giden süreçte insanlar varlığını sorgulamış ve ‘gerçek nedir?’ sorusunun cevabını aramış bunu diğer insanlara gösterme, iletme çabası içerisinde olmuştur (Türk, s.5). Türk Dil Kurumu sözlüğünde gerçek, *“yalan olmayan, doğru olan şey, hakikat, yapay olmayan”* şeklinde tanımlanmaktadır.(<http://sozluk.gov.tr/>) Yeni medya teknolojilerinin bize sunduğu ‘gerçek’ gerçekten hakikati mi yansıtmaktadır? Yoksa önemli olan gerçek olarak algılanması mıdır? *“Gerçeklik göz ile çalışır ve somutlaşmış nesnelere muhtaçtır”* (Karapınar,2019, s.514). Ancak Heidegger başta olmak üzere birçok düşünürün hakikatin yeniden inşa edilebilir olduğunu ileri sürmesinden yola çıkarak gerçekliğin değişebilir, üzerinde oynanabilir olduğunu kabul edebiliriz. Gerçeklik ve hipergerçeklik üzerine çalışan Baudrillarda da gerçekliğin değişebileceği fikrini çalışmalarında ifade etmiş hatta gerçekliğin aşılarak hipergerçekliğe dönüştüğü tezinden yola çıkarak gerçekliğin yirminci yüzyılda nasıl sunulduğunu, değiştirildiğini, dönüştürüldüğünü gözler önüne sermeye çalışmıştır (Karapınar, 2019, s.514).

Günümüzde yeni medya teknolojileri aracılığıyla sürekli haber, bilgi akışına maruz kalmaktayız. Sanal dünyanın oluşturduğu gerçeklik yaşamımızı büyük oranda etkilemektedir. Chomsky medya ve araçlarının küresel ölçekte manipüle etme özelliğine sahip olduğunu vurgulamaktadır (Chomsky, 1995, s.7). Manipülasyon kişileri bir konuda farkına varmadan etkileme, görüşlerini değiştirme ya da o konuda istenilen şekilde bir bilinç oluşturma olarak tanımlanabilir. McLuhan’ın küresel bir köyde yaşadığımızı ifade etmiştir. Yaşadığımız çağ da bireyleri bazı sınıflara dahil etmekte bazı sınıflamaların dışında tutmaktayız. Tarihin ilk çağlarından beri bazı insanlar toplumun dışına itilmekte, ötekileştirilmektedir. Medyanın olayları, kişileri istediği şekilde yansıtmaya, manipüle etme gücünden yararlanarak ötekileştirme ve istediği kişileri iyi- kötü, güzel-çirkin olarak gösterebilmektedir. İnsanlar da yeni medya teknolojilerinin hayatlarında bu kadar büyük ve önemli yer kaplamasından ötürü bu ötekileştirmelere kolay adapte olmakta ve kabul etmektedir. Örneğin Baumann’ın ifade ettiği

üzere dünyada geliştirilen bilgilerin büyük bölümünü bünyesinde bulunduran veri tabanları aynı zamanda bir ayıklama, ayırma, dışlama aracıdır. Kabul edilenleri içerisinde tutan, istemediğini pasaportsuz bırakıp kendi alanlarında gezinmelerine müsaade vermeyen sistemlerdir. İzin verdikleri kullanıcılar ücreti ödeyen, istedikleri kişisel bilgileri sunan kişilerdir (Çakır, 2005, s.50). Risk toplumu kuramcısı Beck'in risklerin yansıtılış şeklini yorumlarken ifade ettiği ‘ *bir riskin yansıtılış şekli diğer bir riskin sonuçlarını dramatikleştirerek savunabiliyor. Örneğin iklim değişikliğinin dramatikleştirilmesi nükleer enerjinin risklerini asgarileştiriyor*’ (Beck, 2005, s.40). Yani yeni medya teknolojileri ile bir riskin sunulmuş şekli ya da bu mecralarda verilen önem o riske bakış açısını da etkilemektedir. Fakat Beck'in kuramında risklerin sonuçlarını bireylerin demokratik bir şekilde ve sınıf ayrımı olmadan göğüslemek zorunda olması risk toplumunda manipülasyon ve risklerin ötekileştirilmesinin ancak bireylere olumsuz dönüş sağlayacağını göstermektedir. Black Mirror'un ‘Men Against Fire’ adlı bölümü de tam olarak yeni medya teknolojilerinin sunduğu ‘gerçeği’ sorgulamakta, bu teknolojilerin dayattığı ötekileştirmenin gözler önüne serilmesine olanak tanımaktadır.

3.6.3.1. Black Mirror Dizisi “Men Against Fire” Bölüm Konusu ve Yorumlanması

Dizinin ‘Men Against Fire’ bölüm teması teknoloji aracılığıyla yapılan manipülasyon ve ötekileştirmedir. Yeni medya teknolojilerinin hakim olduğu bir topluluk olan Amerikan askeri toplumda geçen bir olayı ele alıyor. Bölüm şu anda yaşadığımız dünyada kullanılan teknolojiden ileride bir teknoloji sunuyor. Askerler gözlerinde arttırılmış gerçeklik programı yüklü ‘Mass’ adı verilen bir cihaz taşımaktadır. Bu cihaz sayesinde dizide ‘roaches’ yani ‘böcekler’ olarak tanımlanan zombiye benzer yaratıkları öldürmeleri emredilmektedir. Dizinin başrol kahramanı Stripe'nin gözünden anlatılan bölümde böcekleri öldürmek için ihbar almışlardır. İhbarı yapan dizide köylüler olarak geçen yerel halktır. Stripe ve bağlı bulunduğu birlik tarif edilen bölgeye gelmiş ve böceklerin görüldüğü yer bilgisini köylülerden almışlardır. Böcekleri avlamak için buldukları yerin etrafını sarmış ve planı gözden geçireceklerdir. Planı gözden geçirirken kullanılan teknoloji yere doğru yapılan dijital bir yansımadır. Hepsinin Mass'ine bilgiler yüklenir ve binaya girip böcekleri aramaya başlarlar. İlk kez böcekleri avlamaya çıkan Stripe 2 tane böcek öldürmüştür ve arkadaşları tarafından büyük övgüler duyar. Askerlerin Mass'in sistemlerine yarattıkları etkilerin arasında duyu organlarını aktif bir şekilde kullanamamaları ve rüyalarının da kontrol edilerek kendilerini rahatlatacak rüyalar görmeleri

yer almaktadır. Stripe gündüz böcek avlama esnasında çimlerin kokusunu duymuştur. Gece de rüyasını görürken ani kesilmeler olduğu için Mass’inde bir sorun olduğunu düşünür ve doktora kontrol ettirir. Fiziksel ve psikolojik hiçbir sorun olmadığı konusunda doktorlardan onay almıştır fakat arada bir görüntülerde ani kesilme yaşamakta bir anormallik olduğunu sezmektedir. Ertesi gün ihbar üzerine çıktıkları böcek avı esnasında dizide gerçekler gün yüzüne çıkmaya başlıyor. Stripe evde böcekleri beklerken karşısında sadece kendisi gibi görünen insanlara rastlıyor. Takım arkadaşı Rai’nin onlara ateş edip öldürmesi ile sarsılıyor. Zombi görünümünden tamamen uzak olan insanları Rai’den korumak için Rai’yi etkisiz hale getiriyor ve o sırada yaralanıyor. Buna rağmen Rai’nin öldürdüklerinden geride kalan anne ve çocuğu alarak evden kaçan Stripe yolda baygınlık geçiriyor. Gözünü açtığı anda karşısında böcek olmaktan tamamen uzak, ürkmüş bir anne ve çocuğu görüyor. Stripe Catarina (anne olan) ile konuşmaya başladıkça gerçeklerin farkına varıyor. Aslında ‘böcek’ diye bir şey olmadığını, kullanılan teknolojik sistemin sadece insanları daha kolay öldürülmesini sağladığını fark ediyor ve büyük bir yıkım yaşıyor. Catarina toplum tarafından böcek olarak kabul edilen insanların bir teknoloji üzerinde çalıştıklarını ve eğer başarılı olabilirlerse askerlerde bulunan Mass’lere girerek etkisiz hale getirmesini sağlayarak ‘gerçek kendileri’ni görmelerini sağlayacaklarından bahsediyor. Duyduklarını daha tam olarak kabullenemeyen Stripe o sırada gelen Rai’yi durdurmaya çalışıyor fakat Rai önce anne ve çocuğu öldürüyor daha sonra Stripe’yi etkisiz hale getiriyor. Gözlerini açtığı anda beyaz bir odada hapsedildiğini görüyoruz Stripe’nin. Bölümün başında Mass’indeki sorun olduğu hakkındaki şüphelerini anlattığı doktor ile konuşması karşılıyor izleyiciyi. Doktor, teknolojinin askerlerin insanları öldürmedeki tereddütlerini engelleyen ve insanı duyularını ortadan kaldırarak birer makinaya dönüştüklerini anlatıyor. Bunun gerekçesi olarak da gelecek nesilleri DNA’sı bozuk, kanser riski taşıyan, zeka olarak ortalamanın altında kalan insanlardan korumak olarak gösteriyor. Bu amacın ulvi olduğunun altını çizen doktor Stripe’nin bundan haberdar olduğunu ve kabul ettiğini söylüyor.

Mass’in bir askerinin zihninde çalışabilmesi için asker beyninin bunu kabul etmesi gerekmektedir yoksa çalışmamaktadır. Bunu kanıtlamak için doktorun izlettiği video kaydında Stripe’in okumadan belgeyi imzaladığı ve şartları kabul ettiği daha sonra da bu görüntülerin zihninden silinmesine izin verdiği görülüyor. Stripe’nin bunun canilik olduğunu ve bir daha bun alet olmayacağını söylemesi üzerine doktor iki seçenek sunuyor. Ya Stripe Mass’inin düzeltilmesine onay verir ve hayatına kaldığı yerden devam eder ya da hapisshanedeki iki insanı

öldürürken ki görüntüler, kokular ve insanların çığlıklarını dinleyerek ölene kadar orada kalır. Filmin son sahnesinde Stripe'nin üniforması üzerinde araçtan inerek hep rüyalarında gördüğü kıza ve eve kavuşma sahnesi gösterilmektedir.

3.6.3.2. Black Mirror “Men Aganist Fire” Adlı Bölümün Göstergebilim Yönteminde Metaforik ve Metonimik Yöntem ile Çözümlemesi

Black Mirror dizi bölümleri yorumlaması yapılırken, dizideki görüntü ve söylemler göstergebilimsel yöntemin metaforik ve metonimik anlatım düzeyleri çerçevesinde “Risk Toplumu Kuramı” bağlamında bir değerlendirme yapılacaktır. Dizi içerisinde seçilen bölümler amaçlı örneklem yöntemiyle yeni medya teknolojilerinin manipülasyon ve ötekileştirme teması altında “Risk Toplumu Kuramı” ile ilişkisini ortaya koyacak bölümlerin çözümlemesi gerçekleştirilecektir.

Çalışmada ilk ele alınacak sahne yerel halk tarafından ihbar edilen ‘böcekler’ hakkında konuşulduğu sahnedir. Burada metaforik bir anlatım vardır. Dizideki kadın komutan böcekleri tarif ederken; *“Böcek olmak bir hastalık ve önlenemez. Onları hala insan olarak göremezsiniz. Bu dünyada insanların devam etmesini istiyorsak böcekleri yok etmeliyiz. Fedakarlık yapmak gerekir”* Böcek olarak kabul edilen canlılar aslında insandır. Askerler beyinlerine yerleştiren teknoloji aracılığıyla bu canlıları *zombilere* benzeyen varlıklar olarak görmektedir. Aynı zamanda bu teknoloji böceklerin seslerinin ve kokularının duyulmamasını sağlamaktadır. Burada manipüle edilmiş askerler ve gerçek varlıkları manipüle edilmiş insanlar söz konusudur. Yaşadığımız toplumun bir risk toplumu olduğunun altını çizen Beck, uzun zamandır kamuoyunu endişelendiren ileri teknoloji risklerinin bir niteliğinden bahsediyor. İleri teknoloji riskleri sadece doğdukları yerde kalmıyorlar. Tehlikeler gezegendeki tüm yaşam formunu tehlikeye atıyor. Aynı zamanda bilinmeyen bir tehlike risk olmaktan çıkıyor (Beck, 2005, s.26). Böceklerin insan olduğunu bilmeyen askerler vicdan azabı çekmeden öldürebiliyorlar. Bu sahnede de görüldüğü gibi yeni medya teknolojileri kullanılarak ‘gerçek’ yeniden yorumlanıp, kavramlar tanımlanıyor, ırklar yüceltiliyor ya da ötekileştiriliyor. Dizide yalnızca askerlerde Mass sistemi bulunmasına rağmen yerel halk da bu insanların böcek olarak görüyor. Burada metonimik anlatım söz konusudur. Yeni medya aracılığı ile yayılan ve *güçlü tarafça* manipüle edilen bilginin halkın *doğru* olarak kabul ettiği şeyi oluşturmakta, var olan düşünceyi değiştirmektedir. Dün insan olarak gördükleri canlıları bugün bir canavar, böcek olarak görüp

ihbar edebilmektedir. Eleştiren ve sorgulayan, yaratılan teknolojik gelişmenin perde arkasının görülerek, tehlikelerinin hesabının sorulmasındansa bilginin direkt kabul edilip bir hakikat olarak görülmesi söz konusudur. Beck'in "*Modern bilim ve teknoloji sayesinde daha fazla bilgi edindikçe ve küresel iletişim araçları ve internet sayesinde daha fazla iletişim kurdukça, daha az kontrole sahip olmaktadır*" (Slattery, 2017, 457).

Bir *gerçek* hakkında nasıl düşüneceğimizi ya da bir *şeyi* nasıl göreceğimizi hatta bir kişinin 'bizden' olup olmadığını artık bu teknolojinin bize sunduğu şekliyle karar vermekteyiz. Bölümde insanları birer böcek gibi gösteren, rüyalarda askerlerin koşullanmasını ve rahatlamasını sağlayan, duyu organlarının işlevlerini yitirmesini sağlayan "Mass" teknolojisinde metonimik bir anlatım söz konusudur. Aslında Mass tüm teknolojik buluşların -madalyonun- arka yüzüdür denilebilir. Hayatımızda yer alan teknolojinin yarattıkları tehlikeler ve riskler bizzat insan eliyle yaratılmaktadır. Günümüz post modern toplumda insanlar kendi çevresi ve doğa üzerindeki gücünü arttırmakla kalmamış bizzat doğa üzerinde egemenlik kurmaya çalışmıştır. Bu da kendi dünyasını büyük bir yıkım riski altına sokmuştur (Slattery, 2017, s.455). İnsanların doğuştan gelen temel becerilerini bir teknolojik buluşun ele geçirmesi ve kendi istediği şekilde beyninin koşullandırması hatta rüyasına bile girerek istediği şeyi gördürmesi gerçeğin ne olduğu sorusunu akla getirmektedir. Beynini istediği gibi kullanamayan, vücut fonksiyonlarının bir teknolojik sistem tarafından kontrol edildiği bir zamanda yaşayan manipüle edilmiş birey ve dünya düzeninin bölümde yansıtıldığı rahatlıkla görülebilmektedir.

Bölümde Stripe, Mass'ının bozuk olmadığını onayını aldıktan böcek avına çıkan ekibe katılıyor. Evin içerisine girerek böcek ararken korkmuş bir kadın ile karşılaşılıyor. "*Korkma, sana zarar vermeyeceğim. Buradaki böcekleri yok etmeye geldik. Dikkat et*" dediği sırada Rai gelip kadını öldürüyor. Stripe ne olduğunu anlayamıyor ve Rai'yi etkisiz hale getirerek diğer insanlara zarar vermesini engellemeye çalışıyor. Burada metonimik bir anlatım söz konusudur. Bölümde insanların gerçek görünümünü manipüle edilip toplumdan dışlanıyor, ötekileştiriliyor. Burada parçadan bütüne gitmek gerekiyor. Gerçekten de bize risk, tehlike olarak gösterilen şeyler bizim için tehdit yaratıyor mu? Ya da güvenilir gözüyle bakılan buluşlar, teknolojik ilerlemeler gerçekten güvenilir mi? Yaşadığımız toplumda üretkenliği artırırken yaratılan riskler hep göz ardı edilmiş ve hala da görmezden gelinmektedir. Kıyamet düzeyindeki bir

felaket “*bireysel olarak hazmedilebilir*” bir düzeye indirilerek önemsizmiş imajı verilmeye çalışılıyor. Bu risklerden kendimizi korumak için verilen öneriler gülünç bir korku mantığı içerisinde yer alıyor. “*Öldüyseniz dikkat! Ertelemek tehlikelidir!*” (Beck,2005, s.89). Madalyonun tek yüzü gösterilerek sunulan yenilikler, teknolojik ilerlemeler bireylerin, toplumların, doğanın sonunu getiriyor. Hayatımıza getirilen her teknolojik yeniliğin yan etkileri sanki yokmuş gibi yansıtılmaktadır. Mass teknolojisi sayesinde insanların geleceğinin koruduğunu düşünen askerler aslında koruduklarını düşündükleri şeyi, insanları öldürüyor. Gözlerine resmen bir perde çekilmiş ve sadece *güç sahiplerinin* istediği kadar aralanıyor perde ya da hiç aralanmıyor. Bu bölümde bize günümüz yaşamından kısa bir kesit sunuluyor. Bize sunulan yeni medya, yapay zeka teknolojisi aslında hayatımızı kolaylaştırırken birçok tehlikeyi de hayatımıza sokuyor. Gözetleniyor, mahremiyetimiz ihlal ediliyor, yapay zekaya sahip robotların yaratılmasıyla işimizden oluyor, her an açık bir hedef olarak geziyoruz. Bu da bizi Beck’in ifade ettiği gibi artık hiç kimse muhtemel bir HIV, BSE, biyolojik savaş ya da yeni medya teknolojilerinin yan etkilerinden kaçamaz. Riskle baş etmek sosyal olduğu kadar bireysel bir ikilemdir. Bireyin önceki dönemlerde olmadığı kadar özgür görüldüğü bir çağda insanlar, çelişkili bir şekilde, maddi, psikolojik ve ruhsal bakımdan hiç olmadıkları kadar aciz ve çaresiz kendi dünyaları hakkındaki kararlarda pasif ve kontrolün başkasının elinde olduğu bir çağda yaşamak zorundalar (Slattery, 2017, s.456).

Çalışmada analiz edilecek bir sonraki sahne böcek/insanın Stripe’i götürdüğü güvenli bir yerde başlayan muhabbet. Stripe böceğin anlattıklarını anlamaya çalışırken “*Ya köylüler? Yerel halk? Ordudan değiller, kafalarında Mass yok. Böceklerden korkuyor ve size baktıklarında bizim gördüklerimizi görüyorlar. Bunu nasıl açıklayacaksın?*” diye soruyor. Böcek, “*Onlar bizi insan olarak görüyorlar. Ama onlar ne olursa olsun nefret ediyorlar. Çünkü onlara öyle söylenmiş.*” Burada metonimik anlatım vardır. Bir olaya, kişiye, duruma, kavrama bakışımızı kendi gözlemlerimizle karar vermiyoruz. Bize söylendiği haliyle kabul ediyor ve o anlamı yüklüyoruz. Yeni medya teknolojilerinden bu durumu açıklamak gerekirse aslında tüm kullanıcıların içerik üretici haline dönüşerek özgürce, kendimizi ifade ettiği tüm düşüncelerin yer aldığı geniş bir sanal dünya olarak görünse de gerçek bundan çok farklıdır. Bize sadece sunulan kadarını biliyor, onun hakkında yorum yapıyoruz. Tehdit ve riskler görmemizi istedikleri kadar sunuluyor daha fazla değil. Aynı zamanda Beck’in ifade ettiği gibi tehlikelere maruz kalma, tehlikenin bilincine varmayı beraberinde getirmez aksine korku sebebiyle inkarı

da provoke edebilir (Beck,2005, s.113). Konuşmanın devamında neden böcek olarak adlandırıldıklarına değiniyor: “10 yıl önce başladı. Savaş sonrasında önce tarama programları, DNA kontrolleri sonra kayıt olma, acil durum önlemleri... Kısa zamanda herkes bize böcek demeye başladı. Her sözde, televizyonda, bilgisayarda... Dediler ki bize; içimizde hastalık varmış. Kanımızda hastalık olduğu için soyumuz devam edemezmiş. Adım Catarina’ydi, şimdi sadece böcek!” Burada metonimik anlatım söz konusudur. Bir düşüncenin kabul edilmiş aşamasında diyalogda da görüldüğü gibi televizyon, bilgisayar gibi teknolojik aletler büyük yer kaplamaktadır. Sözlü iletişimde sadece kendi çevreni duyurabilirsin. Fakat yeni medya sayesinde kullanıcılar düşüncelerini bir eşik bekçisine takılmadan yayabilme hatta dünyanın bir ucundan diğerine bu fikirleri duyurabilme şansı vardır. Bu sebeple bazen iktidar bazen diğer güç sahipleri bu güçlü kanal aracılığı ile toplumlara bir düşünceyi, kavramı hatta insan görünümündeki bir canlıyı böcek olarak *bile* kabul ettirebilir, toplumun dışına iterek ötekileştirebilir. Burada aynı zamanda sanayi toplumunun gelişimi ve teknolojinin hayatımızın ayrılmak parçası olması sonucu risk olarak kabul edilen şeylere göz atmak gerekmektedir. 20. Yüzyılın ilk yarısına kadar üçüncü dünya ülkeleri başta olmak üzere riskin günlük geçim derdi, açlık sıkıntısı anlamına geldiği yıllar geride kaldı. Bugün tam tersi risklerle boğuşmaktayız. Artık insanlar açlıktan değil fazla kilo sorunundan ölmektedir. Artık tehlike olarak görülen şey sel ya da kuraklık değil insanların DNA’larındaki sorunlar ya da istenilen zeka seviyesine sahip olmamasıdır. Teknolojinin ile birlikte de riskler gözetlenmek, manipüle edilmek, ötekileştirilmek olarak değişti. Black Mirror da distopya olarak sunulan yeni medya teknolojilerinin bu yüzü bugün yaşanmaya başladı.

Dizide metaforik ve metonimik anlamı değerlendirilecek bir diğer bölüm psikoloğun Stripe ile sohbet ettiği kısımdır. Psikolog Stripe’e Mass teknolojisini kullanılmasının nedenini açıklıyor. Öncelikle burada değinilmesi gereken nokta teknolojik sistemin isminin Mass olarak seçilmesi bir anlam taşımasıdır. Kitle anlamına gelen Mass medyayı simgelemektedir. Mass askerlerin birbirleri ile iletişim kurmasına, öldürmeleri konusunda koşullanmalarına, nasıl görmeleri, koku almaları, duymaları gerektiğini kontrol ediyor. Temel iktidar sahipleri Mass yani medya ile insanların ne düşüneceğini, nasıl bakacağına hatta koklama yetilerini ne zaman kullanıp kullanmayacağını kontrol etmektedir. O zaman yaşanan dünyanın gerçek olduğundan söz edilebilir mi? sorusu akla gelmektedir. Black Mirror bir distopya olarak sunsa da günümüzde aslında medya ile yönlendirilmeye, manipülasyonlar yüzünden kendi aklına

gelmeyecek konular ve kişiler hakkında ön yargılara sahip olmakta, onları düşman olarak görmekte ve ötekileştirmektedir. Beck,'in bilginin, risklerin manipüle edilmesi hakkında ‘bilgiye nasıl erişildiği, doğru bilginin nasıl bir şey olması gerektiği, bilginin bir şeyler uydurulmak için aslında nasıl eğilip büküldüğü, içinin nasıl dışına çıkarıldığı ve nihayetinde gerçeğe kastettiği şeyi söylemeyecek tarzda nasıl sunulduğu hakkında ön giriş kapıları, yan giriş kapıları ve gizli giriş kapıları ve ipuçları vardır.’ ifadesi mevcuttur (Beck,2005, s.79).

Psikoloğun Mass teknolojisinin haklı kullanımı konusunda Stripe'yi ikna etmeye çalışırken :

“ 20. Yüzyılın başlarında askerler insanları öldüremezdi. İkinci Dünya Savaşı 'nda askerlerin %15-%20 'si tetiği çekmişti. Dünyanın geleceği mevzu bahis ve sadece %20'si tetiği çekiyor. Bu sebeple hareket geçtik. Daha iyi eğitimler, daha iyi şartlanma ve ateş etme yüzdesi 85'e çıktı. Uçuşan bir sürü mermi ama ölüm oranı hala düşüktü. Mass gelene kadar böyle devam etti. Askeri bir silah olan Mass sayesinde nişan almada, iletişimde, şartlanmada artık bir sorun yok. Yaratıklara nişan aldığında tetiği çekmek çok daha kolay. Sadece gözle değil diğer duyu organları ile de ilgileniyor. Feryatları duymuyor, kan kokusu almıyorsun. DNA'ları bozukluk oranları çok yüksek, normalin altında zeka düzeyine sahipler. Suç eğilimleri diğer insanlara göre yüksek ve cinsel sapkınlıkları mevcut. Gelecek nesil için istediğin bu mu? Bunu köylüler, memleketimizdekiler yapamaz. Mass bunu yapmanı sağlıyor. Sen soyunu koruyorsun ve bu bir onur!”

Burada metonimik anlatım söz konusudur. Bölümde Mass'in asker üzerindeki etkilerinin bazılarını bugün yeni medya teknolojileri de bireylere yapmaktadır. Gerçek hayatta bir insana zarar versen duyar veya görürsün ve vicdanın sızlayabilir. Fakat Hated in Nation adlı bölümde de bir benzeri görüldüğü gibi bireyler bu mecralardan birinin ölmesi için bile oy kullanabilmektedir. Duyular bu yeni medya teknolojileri ile körelmekte veya sonuçlarına katlanılmak zorunda olmadıkları sanal bir evren olarak görmektedir. İktidarın ya da güç sahiplerin manipülasyonları ile bireyler eşcinsel, zenci, hasta olarak ötekileştirilmekte ve toplum dışına itilmektedir. Bauman'ın ifade ettiği gibi öteki diye adlandırdığımız kişiler aslında kendilerinden çok onlar hakkında bildiklerimizdir (Bauman,2016, s.200-201). Bugün

yaşadığımız ve gelecekte yaşayacağımız çağ da Baumann'ın sözlerini haklı çıkarmaktadır ve buna devam edecektir.

3.6.3. Yeni Medya Teknolojilerindeki Gözetim ve Mahremiyet Riski

Yeni medya teknolojileri yoğun bir gözetimin olduğu ve mahremiyetin ihlal edildiği alanlardır. Gözetleme kavramının içerisine izleme, takip etme, sınıflandırma, kontrol etme ve sistemli olarak izleme girmektedir (Baumann, Lyon, 2013, s.11). Bireyler ve toplumlar teknolojik gelişimden, bilgisayarlardan yani yeni medya teknolojilerinden çok önce de gözetlenmekteydi. Daha az teknik araç kullanılarak toplumda bireyler birbirlerini, aileleri, okulları, kiliseler tarafından gözetlenirdi. Bugün gözetlenme küreselleşme, artan nüfus oranı ve gelişen teknolojik araçlar vasıtasıyla boyut değiştirdi ve gözetleme alanını büyüttü. Bilgi çağının gelişi ve teknolojinin tahmin edilemez yükselişi ile gözetim hayatlarımızda kaçamadığımız, saklanamadığımız bir boyuta ulaşarak merkezine yerleşti. Bu değişimlerden dolayı 21. Yüzyılda yeni bir dünya deneyimliyoruz (Gilliom, Monahan, 2012, s.3).

Gözetimin kısa bir tanımını yapmak gerekirse; birini, bir şeyi, bir durumu izleme ve bunu sürdürme durumudur denilebilir (Petersen,2001, s.18). Yeni medya teknolojileri kullanılarak yapılan gözetimde her bir adım gözden kaçırılmadan takip edilebilmekte ve bu gözetim verileri işlenerek tekrar bireyin karşısına çıkmaktadır. Bazen bir ürün olarak bazen bir hizmet olarak ama bazen de başını belaya sokmasına neden olarak. Peterson'un ifade ettiği gibi gözetim teknolojileri tanımlanırken teknik olarak tarafsız olduklarının altı çizilmedi. Bu teknik teknolojiyi zararlı ya da yararlı olarak nitelendirmemek gerekir. Fakat uygulamaya bakıldığında nadiren tarafsız bir amaç için kullanılmaktadır (Peterson, 2001, s.18).

Yeni medya teknolojileri ile gözetlemedeki kolaylık, bireyler ile alakalı daha önceden eşine rastlanmamış miktarda veri biriktirilebilmektedir. Üstelik bu araçlar gözetleyene sunduğu hız ve kolaylığa oranla neredeyse bedavaya gelmektedir (Fuchs, Boersma vd., 2012, s17). Gündelik yaşamda internet üzerinden yapılan her elektronik işaretler kaydedilmektedir. Bankalar, mağazalar, şirketler bıraktığımız izlerden bizi bulabilmektedir. Yani gözetim bir sistem haline gelmiştir. Bu sistem içerisinde yer almanın en kötü yanı da bunu engelleme ya da kendimizi saklama, kontrole etme şansımızın olmayışdır (Matthiesen, 2012, s. XVIII). Bu yeni medya teknolojilerinden, bilgisayarlardan önce de bireyler gözetleniyordu fakat bu masraflı ve zor bir işti. Hükümetler tarafından belirli şeylerin kayıtları tutulurdu; doğum, evlilik, ölüm

tarihleri gibi. Bu teknolojiden önce şirketler açısından bakıldığında ise neyi satın aldığıının bilgisi takip edilirdi. Fakat teknolojide yaşanan büyük, kendini sürekli geliştiren ve aşan yenilikle her an her şeyimizi kayıt altına alır oldu. Günümüz çağına gelen süreçte bilgisayarlar 70’li yıllardan itibaren her iki yılda bir, iki katına çıkmaktadır. İlk çıkışında bir oda büyüklüğündeyken şu an ceplere kolaylıkla sığan boyuttadır (Angwin, 2014, s.3).

Bugün sadece hükümetler ya da şirketler değil bireylerde birbirini gözetlemektedir. Sosyal medyanın bireyin kendini sunduğu bir mecra olması nerede olduğunu, ne yediğini, ne giydiğini, hangi ürünlerini kullandığını bizzat kendi eliyle gözetleyene vermesine sebep olmaktadır. Bu mecralardan birbirini gözetlemeye karşılık gelen bir terim mevcuttur: Stalk yapmak. Stalk Türkçe sözcüklerde ‘‘*sessizce yaklaşmak, gizlice sokulmak, kol gezmek, sinsice izlemek*’’ anlamını taşımaktadır (Akmeşe, Deniz, 2017, s.24). Stalk kelimesi her ne kadar tanım olarak rahatsızlık verici bir anlama karşılık gelse de günlük yaşamda kullanım şekli biraz daha farklıdır. Sosyal medya kullanıcılarının meraklarını çeken konularda arkadaşı olan ya da olmayan profillerde gezerek bu merakını ve ilgisini doyurması anlamına karşılık gelmektedir. Zaten herkes profilinde kendi paylaştığı için içerikleri aslında görülmek ve var olmak istedikleri şekilde kendilerini sunmaktadır. Bu sebeple yapılan stalkların birçoğundan rahatsız olmamakta hatta kendi de stalk yapmaktadır. Yani herkes kendi mahremiyetini ortaya koymakta ve gözetlenmeyi kabul etmekte hatta bazen de istemektedir.

Mahremiyet ise, bireylerin bedenleri, kişisel ilişkileri, ilgi alanları yani özel hayatlarına ait bilgilerin kişi tarafından özgürce korunmasına dayanmaktadır. Birey bu bilgileri karşısındaki kişiye verme ya da gizli tutma hakkına sahiptir ve bunun kararını yalnızca kendisi verebilmektedir. Sonuç olarak mahremiyet kişinin ‘özel yaşamın gizliliği’ hakkıdır (Çakır, 2015, s.346). Anthony Giddens’a göre küresel bağlamda birey ve toplum birbiri ile ilişkisinde ilk kez bu derecede yakındır (Akt, Yılmaz, 2012, s.249). Yeni medya teknolojileri ile birlikte mahremiyetin bile isteye yapılan rıza doğrultusunda ihlal edilen boyutu da vardır. Bauman ve Lyon’a göre günümüzde bireyler kendi mahremiyetlerini rızaları doğrultusunda katlettirmekte ya da bazı vaat edilen olanaklara karşı mahremiyet kaybına rıza vermektedir. Tıpkı bir koyun sürüsünde olduğu gibi kendi mahremiyetlerini, bağımsızlıklarını mezbahaya bizzat kendileri göndermekte yalnızca bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıda isyankar buna direniş göstermektedir (Alternatif Bilişim Derneği Raporu, 2013, s.29). Sonuç olarak Adonno’nun

ifade ettiği gibi “*Mahremiyet, aslında gizliden gizliye zaten özdeş olduğu mahrumiyete bırakmuştır yerini bütünüyle*” (Adorno,1998, s.35). Yeni medya teknolojileri ile birlikte de mahremiyet ortadan kaybolmuştur.

3.6.3.1. Black Mirror Dizisi “Arkangel” Bölüm Konusu ve Yorumlanması

Dizinin başrol oyuncusu Maria kızına çok düşkün bir annedir. Bir gün parkta birkaç saniyelik dikkatsizlik yüzünden kızının kaybolmasında yaşadığı endişeyi bir daha yaşamamak adına deneme sürümünü henüz tamamlamış Arkangel uygulamasına başvurur. Bu uygulama izlenmek istenen çocuğun beynine bir çip yerleştirmektedir. Gözetlemek isteyen anneye de bir ebeveyn ekranı verilmektedir. Arkangel sayesinde anne ekran üzerinden kızının ne görüp görmeyeceğini, nerede olduğunu, o an neye baktığını, sağlık durumunun ne olduğunu, stres seviyesine varana kadar birçok bilgiye ulaşabiliyor yani gözetleyebiliyor.

Bir süre uygulama işine yarasa da kızını tamamen kötülüklerin dışında –köpek havlaması da dahil- büyütse de bir noktadan sonra bunun kızına verdiği zararı gün yüzüne çıkmaya başlıyor. Daha önce hiç kan görmemiş kızı Sarah kan görebilmek için kendi parmağını kesiyor ve annesi yardıma geldiğinde annesine tokat atıyor. Bu aslında Sarah’ın annesinin kendisini bu kadar korunaklı büyütmesine ve gözetlemesine verdiği bir tepkidir. Bu durum sürekli şiddet içerikli resimler çizmesi ile devam ediyor. Kağıt üzerinde kendi çizdiği resimlerin bile şiddet içerdiği için filtrelenmesi/sansürlenmesi Sarah’ı daha da kızdırıyor ve bu tarz resimlerin içeriğindeki şiddet oranları da artmaya başlıyor. Maria bu durumu bir psikoloğa danışıyor ve psikolog “*Arkangel Avrupa’da yasaklandı. Burada yakında yasaklanır. İmplantı Sarah’ın beyninden çıkaramazsın fakat ekrandan kurtulabilirsin.*” diyor. Maria kızına asıl zarar veren şeyin bu kadar korunaklı büyümesi olduğunu kabul ediyor ve ekranı kullanmamak üzere kapatıyor. Sarah bir ekran olmadan dış dünyada yalnız kalıyor. Sarah ilk başlarda bu durumdan tedirgin olsa da zamanla her şey yoluna giriyor. Bir küçük çocuk olarak başlayan bölüm Sarah’ın genç kız olduğu zamanlara doğru akıyor. 15 yaşına geldiğinde ekran tamamen hayatlarından çıkmış ve Sarah *normal* bir genç kız olarak hayatını sürdürmektedir.

Bir gün annesine sinemaya gideceği yalanını söyleyerek erkek arkadaşı ile bir göl kenarına gitmiştir. Annesi geç saate kadar Sarah’ın eve gelmemesi üzerine telaşlanır ve bir süre sonra yalan söylediğini anlar. Uzun yıllardır kullanmadığı ekranı eline alır ve Sarah’ın nerede olduğunu ve ne yaptığını gözetlemeye başlar gizlice. Bu gözetlemelerine engel olamaz ve

kızının cinsel yaşamını, erkek arkadaşını, zararlı madde kullandığını görür ve Sarah'dan gizli bunları engellemeye çalışır. Bir gün Sarah bu durumu fark eder ve çılgına döner. Eve gelip annesi ile yüzleştğinde ekran ile annesinin kafasına vurarak bayıltır ve evi terk eder.

3.6.3.2. Black Mirror “Arkangel ” Adlı Bölümün Göstergibilim Yönteminde Metaforik ve Metonimik Yöntem ile Çözümlemesi

Black Mirror dizi bölümleri yorumlaması yapılırken, dizideki görüntü ve söylemler göstergibilimsel yöntemin metaforik ve metonimik anlatım düzeyleri çerçevesinde “Risk Toplumu Kuramı” bağlamında bir değerlendirme yapılacaktır. Dizi içerisinde seçilen bölümler amaçlı örneklem yöntemiyle yeni medya teknolojilerinin gözetim ve mahremiyet teması altında “Risk Toplumu Kuramı” ile ilişkisini ortaya koyacak bölümlerin çözümlemesi gerçekleştirilecektir.

Bölümde kızını her an gözetleyebilmek için taktırdığı Arkangel uygulamasında metaforik anlatım söz konusudur. Burada Arkangel günümüzdeki yeni medya teknolojilerini temsil etmektedir. Telefon, bilgisayardaki yeni medya uygulamaları da bizim her an gözetlenmemizi sağlamaktadır. Bu mecralarda attığımız adımlar silinmemektedir ve arkamızda bizi her an takip edebilecekleri ayak izleri bırakmaktadır. Bunu daha net açıklamak için bir örnek vermek gerekirse Microsoft'un 2007'de '*sizin özel hayatınız bizim önceliğimizdir*' diye kendini ifade etmesiyle aynı yılda kullanıcıların gözetim kayıtlarını tutmaya başlamıştır. Bunu birçok bilgisayar ve teknoloji şirketi izlemiştir: Yahoo, Google, Facebook, Youtube , Skype ve en son da Apple. Hepsi de kullanıcıların/müşterilerin adımlarını gözetlemekte ve kayıt altında tutmaktadır. Hatta Google "*Biz kullanıcı verilerini hükümetin yasal olarak istemesi durumunda açıklarız. Bu tür teklifleri dikkatle inceleriz. Biz hükümete kullanıcıların bilgilerini sunan 'bir arka kapısı' değiliz*" demiştir (Greenwald, MacAskill, 2013). Görüldüğü gibi özgürlük alanı olarak sunulan ve kendi düşüncelerimizi sunduğumuz bu alanlar aslında bizim için birer tehlikedir. Ne aldığımız, ne konuştuğumuz, neye baktığımız bu şirketler tarafından depolanmaktadır ve bir gün bizim aleyhimize karşımıza çıkmayacağının garantisi yoktur.

Maria'nın kendi çocuğunun ne gördüğüne varıncaya kadar kontrol etmek ve gözetlemek için Arkangel uygulamasını kullanmasında metonimik bir anlatım söz konusudur. Beck'in ifadelerine direkt yer vermek gerekirse, "*Bireyin hiç olmadığı kadar özgür görüldüğü bir çağda insanlar, ironik olarak, maddi, psikolojik ve ruhsal bakımdan daha aciz ve çaresiz, kendi*

hayatlarının ve çevrelerindeki dünyanın kontrolüne daha az sahiptirler'' (Slattery, 2017, s.456). Risk toplumunda bizzat insan eli yaratılan risklerden biri de teknolojik risklerdir. Bir insanın tüm hareketlerinin gözetlendiği ve mahremiyetinin ihlal edildiği bir dünyada bireyin kendini güvende hissetmesi mümkün değildir. Özgürlük kazandırdığı iddia edilen yeni medya teknolojileri aslında en büyük tehlikeler arasında yer almaktadır. Ve risk toplumu kuramında ifade edildiği gibi riskin yan etkileri toplumdan saklanmaktadır. Bireyler, toplum hangi risk ile karşı karşıya olduğunu tehlike ile karşılaştığı anda anlamaktadır. Bu da bireyin kendini self-refleksif daha disiplinli ve kontrollü olmaya itmektir. Dış dünyadaki tehlikeler karşısında birey kendini yalnız, korumasız hissetmekte ve içine kapanmaktadır. Bu da yeni medya teknolojilerinin yalnız bireyi yakalayarak içindeki eğlence dünyasına hapsedmesinin yolunu açmaktadır. Yani bireyler kaçtıkları şeye sarılmaktadır.

Arkangel uygulamasının ücretsiz olarak Maria'ya sunulmasında metonimik bir anlatım söz konusudur. Demircan'ın ifade ettiği gibi *'bir hizmete para ödemiyorsanız oradaki ürün sizsiniz'* (Demircan, 2014). Yeni medya teknolojilerinin sunduğu birçok uygulama ücretsizdir. Uzun bir zaman, çaba ve emeğin verilerek üretilen bir teknolojinin ücretsiz olmasının arkasında ana amaçlardan biri de gözetimdir. Teknoloji şirketleri kullanıcıları gözetlemekte ve bilgileri satarak ayakta kalmakta ve sonuçta kullanıcıya aldırılacak ürünün reklam giderlerini aslında kullanıcılar ödemektedir (Demircan,2014).

Şekil 6:Sarah kan görebilmek için kendi elini kesiyor fakat Arkangel sansürlüyor.

Kaynak:<https://www.google.com>

Uygulama gözetleyen kişinin eline bazı kontrol olanakları sunmaktadır: gözetlenen kişinin görmesini istemediği şeyleri filtreleme/sansürleme olanağı gibi. Maria kızının bir köpeğin havlamasını bile kızını rahatsız edeceğini düşünerek filtrelemektedir. Ağızdan çıkan her kötü sözü, kan görüntüsünü, birbiri ile kavga eden çocukları... Maria kızını öyle bir dünya sunmaktadır ki kendi istemediği hiçbir şeyi görmediği, duymadığı, hissetmediği, haberdar olmadığı bir dünyadır bu. Zamanla bunun Sarah'a nasıl zarar verdiği izleyiciye gösterilmektedir. Burada metonimik bir anlatım söz konusudur. Gözetleme de ulaşılan bilgiler gözetleyeni mutlu ve başarılı kılar fakat gözetlenen için durum tam tersidir. Mahremiyetinin ihlal edilişi ile birlikte gözetlenenin yaşadığı psikolojik yıkım, kaygı, endişe zamanla artarak bireyi paranoyaya bile sürüklemektedir. Özel yaşamına dair bilgilerin bir başkası tarafından bilinme hissi, ifşa olma riski kişinin psikolojisini ve dış dünya ile iletişimini son derece olumsuz etkilemektedir (Çakır, 2015, s.264). Dizi de aynen bu şekilde olmuştur. Sürekli bir başkası tarafından verilen kararlar sonucu hayatına müdahalede bulunulan, mahremiyetinin ihlali Sarah'ın kendine zarar vermesine ve annesine tokat atmasına yol açmıştır. Sarah gözetlenmekten son derece rahatsızdır ve bunun için annesini suçlamaktadır.

Maria'nın kızının kaybolması sonucu Arkangel uygulamasına başvurmasının risk toplumu açısından incelendiğinde; risk toplumunda yükselen en önemli olgu 'güvenlik'tir. Güvenli hissetmek, güvenli bir ortamda yaşamını sürdürmek birey için en önemli değerlerden biri haline gelmiştir. Yaşam içerisinde 'güven'li olmak olgusu tüm alanları sarmıştır (Furedi,2001, s.14). Güvenli evde oturmak, güvenilir yiyecekler yemek, çocuğunun hayatını güvenli sürdürmesi gibi. Sarah'ın kaybolması yani her an bir tehlike ile karşılaşma riski Maria'ya kızını gözetleme ve mahremiyetini ihlal ederek kontrol etme hakkını kendinde bulmasına itmiştir.

Sarah genç bir kız olduğu dönemde dizi ilerlerken Maria'nın kızından şüphelenerek onu tekrar gözetlemeye başlaması ve cinsel yaşamına kadar takip etmesi gözetimin ne kadar ileri gidebileceğini göstermektedir. Burada metonimik anlatım söz konusudur. Günümüzde de aileler çocuklarının, eşlerinin her adımını izlemekte; mesajları kontrol etmekte, arama geçmişine göz atmakta sosyal mecralarda nerelere baktığını gözetleme yoluyla bilmek istemektedir.(<http://casus-yazilim.com/cocuk-takip-programi/>Erişim Tarihi: 1 Haziran 2019)

Risk toplumu kuramın güvenlik kavramı büyük bir yere sahiptir. Her yeni bir buluşun yan etiklerinin ne olduğunu bilmeyen bireyler tedirginlik içindedir. Kendine güvenini yitirmiş olarak varlığını sürdüren bireylerin olduğu bir toplumda artık ‘kahraman olmak’ değil ‘mağdur olmak’ daha büyük anlamlar taşımaktadır. Toplumda bireyler kazananların değil, kaybedenlerin karşısında rahattır. Yeni ‘idol’ olarak tanımlanan kişiler kendi sınırları içerisinde yaşamını sürdürebilen kişilerdir (Furedi, 2001, s.189).

Dizide gözetlendiğinin farkına varan Sarah’ın annesi ile yüzleşiyor. Annesinin yaptığını kabullenemeyen Sarah Arkengel gözetleme ekranı ile annesini darp ederek bayıltıyor ve eşyalarını toplayarak evden ayrılıyor. Burada metonimik bir anlatım söz konusudur. Gözetlemek ve mahremiyetinin ihlali hiçbir birey tarafından hoş karşılanmamaktadır. Kendi ailesi tarafından bile olsa her adımının takip ediliyor olduğunun bilinmesi hissi -bireyi koruma sebebi ile olsa bile- gözetlenene zarar vermektedir. Yeni medya teknolojileri de her an bizi gözetlemesinin altında ticari, politik, ekonomik ve sosyal boyutunun yanında gündelik yaşam boyutu da mevcuttur. Atılan her mail, ziyaret edilen her site, gönderilen her tweet, kullanılan kredi kartı bireyin gözetim verileri klasöründe yerini almaktadır (Çakır, 2005, s.332). Risk toplumunda her an tedirgin olan birey gözetlenmenin de etkisiyle güvensizlik duygusu uç seviyelere ulaşmaktadır.

3.6.3.3. Black Mirror Dizisi ‘Nosedive’ Bölüm Konusu ve Yorumlanması

Dizi bize insanların göz implantları takılı olduğu, her aktivitelerini sosyal mecralardan paylaştığı ve toplumdaki diğer bireylerle kurduğu etkileşime göre derecelendirildiği bir dünya düzeni sunmaktadır. Dizinin başrol oyuncusu Lacie Pound, 4.2 puandadır ve istediği eve geçebilmesi için 4.5 puan olması gerekmektedir. Emlakçısının tavsiyesi üzerinde 5.0 üzeri insanlarla olumlu etkileşim sağlarsa evi alması için gerekli indirimi sağlayacaklardır. Erkek kardeşi Ryan ile birlikte kalmaktadır ve durumdan hiç memnun değildir. Emlakçı ile gezdikleri evde kendi simülasyonunu görür. Gerçek halinden oldukça genç ve bakımlı, evde mutlu bir şekilde yemek yapmaktadır. Evde bir de tam hayalindeki gibi bir erkek arkadaş simülasyonu vardır. Lacie kararını vermiştir. Her yolu deneyecek ve puanını 4.5’a çıkararak bu eve, hayata kavuşacaktır. Kendi çevresindeki insanlarla daha fazla etkileşim kurmaya başlar fakat kendi çevresinde kimse 5.0 değildir ve verdikleri olumlu etkileşim puanları kendisine çok az yardım etmektedir. Bir emlak danışmanından aldığı tavsiye üzerine 5 ve üzeri puan skalasında olan

kişilerle etkileşim kurmaya çabalar. Aklına eski yakın arkadaşı ‘popüler’ Naomi gelir. Sosyal medyaya Naomi ile eski günlerine dair bir anının fotoğraf yükler. Tahmin ettiği gibi hemen Naomi’nin dikkatini çekmiştir ve ilk 5 yıldızını almıştır. Konuşmaya başlarlar ve Naomi Lacie’den düğününde bir konuşma yapması için davet eder. Lacie’nin puanını yükseltmek için kaçınılmaz bir fırsattır. Düğüne katılan herkes 5 puan üzeridir ve sonunda istediği eve kavuşacaktır. Kardeşi Ryan’a düğünde yapacağı konuşmanın provasını yapar ve duygu katabilmek için ağlar. Ryan bir evi alması ve puanını yükseltmek için gerçekten hissetmediği şeyleri söylemesine sinirleniyor ve kavga ederler. O sırada düğüne gitmek için çağırdığı taksiyi kaçıtır ve taksiciden düşük puan alır.

Bu noktadan sonra her şey kötü gitmeye başlıyor. Önce havaalanında uçağı kaçıtırıyor, görevli ile kavga ettiği için puanı düşüyor ve bu sebeple bir sonraki uçağı binmek için yeterli puanı kalmıyor. Araba kiralayarak girmeye karar veriyor fakat puanı düşük olduğu için çok eski bir arabayı kiralayabiliyor. Arabanın bir süre sonra şarjı bitiyor ve yolda şarj etmek için durduğunda uygun adaptör bulamıyor. Tam o sırada Naomi arıyor ve puanı çok düşük olduğu için düğüne gelmesini istemediğini söylüyor. Fakat Lacie kafasına koymuştur ve her ne olursa olsun o düğüne gidecek ve konuşmayı yaparak puanları toplayacaktır. Otostop çekerek gitmeye karar verir. Yolda arabalar puanı çok düşük olduğu için Lacie’yi arabaya almak istemiyor. Yolda bir düşük puanlı bir tır sürücüsü Lacie’yi alıyor ve yolun yarısını böylelikle arkada bırakmış oluyor. Yolun diğer yarısını da motorla devam etmek zorunda kalıyor, sürekli çamura battığı için çok bakımsız ve kirli bir görüntüye sahiptir. Fakat bu Lacie’yi durdurmaya yetmez ve o haliyle düğünün içerisine dalar. Zorla mikrofonu eline alarak yaptığı konuşma kendine puan kazandırmaktansa puanları git gide düşürür. Puanlı sistemde 2.5’un altına düşmek tehlikeli ve sonunda hapsedilmek olarak cezalandırılmaktadır. Lacie’ye düğünü mahvettiği ve yaptığı argo konuşmalardan sonra herkes 1 puan vererek Lacie’nin puanı sıfırlanmasına sebep olurlar ve Lacie hastaneye götürülerek göz implantı çıkarılarak hapsedilir. Bir ev ve istediği hayatı kazanmak uğruna çıktığı bu yolculuk hapsedilmesiyle son bulur.

3.6.3.4. Black Mirror “Nosedive” Adlı Bölümün Göstergibilim Yönteminde Metaforik ve Metonimik Yöntem ile Çözülmesi

Black Mirror dizi bölümleri yorumlaması yapılırken, dizideki görüntü ve söylemler göstergibilimsel yöntemin metaforik ve metonimik anlatım düzeyleri çerçevesinde ‘Risk

Toplumu Kuramı” bağlamında bir değerlendirme yapılacaktır. Dizi içerisinde seçilen bölümler amaçlı örneklem yöntemiyle yeni medya teknolojilerinin gözetim ve mahremiyet teması altında “Risk Toplumu Kuramı” ile ilişkisini ortaya koyacak bölümlerin çözümlemesi gerçekleştirilecektir.

Bölümde her bireyin kurduğu etkileşimleri sonucu puanlandırılması metonimik bir anlatım içerisinde değerlendirilmektedir. Günümüzde de bireyler yeni medya içerisinde kendine bir kimlik oluşturmakta ve orada kurduğu profiller üzerinden kendini tanımlamaktadır. Dizide derecesi günümüzde de sosyal medyadaki arkadaş sayısı, beğeni sayısı kişinin popülerliğini belirlemekte, değerini ortaya koymaktadır. Hatta bugün 1 milyon takipçisi olan sosyal medya kullanıcılarına ‘Influencer’ denilmekte ve dizideki 5 puan üzerindeki insanlara karşılık gelmektedir. Yeni medya teknolojilerinin hayatımızda bu kadar merkezi bir yere sahip olması bu teknolojik gelişmeleri sonucu gelecek hakkında küçük bir ipucu sunmaktadır. Beck, bilginin-yeni medya teknolojilerinin- belirsiz ve tahmin edilemez durumundan dolayı riskin kabul edilmemesi ya da bilerek göz ardı edilmesi, tehlikenin büyümesi anlamına gelmektedir (Beck, 2005, s.92). Bölümde bu teknolojinin kontrolsüz ilerlemesi sonucu hayatımızın nasıl olacağını küçük bir provasıdır diyebiliriz. Bir tedbir alınmadığı sürece böyle bir dünyada yaşamın çok da uzak olmadığını gösteren en iyi örnek bugün Çin’dir. 2020 yılına kadar tıpkı dizideki gibi puan skalasının belirlediği bazı durumları hayata geçirmeye hazırlanmaktadır. ([https://onedio.com/haber/cin-den-black-mirror-bolumu-gibi-yasal uygulama-vatandaslar-2020-den-itibaren-puanlanacak-795829](https://onedio.com/haber/cin-den-black-mirror-bolumu-gibi-yasal-uygulama-vatandaslar-2020-den-itibaren-puanlanacak-795829) Erişim Tarihi: 12 Haziran 2019)

Şekil 7: Kafede içecek sırası bekleyen insanlar

Kaynak:<https://www.google.com>

Bölümde başrol oyuncunun sabah koşusundan işe gelene kadar olan süreçte sürekli elinde telefon ile insanların profillerinde gezdiğini görüyoruz. Hatta koşu yaparken bile telefonu elinden bırakmıyor ve insanlara puan vermeye devam ediyor. Kafeden içecek almaya gittiği sahnede görüyoruz ki herkesin elinde telefon ve hangi işle meşgul olursa olsun bir gözü mutlaka telefondadır. Lacie içeceğini ve kurabiyesini alıp masaya oturuyor ve hemen içeceğinin fotoğrafını çekerek sosyal medyaya yüklüyor. Daha sonra içecekten bir yudum alıyor ve tadının kötü olduğunu anlatan bir yüz ifadesi ile masadan kalkıyor. Burada metaforik bir anlatım söz konusudur. İnsanlar sosyal medya içerisinde kaybolmakta ve her yaptıklarını paylaşmakta ve mahremiyeti ortadan kaldırmaktadır. Bugün de benzer bir durum söz konusudur. Sosyal medya kullanıcıları ne yediğini, nerede olduğunu, ne hakkında düşündüğünü video ve fotoğraf çekerek diğer kullanıcılara sunmakta ve gelecek beğenileri bekleyerek gözetlenmek istemekte hatta bu durum hoşuna gitmektedir.

Black Mirror dizisinin bu bölümü bir distopya olarak sunulmaktadır fakat bugün ki sosyal medya kullanım düzeyine ve şekline bakıldığında çok da uzak ve imkansız bir dünya sunmadığı görülmektedir. Bireyler sosyal medya üzerinden diğer kullanıcıların dikkatini çekeceğini düşündüğü konuda paylaşım yaparak fenomen olmaya çalışmaktadır. Bu amaç uğruna her an ne durumda olduğunu paylaşarak aslında kendi mahremiyetini yok etmekte, iktidar ve diğer şirketlere bir çaba harcamadan gözetlemesinin yolunu açmaktadır.

Şekil 8: Lacie'nin bölüm başındaki hali ve düğündeki hali karşılaştırması

Kaynak:<https://www.google.com>

Lacie'nin 4.5'un üstüne çıkabilmek için Naomi ile yakınlaşmaya çalışması, kendi hakkında daha çok bilgiyi sosyal medyada paylaşarak daha çok gözetlenmenin önünü açması, düğüne gidebilmek için her yolu denemesi fakat süreçte neler olabileceğini tam hesaplayamamasından dolayı puanı yükselmek yerine tamamen sıfırlanmasında metonimik anlatım söz konusudur. Risk toplumunda da durum bu şekildedir. Bir teknolojik gelişimin risk olarak kabul edilmesi için oluşturulan bilimsellik standardı oldukça yükseltilmiştir. Böylece risk çemberi, bilimsellik standardının yükselmesi sonucunda en asgari düzeye indirilmiş oluyor. Bunun bir doğal sonucu olarak risklerin artması yönünde bilimsel ruhsat veriliyor. Bir riskin '*geçerli sayılma kriteri*' yoluyla denetlenmesinde kriterin çıtası ne kadar yüksek tutulursa risk çemberi o kadar dar olur ve risk olarak görme ihtimali de o kadar düşer (Beck, 2005, s.93). Sonuç olarak yeni medya teknolojilerinin risk olarak görülmesi için oluşturulan kriterler o kadar yüksektir ki tehlike olarak görülmesinin önü kapatılmaktadır. Bu da ancak tehlike ile yüzleştğinde var olduğu kabul edilecektir anlamına gelmektedir. Risk toplumunda gizli yan etkiler ve kriterlerin yüksekliğinden dolayı risklere müdahale etmede geç kalınmakta bu da insanların toplumu ve kendine daha güvensiz ve umutsuz olmasına sebep olmaktadır.

3.6.4. Sosyal Medyada Sunulan Benlik

Sosyal ağ siteleri kullanıcılara sınırlı bir sistem içerisinde sadece belirlediği arkadaşlarının erişebildiği ya da kamuya açık olan profiller oluşturduğu, içerik paylaşan diğer kullanıcıları listeye ekleyerek etkileşim kurduğu ve kendi listelerindeki ya da kamuya açık olan profilleri görme ve incelemeye izin veren web tabanlı servisler olarak kabul edilmektedir (Boyd, Ellisom, 2008, s.211). Televizyon ile aile bağlarındaki ilişkinin azalma süreci internet ile birlikte daha yalıtık ve tek kişilik bir hale bürünmüştür. İnternet ile birlikte normalde iletişim kurmanın imkansız olduğu kişilere ulaşma imkanı sunulmaktadır. Fakat bu durum hem gerçek dünyadaki ilişkileri zayıflatmış hem de bireyleri sanal, yapay ve uzak nitelikteki etkileşimlere sürüklemiştir. Sosyal medyanın sürekli içerik üretme süreci içerisinde bireyler kendi ailelerine paylaşmak için fazla kişisel ve mahrem buldukları bilgileri bu mecralardan kolayca teşhir edebilmektedir. Kendisini teşhir eden kullanıcı aynı zamanda sosyal medyada yer alan diğer kullanıcıların özel hayat bilgilerini gözetlemekte böylelikle “teşhirci-gözetleyici” kimliğini üstlenmektedir (Çakır, 2005, s.49).

Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu adlı çalışmada Goffman, yeni medya teknolojisindeki gelişmeler sonucu ortaya çıkan sosyal ağ platformlarında bireylerin benliklerini nasıl sunduğu sorusuna kuramsal bir altyapı sunmaktadır. Bireyler tıpkı bir tiyatro sahnesindeymiş gibi günlük hayatlarında da -her iletişim kurduğuna farklı olmak üzere- bir performans sergilemektedir. Böylelikle sahneyi izleyen ya da gözlemleyen tarafından beğenilerek kendi hakkında olumlu bir imaj yaratmaktadır (Goffman, 2016, s.45). Goffman’ın çalışmaları bireylerin diğer bireylerle etkileşim kurarken o role bürünerek yeniden sunuşunu ve rolü hakkıyla sunabilmek için nasıl yeni stratejiler kullandığını “benlik sunumu” kavramı ile ifade etmektedir (Bayad, 2016, s.83).

Sosyal medyada da birey sunmak istediği kimliği yaratmaktadır. Geleneksel medyada bireyin edilgen durumda olması yeni medya teknolojileri ile son bulmuştur. Birey kendini yansıtmak istediği şekilde bir benlik sunumu ile görünürlük sağlamaktadır. Bireyler kendi haklarında içerikler tamamen kendi elleriyle, sadece görünmesini istedikleri biçimde kamuya açık halde sunarak tüm hayatlarındaki bilgilere erişim imkânı tanımaktadır. Sosyal ağlarda silinmemek üzere bırakılan izler, sosyal hayatta çevremizde paylaşırken tereddüt edeceğimiz bilgileri paylaşmak giderek daha normal gelmeye başlar. Holtzman Mahremiyet Kaybı

çalışmasında bu durumdan şöyle bahsetmiştir: “*Mahremiyetimiz kutuplardaki yıldızlardan daha hızlı eriyor; teknoloji onu hukuk sisteminin koruyabileceğinden daha hızlı eritiyor. Bu eğilim belirli bir yolla geri çevrilemez. Mahremiyet, bugün bildiğimiz haliyle kayıptır*” (Vincent, 2016, s. 181). Sosyal medya sanal bir evren sunmaktadır ve bireyler bu mecralarda her zaman dürüst davranmamaktadır. Gerçek yaşamda gizleyemediği kusurlarını sosyal medyadan kolayca gizleyebilmekte, duygu durumunu gerçekte nasıl olursa olsun sosyal medyada tam tersi yansıtabilmektedir. Bu sebeple sosyal medya kişilerin olmak istedikleri kişileri yansıttıkları sanal, gerçeklikten uzak ve yüz yüze iletişimin samimiyetinin yakalanamayacağı mecralardır.

3.6.4.1. Black Mirror “Nosedive” Adlı Bölümün Göstergebilim Yönteminde Metaforik ve Metonimik Yöntem ile Çözümlemesi

Black Mirror dizi bölümleri yorumlaması yapılırken, dizideki görüntü ve söylemler göstergebilimsel yöntemin metaforik ve metonimik anlatım düzeyleri çerçevesinde “Risk Toplumu Kuramı” bağlamında bir değerlendirme yapılacaktır. Dizi içerisinde seçilen bölümler amaçlı örneklem yöntemiyle sosyal medyada sunulan benlik teması altında “Risk Toplumu Kuramı” ile ilişkisini ortaya koyacak bölümlerin çözümlemesi gerçekleştirilecektir.

Nosedive bölümü 2 farklı tema içerisinde de değerlendirilmiştir. Bu başlık altında Nosedive bölümü sosyal medyada sunulan benlik üzerinde göstergebilimsel analiz yapılacaktır. Bölüm Lacie’nin telefona bakarak koştuğu sahne ile başlamaktadır. Sürekli diğer insanların profillerine bakmakta ve puan vermektedir. Burada metonimik anlatım söz konusudur. Bugün de tüm sosyal medya kullanıcıları her an telefonda başkasının oluşturduğu içerikleri tüketmekte ve diğer bireylerin profillerinde gezmektedir. Sosyal medya bağımlılık boyutunda insanları kendisine bağlamıştır ve sürekli ana sayfayı yenileme ihtiyacı duymaktadır. Gündemde olan ya da arkadaşının paylaştığı herhangi bir şeyi kaçırma korkusu bireyi daha çok bağımlı hale getirmektedir. Hatta bir örnek vermek gerekirse akıllı telefonların bu kadar aktif kullanımı sonucu yarattığı bağımlılık nedeniyle ‘cep telefonsuz kalma korkusu’ yani ‘nomofobi’ yaşanmaya başlamıştır. Sosyal medya şirketleri ile yazılım şirketlerinin işbirliği ile sürekliliği ve yeni kullanıcıları içerisine çekmesini sağlamak için çeşitli yollar denemektedir. Eskiden telefonu aldığınızda Instagram, Facebook ya da Twitter benzeri uygulamaları kendi çabamız ile indirmemiz gerekirken bugün elinize yüklü olarak ulaşmaktadır. Böylelikle aslında

teknoloji ile çok da arası olmayan bireylerde bu teknolojiyi sahip olmaya başlamıştır (Yıldız,2017, s.94-98). Yani hayatı kolaylaştırmak, iletişimi kesintisiz sağlamak amacıyla hayatımıza giren sosyal medya aslında bize vaat ettiği kadar olumlu etkiler bırakmamaktadır. Bağımlılık, mahremiyeti ihlal etme, sanal alem kendine oluşturduğu benlik ile kendi gerçek benliğinin çakışması sonucu ortaya çıkan depresyonlar bireyin hayatında birere tehlike, risktir. Beck'in de ifade ettiği gibi post-modern toplumda birey giderek daha çok kendi başına kalmakta, soyutlanmış, aciz ve korumasız duruma doğru sürüklenmektedir (Slattery,2017, s.455).

Bölümde Lacie evde aynanın karşısında gülme provası yapmaktadır. Burada metonimik anlatım söz konusudur. Yeni medya teknolojileri aracılığı ile oluşturulan kimlik birey tarafından o kadar benimsenmektedir ki gerçek hayatta da o kişi olmak istemektedir. Gerçek yaşamda var olduğu kişi ile sosyal medyadan oluşturduğu benlik olmak üzere 2 benlik vardır. Lacie sosyal medyada sunduğu benliği gerçek hayatında da sunmak istemektedir fakat bu son derece yorucu ve insanlar tarafından yapay gözükmektedir. Bireyler için sosyal medyada var olan benlikleri o kadar önemli hale gelmiştir ki, birey o profildeki içerikleri en mükemmel hale getirmek için elinden geleni yapmaktadır. Bazen Lacie gibi sosyal medyada paylaşmak için içmek istemediği bir kahve almaktadır ya da aslında kendi ile özdeşleşmeyen içerikleri sırf beğeni alsın diye profile yüklemek şeklinde gerçekleşmektedir. Bireyler kendi istekleri ile aslında var oldukları kişileri arkada bırakarak sosyal medyada oluşturdukları benlikleri kabul etmektedir. Black Mirror dizisindeki Lacie karakteri ve diğer tüm karakterler sosyal medya ile oluşturulan sanal benliklere birer örnektir. Beck'in teknoloji ve bilime yaklaştığı bakış açısıyla sosyal medya yorumlanırsa denilebilir ki; yeni medya teknolojileri bir yandan risklerin ana sebebiyken bir yandan da tanımlayıcısı ve risklerin çözüm kaynağıdır. Yeni medya teknolojileri ile dünyanın diğer ucundaki kişilere ulaşma şansı, edilgenlikten kurtularak aktif bir konumda etkileşim imkanı tanırken aynı zamanda kendisine bağımlı hale getirerek, orada sanal ve gerçekdışı bir kimlik oluşturarak kişinin gerçek benliğini dışlamasına neden olmaktadır.

Lacie istediği evi alabilmek için Naomi'nin dikkatini çekmek istemektedir. Naomi'nin profilini dikkatli bir biçimde inceleyerek nelerden hoşlanabileceğini ve kendisini nasıl sunması gerektiğine bakmaktadır. Bu sebeple kendisinin ilgisini çekmeyen fakat girmek istediği ortamda işine yaracağını düşündüğü bir zeytin ezmesi tarifini dener. Eğer başarılı olursa bu tarifi sosyal medyadan paylaşacak ve '*bende sizin gibiyim*' mesajı verecektir. Ve bir içerik paylaştığında gelen puanları yüksekliği karşısında büyük mutluluk duymaktadır. Burada

metonimik anlatım söz konusudur. Görüldüğü gibi Lacie kendine sanal bir benlik oluşturmaya çabalamakta kendi kimliğinden kurtulmaya çalışmaktadır bunun tek nedeni de bir topluluğu kabul edilmektir. Günümüzde sosyal medya kullanıcıları da Lacie gibi hareket etmektedir. Olmadıkları benlikleri sunmakta ve kendilerini bir sınıfa dahil etmek istemektedirler. Nosedive adlı bölümde kişilerin puan almak için uğraşmalarında metaforik anlatım söz konusudur. Bölümdeki puanlar günümüz sosyal medyada beğeniye karşılık gelmektedir. Sosyal medya kullanıcıları da Lacie gibi ne kadar çok beğeni alırsa o kadar kendini kabul edilmiş saymakta ve mutluluğu büyümektedir. Dolgun'un ifade ettiği gibi *“Toplumun her alanına kök salmış biçimde, insanın içinde yer almadığı elektronik bir ortam tutsak olmaya başlayan bireyler; özgürlüklerini ve zihinsel sağlıklarını tehdit eden tehlikelerle karşı karşıya kalırlar”* (Dolgun, 2015, s.219). Dizinin son dakikalarında da görüldüğü gibi hayatlarının merkezine sosyal medyayı koyarak bu dünyada kendine yer bulmak için her türlü yolu deneyen insanlar Lacie gibi kendini zor durumda bırakmakta ve geri döndürülemez hatalar yapmaktadır.

3.6.4.2. Black Mirror Dizisi “Uss Callister” Bölüm Konusu ve Yorumlanması

Bölümün başrol oyuncusu Robert Daly, gerçek yaşamda özellikle de iş yaşamında pasif, arkadaşları tarafından görmezlikten gelinen bir kişidir. Bulunduğu şirketin kurucu ortaklarından olmasına ve şirketin simüle edilmiş İnfinitiy oyununun kodlarını yazan kişi olmasına rağmen hak ettiği ilgiyi daima diğer ortak görmektedir. Daly'nin iş yerindeki kimsenin bilmediği bir dünyası daha vardır; sanal dünya. Yaptığı bir sanal gerçeklik oyununda Uss Callister uzay gemisinin kaptanıdır ve burada mürettebatı ile birlikte düşmanı Valdack'ı bulmaya çalışmaktadır. Buraya kadar her şey normal gözükmektedir. Fakat uzay gemisindeki mürettebatın iş yerinde kendisini rahatsız eden, kötü davranan kişiler olduğu fark edilmektedir. Geçek dünyada kendisine kötü davranan kişiler burada Daly yenilmez bir kahraman, kaptan olarak görmekte ve sürekli kendisini övmektedir. İş yaşamında kendisine açıkça rahatsızlığını gösteren kızlar burada kendisine aşiktir. Daly'de gerçek hayatta gün içerisinde yaşadığı sorunları uzay gemisine gelerek sınırını klonlardan çıkarmakta, onları cezalandırmaktadır. Gerçek dünyada yaşayamadığı tatmini burada yaşamaktadır. İş yaşamında kendisine kötü davranan iş arkadaşının klonlarına oyunda çeşitli cezalar vererek rahatlamaktadır. Bazen nefes almasını engelleyerek bir süre çırpınmasını izlemekte bazen bir uzay canavarına dönüştürmektedir. Bir gün şirkete yeni bir çalışan Nanette Cole katılır. Cole, Daly'e yazdığı kod yazılımlarından etkilendiğini ve ona hayran olduğunu söyler. Daly bir gün Cole'in

kahvesini alır. Oyuna bir kişinin yüklenmesi için DNA'sı gerekmektedir. Cole'un DNA'sından klon bir Cole yaratarak uzay gemisine yükler. Cole gemide duyduklarına inanamaz ve Daly'e kötü davranır. Fakat Kaptan Daly gerçek yaşamın aksine burada kendisine itaat edilmesini isteyen, acımasız bir kişidir ve hemen Cole'u cezalandırır. Daly oyundan çıktığında mürettebatın diğer üyeleriyle –aynı zamanda iş arkadaşları- konuşan Cole kaptana iyi davranmaktan başka seçeneği olmadığını anlar. Ancak bu gemide Daly'e hizmet etme niyetinde değildir. Daly oyundan çıktığı an bir plan yapar ve eğer güncelleme butonuna basabilirlerse klonları yok olacak böylece ölecek Daly'den kurtulmuş olacaklardır. Plan başarısız olur ve Daly çok sinirlenerek iş yeri çalışanı klonu olan Shaina'yı canavar formuna dönüştürür. Cole korksa da durmaya ya da sonsuza kadar Daly'e hizmet etmeye niyet yoktur. Bir plan daha yapar. Bu sefer gerçek hayattaki Cole'u PhotoCloud hesabındaki gizli resimleri herkese yaymakla tehdit ettiği bir mesaj gönderir. Gerçek Cole'un yapacağından emin olduğu için görevi söyler: Daly'nin evine gizlice girerek buzdolabındaki DNA örneklerini alacak ve Daly'nin oyuna girerken kullandığı küçük çipi değiştirecektir. Plan işe yarar ve Cole diğer mürettebat solucan deliğine doğru hızla kendi sonlarına hareket etmektedirler. Fakat son derece zeki bir oyun yazılımcısı olan Daly durumu fark eder ve mürettebatı takip etmeye başlar. USS Callister gemisi solucan deliğine girmeye çok az bir mesafe varken hasar görür ve Walton (gerçek hayatta Daly'nin ortağı) kendini feda ederek gemideki hasarı giderir. Callister gemisi başarılı olmuştur ve solucan deliğine girmiştir. Daly ise solucan deliğine ulaşamaz ve oyunda hapsolür böylelikle gerçek hayatta da yaşamı son bulur. Callister gemisi mürettebatı ise kendilerini sonu olmayan çevrim içi oyun evreninin içerisinde bulurlar.

3.6.4.3. Black Mirror “Uss Callister” Adlı Bölümün Göstergibilim Yönteminde Metaforik ve Metonimik Yöntem ile Çözümlemesi

Daly'nin gerçek yaşamda istediği ilgiyi göremeyerek kendine sanal bir dünya yaratmasında metonimik anlatım söz konusudur. Bugün de istediği değeri göremeyen kişiler sanal dünyaya kendilerine yer bulmaktadır. Daly gibi gerçek hayatta olmak istedikleri fakat olmadıkları kişilikleri sosyal medyada oluşturmaktadır. İş yaşamında sessiz, garip, pasif bir benlik sunan Daly uzay gemisinde güçlü, korkulan, önem verilen, kahraman bir kimlik oluşturmuştur ve ancak orada mutlu olmaktadır. İnternette, özellikle de sosyal medya kullanıcıya anlık mutluluklar sunabilir; fakat kullanım bittiğinde –gerçek yaşama döndüğünde- bu mutluluk sona ermektedir. Bu sebeple kişi sürekli mutluluk arayışında yani sürekli kullanım

eğilimdedir. Kullanımın giderek artması ve sıklığı bir salgına benzetilebilir. İnsanlarla vakit geçirmek, kitap okumak, yüz yüze sohbet etmek yerine hipnotize olmuşçasına sosyal medyada vakit geçirmektedir (Çakır, 2015, s.175). Bu sebeple Daly işten eve kendini zor atmakta ve direk sanal evrenin içerisinde dalmaktadır. Gerçek yaşamda duyduğu öfkeyi uzay gemisinde mürettebatından çıkaran Daly'nin davranışının bugün sosyal medyada karşılığı nefret içerikli yorumlar olarak görebiliriz. Gerçek yaşamda benzer kişiliklere duydukları kızgınlığı ve nefreti o kişiye benzer kişilik olanda insanlara nefret içerikli yorumlar yazarak rahatlamaktadırlar. Teknolojiye mesafeli yaklaşan Beck'in risk toplumu kuramının temel ideolojisi ile yeni medya teknolojilerine yaklaşıldığında bahsedilen risklerden biri olduğunu görmek mümkündür. Yeni medya teknolojileri diğer risklerde olduğu gibi yan etkilerini gizlemektedir. Bu teknolojiler toplumu geliştiren, ileriye götüren bir özgürlük ortamı olarak sunulmaktadır. Fakat madalyonun arka yüzüne de bakmak gerekmektedir. Kendi benliklerinden tamamen uzaklaşan, diğer bireylerden yalıtılmış bir sanal dünyayı hayatının merkezine koyan, yüz yüze iletişim kurarken zorlanan yapay bireyler haline gelmekteyiz. Dolgun ifade ettiği şekliyle *“Sıradan insanların günlük yaşamları giderek kara-ütopyaların dünyasına dönüşmeye başlamıştır”* (Dolgun, 2015, s.16).

Bölümde sanal dünyadan kurtulabilmek için Cole'un PhotoCloud programındaki fotoğrafları ile tehdit ettikleri sahne metonimik anlatım ile ele alınacaktır. Ücretsiz olarak indirdiğimiz yeni medya teknolojisi ürünleri bizim kolayca gözetlenmemizin yolunu açmaktadır. Sanal benliklerini yok etmek için başvurdukları yöntem bugün aynı amaçla olmasa da sıkça kullanılmaktadır. İnternette http kilit noktadır. Bir kullanıcı yeni medya teknolojilerinden olan sosyal mecralara girerken http kullanır: Facebook, Twitter, Yahoo! Gibi akla gelebilecek bütün internet siteleri için geçerlidir bu durum (Greenwald, 2014, s.155). Bu şekilde mahremiyet ihlal edilmekte, gözetlenmekte ve bazen de bölümde görüldüğü gibi tehdit edilmektedir. Bir sanal benlik oluşturan Daly oyununu çevrimdışı tutmuştur fakat klon Cole oyundaki açığı bularak çevrimiçi olmasını sağlamış ve gerçek dünyada kendisine ulaşarak *gerçek Cole'u* tehdit edebilmiştir. İşte risk toplumunda ortaya çıkan bir teknolojik gelişmenin farkına varılmayan ya da göz ardı edilen tehlikeleri de bu şekildedir. Tıpkı Daly gibi tehlike ile karşı karşıya gelindiğinde anlaşılmaktadır ve geri dönüş yapmak için geç kalınmıştır. Sosyal medyada bireylerin yarattığı sanal benlikler hakkında son bir söz söylemek gerekirse Debord'un ifade ettiği gibi,

“Çağımızın... Tasviri nesneye, kopyayı aslına, temsili gerçekliğe, dış görünüşü öze tercih ettiğinden şüphe yoktur... Çağımız için kutsal olan tek şey yanılısama, kutsal olmayan tek şek ise hakikattir. Dahası, hakikat azaldıkça ve yanılısama çoğaldıkça çağımızın gözündeki kutsal olanın değeri artar, öyle ki bu çağ açısından yanılısamanın had safhası, kutsal olanın da had safası” (Debord, 2016, s.33).

SONUÇ

Bu çalışmada Risk Toplumu Kuramı bağlamında yeni medya teknolojilerinin oluşturduğu tehlike ve riskler belirlenen örneklem üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma 3 bölüm şeklinde oluşturulmuştur. İlk bölüm “Risk Toplumu Kuramı” hakkında literatür araştırmasına ayrılmıştır. İkinci bölüm “Yeni Medya Teknolojileri” literatürüne ayrılmış ve aynı zamanda risk toplumu ile ilişkisi ele alınmıştır Üçüncü bölüm ise çalışmanın örneklem üzerinden incelendiği bölümdür. Black Mirror distopik evreni yeni medya teknolojilerinin meydana getirdiği risk ve insanlığı soktuğu tehlikelerin göstergebilimsel yöntem ile analizi gerçekleştirilmiştir.

Beck günümüz sanayi sonrası toplumu risk toplumu olarak tanımlamıştır. Günümüzde risk toplumu ile geline noktada sadece Batı toplumları değil tüm toplumlar etkilenmektedir. Artık riskler meydana getirildiği noktada kalmamakta tüm dünyaya yayılmaktadır. Risk toplumunu diğer toplumlardan ayıran en önemli özelliklerden biri ‘sınıfsız’ bir nitelikte olmasıdır. Yani risk ile bir kez karşı karşıya gelindiğinde er ya da geç toplumdaki tüm bireyleri vurmaktadır. Riskin yaratıcıları da tehlikelerden kaçamamaktadır; riske sebep olan ve kurban sonunda aynı kişi olacaktır. Risk toplumundan kurtuluşu olma konusunda olumsuz bir bakış açısına sahip değildir. Modernite’nin bizi soktuğu bu durumdan kurtulmak için çıkış yolunu “bilinçli modernleşme” ile gerçekleştireceğini savunmaktadır. Fakat şu an bu bilince sahip olunmadığını ve yakın bir zamanda da bu eleştirel bilince ulaşamayacağını altını çizmektedir.

Yeni medya teknolojilerinin günümüzde kullanım ve etki alanı dikkate alındığında sadece bugünü değil gelecekteki yaşamı da etkisi altına alacağı rahatlıkla ifade edebilmekteyiz. Bu kadar güçlü ve hızlı ilerleyebilen bir teknolojinin toplumlar tarafından hayatının merkezine koyulurken faydalarının yanında madalyonun diğer yüzünde göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Yeni medya teknolojilerinin sürekli ilerleyen devrimci yapısı sebebiyle Manovich tam olarak tanımlanmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Bu sebeple çalışmanın ikinci bölümünde yeni medya teknolojileri hakkında fikirleri önemli olarak kabul görmüş düşünürlerin olumlu ve eleştirel bakış açısı çevresinde çalışmada yer almıştır.

İletişim teknolojilerinde gelişim bireylerle nasıl iletişim kuracağımızdan başlayarak nasıl ticaret yapacağımıza kadar değişim göstermiştir. Yeni medya teknolojileri bireylere etkileşim kurma imkanı, bilgiye ulaşımında sağladığı kolaylık, birçok işi uzaktan halletme şansı gibi birçok konuda olumlu özellikler kazandırmıştır. Bu ve daha birçok özelliği ile yeni medya

teknolojileri toplumsal ve teknolojik anlamda çok büyük bir dönüşüme neden olmuştur. Hayatımıza getirdiği bu yenilik ve teknolojik dönüşümün faydaları olduğu kadar karşı karşıya bıraktığı tehlike ve risklerde vardır ve var olacaktır. Lyotard'ın ifade ettiği gibi yeni medyaya yüklenen anlamın sadece teknolojik bir aygıt veya araç olarak sınırlanması geleceğe yönelik öngöründe çok büyük bir hata ve zaaftır. Çünkü yeni medya teknolojileri yakından incelendiğinde fark edilmektedir ki bu teknoloji, teknolojik yeniliklerin bir sonucu olarak nitelendirilebilecek bir moda veya akım olmaktan oldukça uzaktır (Lyotard, 1990, s.12). Risk toplumunda bireyler için risk olarak görülen tehlikelerin başında yeni medya teknolojileri gelmektedir. Bizzat insan eli yapılan ve tüm toplumları derinden etkileyen yeni medya bireylerin bazılarının farkında olduğu ama birçoğunu bilinçsizce kabul ettiği risklerle yaşamak zorunda kalmaktadır. Teknolojik gelişmelerin bu boyutlara ulaşmadığı dönemlerde risk olarak görülen şey veba, kanser iken günümüzün hastalığı teknolojiye bağımlılıktır. Bireyler kendilerini hipnotize edilmiş bu küçük siyah ekranlardan gözlerini bir dakika bile ayırmak istememektedir. Yeni medya teknolojilerinin risk toplumdan yaşattığı ikilemlerden biri özgürlük ve güvenlidir. Birey hiçbir dönemde olmadığı kadar özgür ve daha önce görülmemiş bir şekilde tutsaktır. Yeni medya teknolojileri aracılığıyla düşüncelerini dünyanın öbür ucuna ulaştıracak bir imkana sahiptir. Fakat aynı zamanda bu medya teknolojileri tarafından her adımı izlenmekte ve her an gözetlenmektedir. Bu da bireyin kullandığı teknoloji ile sınırsız haklara sahip olurken aynı zamanda temel haklarının ihlal edildiğini göstermektedir.

Risk toplumu kuramında küreselleşme önemli bir yere sahiptir. Toplumlarda risklerin bu kadar büyük tehlikelere sebep olmasının nedeni küresel nitelik kazanmalarıdır. Risk ve tehlikeler küreselleşmenin etkisiyle olduğu yerde kalmamakta tüm toplumları etkisi altına alarak herkesin sorunu haline dönüştürmektedir. Yeni medya teknolojilerinin de bu küresel niteliğe uygun yapısının olması bu teknolojik gelişmenin de herkesin sorunu olmasına yol açmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde yeni medya teknolojilerinin risk ile ilişkisi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Yeni medya teknolojileri insanların hayatlarını kolaylaştırmaktan çok bireyleri gözetleyerek hakkında bilgi depolamak, mahremiyetini ihlal etmek, manipüle ederek etki altına almak ve sanal dünya içerisinde kaybolmasını sağlamak gibi ve daha birçok risklere sebep olmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde bunlara geniş yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde belirlenen örneklem çerçevesinde kuram yeni medya teknolojileri riskleri üzerinden değerlendirilmiştir. Örneklem olarak seçilen Black Mirror dizisi yeni medya teknolojilerinin insanlık için oluşturması muhtemel riskleri temsil etmektedir. Her bölümünde farklı bir teknolojinin sunduğu riski ele alan dizi ana tema olarak teknolojinin

tehlikelerim, distopik evren içerisinde sunmak olarak belirlemiştir. Tezde ilk iki bölümde örneklemin inceleneceği bölüm için altyapı oluşturan literatür bilgilerinin analiz kısmını Black Mirror dizi bölümleri oluşturmaktadır. Dizide bölümlerin daha açıklayıcı bir biçimde incelenmesi için bazı temalar belirlenmiştir. Yeni medya teknolojilerinin yarattığı ve yaratacağı riskler göz önüne alınarak belirlenen temalar; “gözetim ve mahremiyetin ihlali üzerine kurulu yeni dünya düzeni, yapay zekanın taşıdığı riskler ve sosyal medyada sunulan benlik” şeklindedir. Bu temalar üzerinden risk toplumu kuramı bağlamında incelenen dizi bölümleri teknolojinin arka yüzünü sunmaktadır.

Çalışmada görülmüştür ki örnekleme distopya olarak sunulan evren şu an yaşadığımız dünya ile yavaş yavaş örtüşmeye başlamıştır yani gelecekte yaşayacaklarımızı temsil etmektedir. Yeni medya teknolojilerinin aldığımız kararları etkilemesi, bakış açımızda yarattığı değişim, neyin doğru veya yanlış daha doğrusu neyin risk ya da güvenli olduğu kararını bu teknolojiye edindiğimiz bilgiler doğrultusunda vermekteyiz. Tezde hayatımızın her noktası nasıl yeni medya teknolojileri tarafından sarmalandığını gözler önüne sermektedir. İlk bakışta dizideki kurgusal evrende sunulan yeni medya teknolojileri riskleri abartıldığı düşünülse de günlük yaşamda karşılaştığımız gelişmelere bakıldığında gelecek hakkında ipuçları sunduğu görülecektir. Halkla ilişkiler mesleğinde de yeni medya teknolojileri ile yakın bir ilişki söz konusudur. Bu sebeple mesleğin geleceğinde bu teknolojiler kullanılırken meslek etiği ve bireysel etik kurallar çerçevesinde hareket edilmelidir.

Çalışmada elde edilen veriler ile rahatlıkla ifade edilebilir ki, yeni medya teknolojilerinin bize sunduğu neredeyse bedava olan hizmet aslında geleceğimizi tehlikeye atarak ödemekteyiz. Her an bir gözetim altında tutulan, sanal benlikler içerisinde kaybolmuş ve dış dünyanın farkında olmayan, gerçek yaşamda paylaşmak içim mahrem bulduğumuz bilgilerimizin ihlal edildiği bir dünya düzenine doğru gitmekteyiz. Ve tüm bunların iktidar sahiplerine ya da şirketlere maliyeti neredeyse yok gibidir. Çünkü bilgiler bizzat bizim tarafımızdan verilmekte tüm koşullar kabul edilmiş bir biçimde iktidara ve şirketlere sunulmaktadır. Beck’in de risk toplumunda kurtuluşun anahtarı olarak bilinçli bir biçimde gelişme ve yeniliklere yaklaşmak olarak ifade ettiği düşünülürse kendi isteğimiz ile sunduğumuz şeyin ‘geleceğimiz’ olduğu acı bir biçimde yüzüme çarpmaktadır.

Beck’in bir söz ile tezi sonuçlandırmak gerekirse;

“İnsanlık kendi evreninin kontrolünü daha fazla ele geçirdikçe aslında evreni – kendi evini- tam bir yıkım altına sokarak yok olmaya riski altına sokmuştur, sokmaktadır” (Slattrey, 2017, s.455).

Sonuç olarak Beck’in Risk Toplumu Kuramı şeklinde ortaya attığı düşünceleri gelecek hakkında bir uyarı niteliğindedir. Tezde ele alınan yeni medya teknolojisi risklerinden kurtuluş için sunulan bir reçete yoktur. Fakat her gün bir önceki gün ki teknolojiyi ‘eski’ diye nitelendirilmesine sebep olan teknolojik gelişmelere bilinçli yaklaşmak bireysel güvenliğin öneminin arttığı ve bireylerin kendi başlarının çarelerine bakmak zorunda kaldıkları dünyada zaruridir.

KAYNAKÇA

- ADALI, Eşret. (2017). *İnsanlaşan Makinalar- Yapay Zeka*, İTÜ Vakfı Dergisi, No:75, 8
- AGER, Ben. (2011). *Sanal Benlik*. Volkan Hacıoğlu (Çev). İstanbul: Babil Yayınları.
- ALIOĞLU, Nazan. (2011).Yeni Medya Sanatı ve Estetiği (Yeni Medyanın İlkeleri – Geleneksel ve Yeni Medya), 1.Baskı, İstanbul: Papatya Yayıncılık, s.59.
- ALMER, Thommas; Fuchs, Chrstian; Kreilinge, Verena; Sevigani, Sebastan (2014) *Social Networking Sites in the Serveillance and Identity*. Social PERSpectives, New York: Peter Lang.
- ALVARADO, Manuel. (1988). *Video World-widey* John Libbey, Londra ve Paris.
- AKMEŞE, Zuhâl, Kemal DENİZ. (2017). “*Stalk, Benliğin İzini Sürmek*” Yeni Düşünceler Dergisi.
- ANGWIN, Julia. (2014). *Dragnet Nation: A Quest for Privacy, Security and Freedom in a World of Relentless Surveillance*. New York: Times Books.
- ANIK, Cengiz; KIRIK, Ali Murat, SONCU, Ayşe Gül, (2016). “*Mekanizmadan Organizmaya Evrilen Medya: Sosyal Paylaşım Ağları*”1. Uluslararası İletişim, Edebiyat, Müzik ve Sanat Çalışmalarında Güncel Yaklaşımlar Kongresi Tam Metin Kitabı, İzmit. s.365-371
- ANTHONY, Elliot.(2002), “*Beck’s Sociology of Risk: A Critical Assesment*”, Sociology, Vol.36, No.2.
- ARSLAN, Ahmet. (2002). *Aydınlar, Entelektüeller ve Müminler*. Cogito, Y.K.Y, sayı:31
- ATABEK, Ümit “İletişim Teknolojileri ve Yerel Medya için Olanaklar”, Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya, (drl. Sevda Alankuş) ,1.Baskı, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları, 2003, s.61.
- AYDOĞAN, Filiz. (2010). “*İkinci Medya Çağı’nda Gözetim İle Kamusal Alan Paradoksunda İnternet*”, *İkinci Medya Çağında İnternet* (drl. Filiz Aydoğan, Ayşen Akyüz), 1.Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, s.6.
- BARNETT, Clive (2002). *More Than Just TV’: Educational Broadcasting and Popular Culture in South Africa*, (Eds.), Cecilia von Feilitzen & Ulla Carlsson. *Children, Young People, and Media Globalisation*. Göteborg, Sweden: UNESCO International Clearinghouse on Youth and Media, p. 95- 100
- BARBIER, Frederic. LAVENIR, Catherine, LAVENIR, Barbier. (2001). *Diderot’dan İnternete Medya Tarihi*. (Çev.) Kerem Eksen. İstanbul: Okyanus Yayınları

- BALAKRISHNAN, A, (2016). *Facebook Shares Fall 7% After Hours Amid Guidance*.
- BAUDRILLARD, J; *Şeytana Satılan Ruh Ya Da Kötülüğün Egemenliği*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005
- BAUMAN, Zygmunt. (2016). *Postmodern Etik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BATUŞ, G. Alver, F. Arık, B. Çoban, B. (2011). *Kadife Karanlık II, Ayna Şövalyeleri*
- BAYHAN, Vehbi, “*Risk Toplumu*”, *Doğu-Batı*, sy. 19.
- BECK, Ulrich, *Siyasallığın İcadı*, İstanbul: İletişim Yayınları,2005
- BECK, Ulrich, *Risk Toplumu, Yeni Bir Moderniteye Doğru*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2014
- BECK, Ulrich, (1999), *World Risk Society*, Malden: Polity Press.
- BINARK, Mutlu. (2007). *Yeni Medya Çalışmaları*. Ankara: Dipnot Yayınları
- BINARK, Mutlu, Günseli Bayraktutan: *Kültür Endüstrisi Ürünü Olarak Dijital Oyun*, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2008.
- BINARK, Mutlu. ve LÖKER, Koray. (2011) *Sivil Toplum Örgütleri İçin Bilişim Rehberi*, Ankara: STGM Yayınları
- BLACK, E. I. (1999). *Aile Sırları Sınırsız Açıklık Toplumunda Doğru Sözlülük,Özel Yaşam ve Barışıklık*. (E. Özsayar çev.). İstanbul: Boyner HoldingYayınları.
- BRIGGS, A. Burke, P. (2011). *Medyanın Toplumsal Tarihi. Gutenberg'ten İnternete*. (Çev).
- BRUCE Williams, “*The New Media Environment, Internet Chatrooms, and Public Discourse After 9/11*” War And The Media - Reporting Conflict 24/7 (ed. Daya Kishan Thussu, Des Freedman), 1.Baskı, London: Sage Publications, 2003, s. 180.
- BOYD, D. M., ve Ellison, N. B. (2008). *Social Network Sites: Definition, History and Scholarship*. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 210-230.doi:10.1111/j.1083- 6101.2007.00393.x
- CASTELLS, Manuel, (2008). *Ağ Toplumunun Yükselişi*, 1. Cilt, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 453
- CHOMSKY, Noam. (1995). *Medya Denetimi: İmmediat Bildirgesi* (Çeviren: Şen Sür), İstanbul : Tüm Zamanlar Yayıncılık
- CROTEAU David, HOYNES William. 2003 *‘Media/Society: Industries, Image and*

Audiences. Pine Forge Press.

COOK, Noam (2006) “*Technological Revolutions and the Gutenberg Myth in Internet Dreams*” (11-18) England: Open University Press.

ÇAKIR, Mukadder, (2015). *İnternette Gösteri ve Gözetim*, İstanbul: Ütopya Yayınları

COPPIN, B. (2004). *Artificial Intelligence Illuminated*.USA Jones and Barlett Publishers,4.

ÇUHACI, A. 2004. *Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ÇELİKOĞLU, Nalan; (2008), ‘*Mahremiyet*’ *Kişiyeye Ait Özel Alanlar Tartışması*, İskenderiye Yayınları, İstanbul.

DEBORD, Guy. (2010) *Gösteri Toplumu* (Çev.) A. Ekmekçi - O. Taşkent Ayrıntı Yayınları. İstanbul.

DEMİR, Müge. “*Modası Olan Bir Aksesuar Olarak Görülen Cep Telefonları Üzerine Bir İnceleme*”, *Yeni Medya Üzerine -Yeni İletişim Teknolojileri*, Ed. İstanbul, Literatürk Yayınları, 2013, s. 109-136.

DIJK, Jan Van, ‘*Ağ Toplumu*’, İstanbul, Kafka Yayınları,2018.

DOLGUN, Uğur. (2015). *Şeffaf Hapisane Yahut Gözetim Toplumu Küreselleşen Dünyada Gözetim, Toplumsal Denetim ve İktidar İlişkileri*. İstanbul: Ötüken.

DÖKMEN, Zehra. (2010) *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

EKBERG, Merryn, (2007), “*The Parametres of Risk Society: A Review and Exploration*”, *Sociology*, Vol 55. ELMAS, Mehmet S. 2010. *Güvenlik Paradigmasının Değişimi: Küresel Risk Toplumu*, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara

ERKAN Akar, (2011). *Sosyal Medya Pazarlaması-Sosyal Web'te Pazarlama Stratejileri* (2. Baskı), Efil Yayınevi, Ankara, , s. 9

ERIK P. Bucy), 1.Baskı, Ontario: Wadsworth Thomson Learning, 2002, s.18.

ERSÖZ, Selva “*İnternet ve Demokrasinin Geleceği*”, *Selçuk İletişim Dergisi*, C.3, No: 4, 2005, s.123.

ESER, Aygül. (2013). *Yeni Medyada Nefret Söyleminin Üretimi: Bir Toplumsal Paylaşım Ağı olarak Facebook Örneği*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- FUREDİ, Frank. (2001). *Korku Kültürü*, Çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GERAY, Haluk. (2003). *İletişim ve Teknoloji Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları*, Ütopya Yayınları, Ankara,
- GIDDENS, Anthony. (2010). *Modernliğin Sonuçları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları,
- GIDDENS, Anthony (1998), “*Risk Society: The Context of British Politics*”, Jane Franklin (Ed.), *The Politics of Risk Society*, Malden: Polity Press.
- GIDDENS, Anthony. 2000. *Üçüncü Yol–Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi*, (Çev.) M. Özay, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- GIDDENS, Anthony (1998), “*Risk Society: The Context of British Politics*”, Jane Franklin (Ed.), *The Politics of Risk Society*, Malden: Polity Press.
- GILLIOM, John and Monahan, Turin (2012). *Supervision: An Introduction to the Surveillance Society*, London and Chicago: The University Chicago Press.
- GIRGINER, İlayda. (2015). *Yeni Medyada Medya Entelektüelinin Temsil*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- GOFFMAN, Erving. (2016). *Günlük yaşamda benliğin sunumu* (B. Cezar, Trans.). İstanbul, Turkey: Metis Yayınları.
- GREENWALD, Ted. “*Harmonic Convergence*”, *Living in the Information Age: A New Media Reader* (ed. Ong, W. (1994). *Yazılı ve Sözlü Kültür. Dünyanın Teknolojileşmesi*. İstanbul:Metis Yayınları.
- GÜLNAR, Birol; BALCI, Şükrü. (2011). *Yeni Medya ve Kültürleşen Toplum*, 1.Baskı, Konya: Literatürk Yayınları.
- GÜVEN, Kesim, Sevgi, KOVANLIKAYA, Çağlayan; (2008), *Postmodern Rear Window: Facebook 6th International Symposium Communication in the Millenium*, Vol. 1, 14-16 May, İstanbul
- HABERMAS, Jürgen. (2004). “*Kamusal Alan*”. *Kamusal Alan* (iç.). Der. ve Çev. Meral Özbek. İstanbul: Hil Yayın. 95-102.
- HATON, Jean Paul ve Haton Cristine. (1991). *Yapay Zeka*. (Çev. Ayşe Ekmekçi, Alev Türker). İstanbul: İletişim Yayınları, (Eserin orijinali 1989’da yayımlandı), 7-75.
- HAZLETT, A., MOLDEN, C. D., ve SACKETT, M. A. (2011). “*Hoping for the Best of*

- Preparing for the Worst: Regulatory Focus and Preferences for Optimism and Pessimism in Predicting Personal Outcomes*", *Social Cognition*, 29(1): 74-96.
- HERMAN, Edwrad .; CHOMSKY, Noam: *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politiği*, İstanbul: Aram Yayınları, 2006
- HJORLEIFSSON, Stefan., Arnason, Vilhjalmur., SCHEI, Edvin. (2008). "*Decoding the Genetics Debate: Hype and Hope in Icelandic News Media in 2000 and 2004*", *New Genetics and Society*, 27(4), 377-394.
- HUESCA, Robert., DERVIN, Brenda. (1994). *Theory and practice in Latin American alternative communication research. Journal of Communication. Journal of Communication*
- IŞIK, U. (2007). "*Medya Bağımlılığı Teorisi Doğrultusunda İnternet Kullanımının Etkileri ve İnternet Bağımlılığı*".Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- JARVIS, Darryl. (2007), "*Risk, Globalization and the State: A Critical Appraisal of Ulrich Beck and World Risk Society Thesis*", *Global Society*, Vol.21, No.1.
- JUDITH, Van Evra. (1998): *Television and Child Development*, Lawrence Erlbaum.
- KABAKÇI, Işıl., Odabaşı, Ferhan. (2004). "*Teknolojiyi Kullanmak ve Teknogerçekçi Olabilmek*", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 19-28.
- KARAPINAR, Alperen. (2019). *Gerçeklik Ve Hiper Gerçeklik; Baudrillard Ve G.Debord Anlatularından Hareketle "Hakikatin Yeniden İnşası"*, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Cilt: 10 Sayı: 53.*
- KASIM Timur (2017) *Kitap İncelemesi Ulrich Beck: Risk Toplumu – Başka Bir Modernliğe Doğru*, *Intermedia International e-Journal*, Spring -June –
- KAPFERER, Noel. John. (1992). *Dedikodu ve Söylenti Dünyanın En Eski Medyası*. (I.Gürbüz çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- KAYA, Meltem. (2017). *Beden Ve İktidar İlişkisinin Sinoptikon Üzerinden İncelenmesi: Black Mirror Dizisi Örneği*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- KILIÇ, Ali. (2014). *Yapay Zeka Tekniği ile Arama Motoru Optimizasyonu Analizi Yapan Akıllı Web Site*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- KIPÇAK, Sezin. (2016). *Yeni Karnaval Olarak Yeni Medya: Karnavalesk Nitelikleri İle Twitter*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul

- KOYUNCU, Ayhan. ve DELİBAŞ, Kayhan. (2012). *Risk Toplumu ve Siyasal Eylem: Risk Olgusunun Türk Siyasetine Yansıması*. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 1(1), 160-177.
- KÖMÜRCÜ, C.M. (2017). *Yapay Zekâ Nedir? Yapay Zekâ Ne Amaçla Üretilir ?*. <<http://www.milliyet.com.tr/molatik-81/>>. (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2017).
- LAUGHY, Dan (2010) *Medya Çalışmaları, Teoriler ve Yaklaşımlar*, çev. Ali Toprak, İstanbul: Kalkedon Yayınları
- Levy, Pierre: *Collective Intelligence: Mankind's Emerging World in Cyberspace*, Perseus Books, 1997.
- LYON, Davit (2006) *Gözetlenen Toplum, Günlük Hayatı Kontrol Etmek*, çev. Gözde LYOTARD, Soykan, Jean-François (1990), *Postmodern Durum*. Çev. Ahmet Çiğdem. İstanbul: Ara Yayıncılık
- LUPTON, Deborah, (1999), *Risk*, London and New York: Routledge
- LUHMANN, Niklas, (1993), *Risk: A Sociological Theory*, Berlin and New York: de Gruyter.
- MAIGRET, Eric, (2011). *Medya ve İletişim Sosyolojisi*, Çev. Halime Yücel, İstanbul, İletişim Yayınları,
- MANOVICH, Lev. (2006). *The Language of New Media*, Cambridge: MIT Pres, s. 22.
- MCLUHAN, Marshall. (2001). *Gutenberg Galaksisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 29.
- MCLUHAN, Marshall. 2005. *The Medium is the Massage*, Ginko Press, Corte Madera. S. 160.
- MCLUHAN, Marshall. ve Powers, B.R. (2001). *Global Köy 21. Yüzyılda Yeryüzü Yaşamında ve Medyada Meydana Gelecek Dönüşümler*. (B. Ö.Düzgören çev.). İstanbul: Scala Yayıncılık.
- MCQUAIL, Denis. (1987). *Mass Communication Theory: An Introduction*, Sage Publication..
- MILLIS, Wrisght (1974). *İktidar Seçkinleri*, OSKAY, Üskay (çev), Ankara: Bilgi Yayınevi
- MISÇI, Sema. (2006). “*Yeni Medya Kullanımının Organizasyon Yapısı Üzerindeki Etkileri*”, Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı 2006 Bildiri Kitabı, İstanbul: Marmara Üniversitesi, s.128.
- MYTHEN, Gabe, (2004), *Ulrich Beck - A Critical Introduction to the Risk Society*, London: Pluto Press.

- OKMEYDAN, Selin Bitirim. (2017). *Yeni İletişim Tenolojilerini Sorgulamak: Etik, Güvenlik ve Mahremiyetin Kesiştiği Nokta*. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 5(1), 347-372. İstanbul: Kalkedon Yayınları
- OREL, Barbara (2012) ‘*Performing Memory in he Age of the Internet*’ (90-94), *Performance Research: A Journal of Performing Arts*
- ONAT, Ferhat, ALIKILIÇ, Aşman Özlem. (2012), ‘*Sosyal Ağ Sitelerinin Reklam ve Halkla İlişkiler Ortamları Olarak Değerlendirilmesi*’, s:1111-1140,
- ÖZCAN, Fethi, Feyyaz. (2012), ‘*Yeni Medya ve Dijital Aktivizm*’ Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Yeni Medya Bölümü, İstanbul
- ÖZÇAĞLAYAN, Mehmet. (1998) *Yeni İletişim Teknolojileri ve Değişim*, 1.Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, s.24– 25.
- REGAN, Priscilla. (1995). *Legislating Privacy: Technology, Social Values, and Public Policy*, Usa: University of North Carolina Press.
- RONALD J. Tocci, Neal S.Widmer, Gregory L. (2007)*Moss, Digital Systems: Principles and Applications*, 10.Baskı, New Jersey: Pearson Education Ltd, ss.11–13.
- ROGERS, Everette (1986). *Communication Technology: The New Media in Society*. New York: Free Publishing
- SCHILLER, Herrbert. (1993). *Zihin Yönlendirenler*, Pınar Yayınları, İstanbul,
- SLATTERY, Martin. (2017). *Sosyolojide Temel Fikirler*, Sentez Yayınları, Ankara.
- SLOVIC, Paul. (1987). ‘*Perception of Risk*’, *Science*, 236(4749), 280-285.
- SONCU, Ayşe Gül. (2016). ‘*Benliklerin Beğenilere Sunulduğu Yeni Ortam; Instagram*’. *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Dergisi*. s. 228.
- SOYDEMİR, Suat, ‘*Modernizmin Karanlık Yüzü: Risk Toplumu*’, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2011, 170-171
- STEVENSON, Nick (2008). *Medya Kültürleri Sosyal Teori ve Kitle İletişimi*, 1. Baskı, İstanbul Ütopya Yayıncılık, s.298).
- ŞENER, Gülüm. (2006). ‘*İnternet ve Demokrasi İlişkisine Dair Eleştirel Bir Yaklaşım*’, *TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Türkiye’de İnternet Konferansı Bildirileri*, Ankara, s. 64.

- TEKINALP, Şermin, Ruhdan Uzun. (2006). *İletişim Araştırma ve Kuramları*, İstanbul, Beta Yayınları.
- TİMİSİ, Nilüfer. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*, 1.Baskı, Ankara: Dost Kitabevi.
- THOMPSON, John. (2008). *Medya ve Modernite*. (Çev). Serdar Öztürk. İstanbul: Kırmızı Yayınları
- THOMPSON, John. (1995). *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media*, 1.Baskı, California: Stanford University Press, s.132–139.
- TÖRENLI Nurcan. (2005). *Bilişim Teknolojileri Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimlenişi*:
Yeni Medya, Yeni İletişim Ortamı, 1.Baskı, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s.87.
- ULUÇ, Güliz. (2009). *Medya ve Oryantalizm*, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi,
- ÜVEZ, Fetih. (2014). *Medya ve Risk Toplumu İlişkisi Bağlamında Terör Haberlerinin Analizi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- VINCENT, D. (2016). Mahremiyet kısa bir tarih (D.C. Başaraner, Trans.). Ankara, Turkey: Epos Yayınları.
- YALÇINKAYA, Timuçin ve ÖZSOY, Esin, “Risk Toplumu: Bilgi Toplununun Evriminde Yeni Boyut”, *II. Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, Kocaeli Üniversitesi İİBF, Kocaeli, 2003
- YENGİN, Deniz, *Yeni Medya ve Dokunmatik Toplum*, İstanbul, Derin Yayınları, 2012
- YILDIZ, Harun (2017). Sosyal Medya Çağında Nispetizm Fenomeni. Harvard Business Review Türkiye. Sayı:6, Ss. 94-98.
- YILMAZ, Hakan. (2010). “Biz”lik “Öteki”lik Ötekileştirme ve Ayrımcılık Kamuoyundaki *Algılar ve Eğilimler*” Nihai İçeriksel Rapor
- YÜKSEL, Mehmet; (2003), “Modernleşme ve Mahremiyet”, *Kültür ve İletişim*, 6/1 Kış, 75-107
- ZHAO, Senzhi., GRASMUCK, S. ve MARTIN, J. (2008). *Identity Construction on Facebook Digital Empowerment in Anchored Relationships. Computers in Human Behavior*, 24(5), 1816- 1836.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.webtekno.com/black-mirror-4-sezon-h38643.html>

<http://casus-yazilim.com/cocuk-takip-programi/> Erişim Tarihi: 1 Haziran 2019

https://www.google.com/search?biw=1366&bih=657&tbm=isch&sa=1&ei=tIwAXeXOJIy5gwf74qIBw&q=arkangel+black+mirror&oq=arkangel+&gs_l=img.1.0.0j0i3019.55954.55954..56721...0.0..0.148.148.0j1.....0....1..gws-wiz-img.ajXh3IqBqkw#imgrc=1LS5kvR15sB-gM:

<https://onedio.com/haber/cin-den-black-mirror-bolumu-gibi-yasal-uygulama-vatandaslar-2020-den-itibaren-puanlanacak-795829> Erişim Tarihi: 12 Haziran 2019

<https://seotech.com.tr/yapay-zeka-hakkinda-kokutan-7-olay/>

<http://www.trthaber.com/haber/turkiye/tsknin-son-gozdesi-esek-arisi-drone-havada-engel-tanimiyor-346476.html> Erişim Tarihi: 1 Haziran 2019

<https://www.sozcu.com.tr/2018/dunya/black-mirror-dizisi-gercek-oluyor-2235139/> Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2019

<https://www.webtekno.com/apple-servisi-itunes-a-kullanici-verilerini-satmak-sucundan-dava-acildi-h69225.html>

<https://www.ensonhaber.com/cep-telefonu-yuzunden-canindan-oluyordu-2016-10-03.html>

https://www.ntv.com.tr/saglik/ceptelesonubagimlilikinomofobiyuzundenmutludedegiliz.kqwLY6Ewjkuj_yBf8vP6uA

<http://www.cnbc.com/2016/11/02/ facebook-reports-third-quarter-q3-2016- earnings.html> (25.05.2019)

https://www.reddit.com/r/blackmirror/comments/9gci3l/a_lot_of_people_feel_hated_in_the_nation_is/

<https://bigshinyrobot.com/television/black-mirror-parables-hated-nation/>

https://www.google.com/search?biw=1366&bih=657&tbm=isch&sa=1&ei=0qX3XN6ZDMLxxgPj3KKgBg&q=be+right+back+black+mirror&oq=be+right+back+&gs_l=img.1.0.0j0i3019.2396.2396..3349...0.0..0.150.150.0j1.....0....1..gws-wiz-img.u9KF_pzIyA4#imgrc=hitr4-6lqZKr_M:

https://www.google.com/search?q=be+right+back+black+mirror&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiM7pDxo9LiAhV_wcQBHZw4CtoQ_AUIECgB&biw=1366&bih=608#imgdii=Ak_JJQyPtKhyTM:&imgrc=N6420rQiBHewKM:

https://www.google.com/search?q=nosedive&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEWjSosvJsuPiAhUU6KYKHYN4BYEQ_AUIECgB&biw=1366&bih=608#imgrc=NQUP45B4vCQXuM: